

Váradi

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2015

9

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2015

XIV. ÉVFOLYAM 9. (126.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő,
Szilágyi Aladár (társadalom),
Potozky László (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet),
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár,
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő,
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.,
I. em.

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyvárad Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A Várad előfizetési díja fél évre 25 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament Várad megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală Várad Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon Szabó Zoltán (Judóka) munkái láthatók

Szabó Zoltán (Judóka): Kereszt

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

	3	SZŰCS LÁSZLÓ Szavaik már nincsenek		Kultúra	54 TÓTH HAJNAL Újjávarázsolták a váradi Szacs vay-szobrot
Irodalom	4	KEMENES HENRIETTE Egyensúly; Nagymosás; Vidd; Zárás után; Munkavédelem (vers)			58 TASNÁDI-SÁHY PÉTER Új stúdió, két új művészeti vezető (évadkezdés a Szigligeti Színházban)
	7	BOGDÁN LÁSZLÓ Vaszilij Bogdanov: Ricardo Reis Szibériában. A költői verseny (próza)	Társadalom		60 VARGA GÁBOR Lombhullásban III. (1. Negyvenkilenc; 2. Hulló falevelek sírása; 3. Már megint elfelejtettük?)
	12	KIS BÁLINT Olyan világban akarok élni; Látszik, hogy te minden lánnyal ezt csinálod a bulikon; Vikar az éjszakában; Sután esetenül, ész nélkül és bután; Mint egy acélozott rugó (vers); Egy kicsit sok a vessző a hosszú versben (próza)			65 PÉTER I. ZOLTÁN Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (2.) Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból
	22	ZSIDÓ FERENC Arról, hogy mi a normális (próza)			74 MOZOG NAGY IMRE Jár a baka, jár (1.) Részlet a <i>Fújni a fák, Ides</i> című önéletírásból
	31	LŐNHÁRT MELINDA Pa(ra)rókafrizura; Fellegajtó-nyitogató; Feloldozol?; Anubis mérlegén (vers)	A tudományok kertje		80 BERNÁTH LÁSZLÓ A hetedik keresztől a Saul fiáig (esszé)
	34	GULISIO TÍMEA A pusziárus; Őzláb (próza)			90 KOVÁCS BRIGITTA Egy sokszínű életmű a humor árnyékában (tanulmány)
	39	MÜLLER DEZSŐ Béke; Múmia lesz; Nélküled; Apámhoz; Másokért is; Riasztok (vers)	Kritika		95 FLEISZ KATALIN Az értelmezés pillanatai (Tóth Krisztina Pillanatragasztó c. kötetéről)
Művészet	42	UJVÁROSSY LÁSZLÓ Nekrológ helyett Judókáról, Szabó Zoltán vizuális művészről (1952–2015)			98 LAKATOS ÁRTUR LORÁND Vetélkedő szülőhelyek (<i>Molnár Péterné</i> <i>„...a Róna, hol születtem”</i> . A <i>Petőfi szülőhely-vita</i> c. könyvéről)

A címlapon Szabó Zoltán (*Judóka*): Zárójelben (részlet)

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

Szavaik már nincsenek

Könyvbemutatón jártam a nyár végén, méghozzá igazi szórványkörnyezetben. A Beszterce-Naszód megyei Óradnán a település (és a közeli, festői Radnaborberek) múltjában és jelenében kalandoztak riportkötetet összerakva kollégáim a hazai magyar újságírók egyesületéből (MŰRE).

Már a terembe lépni sajátos élmény, apró színházterem, kis zenekari árokkal, sűgőlyukkal, de mintha semmi nem változott volna a kultúra e kopott hajlékában. Ha csak az nem, hogy időközben a magukat magyarnak vallók döntő többsége már messze eltávolodott az anyanyelvétől. Megmaradva római katolikus magyarnak. A riportkönyv bemutatójára megtelt ugyan a terem, de a kép csalóka, hiszen a közönség többnyire székelýföldi és magyarországi vendégekből verbuválódott. S bár senki nem igényelte az elhangzottak fordítását, a találkozó végén véletlenül fűltanúja lehettem annak, amint néhány helybeli diák az előcsarnokban egymás közt románul vitatja meg a délutáni program (Óradnai Magyar Napok) részleteit. Amikor majd táncokat mutatnak be, természetesen magyar népviseletben. Talán énekelnek is.

Arról tanúskodik a kötet néhány írása is, hogy a többnyire tömbmagyar, nagyvárosi környezetből érkező újságíró kollégák nehezen dolgozták fel a nyelvvesztéssel egyidejű identitás-

őrzés élményét. (Hasonló érzésem volt, amikor nem egy alkalommal tapasztaltam, hogy korombeli, Amerikába, Kanadába települt ismerőseim gyermekei – akik már maguk is szűlők – nem vagy csak nagyon rosszul, szórvány színvonalon beszélnek magyarul, miközben külsőségekben, indulatokban olykor magyarabbak, mint egy nemzeti szuvenírbolt kínálata.)

Véget ér-e a nyelv felejtésével, meg nem tanulásával a nemzeti identitás, esetleg egy átmeneti nemzedék sajátossága ez, hogy aztán a szórvány emléke már csak néhány ódon épületben, esetleg könyvekben maradjon meg? Annyi derűlátásra mégis lehet okunk, hogy százhatvan évvel ezelőtt még kevesebb magyart számláltak ugyanott, Óradnán, mint legutóbb. Csak azt nehéz feldolgozni, hogy szavaik már nincsenek ennek kimondására.

KEMENES HENRIETTE

Egyensúly

Mert nekem az egyensúly, tudod,
az, ami számít.
A patikamérlegbe mérget cseppenteni
a legkönnyebb.
Aztán én is szépen, de csak az egyensúly miatt.
Aztán meg a húszliteres veder,
mert te nagyban játszol.
Akkor nekem a saját öt literem marad csak,
a keserű,
amivel szétolvasztom a mérőműszert,
mert már minek.
Csatot gyúrok belőle, aztán szíjra rakom.
Leveszem, eldobom,
a szíjat meg a nyakadra tekerem,
de nem fojtalak meg, csak a nyoma maradjon,
és az is csak az egyensúly miatt.
De a mérged a húst is leszedi rólam.
Beléd bújnék, mint a remeterák,
de mállasz.
Mállasz.

Vagy mint az üvegkocka a napi adaggal
és a befelé álló szilánkokkal,
ahová a karom préselem,
ha már nagyon hiányzik.
És szokott.
Mint abban a filmben a lány,
abban, amit te nem láttál,
mert azt mondtad, félsz egyedül a sötétben.

Itt csak az egyensúly, ami megcsúszik.

Sós homok a talpam alatt, hogy én már nem.
Nem félek a fénytől.

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) a Nagyvárad Állami Egyetem jogi karán szerzett diplomát. Érdeklődési köre a büntető törvénykönyvtől a verses-kötetek felé tolódott, különösen a kortárs költők verseit olvassa előszeretettel. Verset és rövidprózát ír.

Nagymosás

Akkor délután ruhát teregettünk az áprilisi drótokra,
mint két málna, olyanok voltunk apám kis balkonján.
Figyelmesen adogattad a ruhákat, egyenként,
simítottad a ráncokat szorgosan,
ráztad a csipkét, a kockás plédet,
pászította egyik zoknit a másikhoz,
magadat hozzám.

Csipeszt tettél a hajamba és törölközőbe göngyöltél.
A magányosak tavasszal is egyedül várják,
amíg lejár a mosógép hosszúprogramja,
olyankor, mint a vízkő, rakódik bennük a csend.
De te itt vagy és szeretsz, mondod két csíkos zokni közt,
kompótot lopsz meg százszorszépet,
és vársz, amennyit kell, velem,
és én remélem, a szavaid, mint egy teknő mosott ruha,
vannak olyan nehezek.

Vidd

Vidd csak magadnak az égő várost –
akár a sav, csöppennek le fogaimról a sistergő szavak,
miközben a hátadra segítem a füstölgő romokat,
mint egy másodikos gyerek túlpakolt iskolatáskáját.
Vidd a sötömböt is,
amiből kínkeservesen kapartam ki magam annyiszor,
mert én mégis élni akartam.

Vidd ezt is.

Keleten, ahol már mind kiszáradtak a folyók,
ha majd senki se lát,
hagyd a magas szögesdrót kerítés mellett,
ott, ahol röptében annyi lúd hasította már a torkát.
Hagyd a várost az emlékekkel a kerítés tövében,
minden teher fölösleges.

*Elkéült ujjaim végigsimítom a vászonfelhős égen,
utolsó szavam valahol befogják,
láncra verik, majd ugatni tanítják.*

*Mikor egymás tenyeréből ettünk,
akkor kellett volna elpusztulni.*

Zárás után

*Álmom, párnám többé el nem veheted.
Hátrahagyott fokok mögöttem.
Lerúgtam a létrát,*

*mélyről jöttem, Fellegek!
Feledek.
Mint egy marhahús konzervet, nyitottad fel szemem.
Feledek,
mélyről jöttem, Fellegek.*

*Ütött, majd simogatott az óra.
Olaajteknőben a fogaskerekek,*

lebegek.

Munkavédelem

*Az újonnan beüzemelt dolgok
tegnap este kicsapták a biztosítékot,
nem sikerült az ügy végére járni,
valaki belesikoltott a sötétbe,
valakit elkapott a gépszíj,
nem tudni, kit, és hogy közülünk való volt-e.
Megint jött a reggel és vele a fény is,
minden nap ugyanaz,
a munka ma sem szünetel.*

BOGDÁN LÁSZLÓ

Vaszilij Bogdanov: Ricardo Reis Szibériában. A költői verseny

A Medve csillag születése

Bernardo Soares története Vaszilij Bogdanov szibériai füzetébe

Mélakóros, süllyedő augusztusi éjszakákon, amikor úgy bolyong a veres telihold a képzelgéseidben állandóan megjelenő kopár fennsík fölött, mint egy haragvó asszony szeme, és az őrhelyüket egyszerre, hűtelenül elhagyó, a végtelenségbe hulló csillagok záporoznak körülötte, éjfélkor, a szellemek, a fantomok és a zord kísértések órájában, hirtelen, egy végtelen pillanatra tiszta lesz az ég, és sötétlő bársonyán, valahol a Fiastyúk és a Göncölszekér közelében, meglelheted a rejtelmes, téged mindig is izgató Medve csillagot. Ha sokáig nézed, visszanéz rád.

Én nem tudom, mi az idő. Nem tudom felfogni működési elvét, mibenlétét, akár a manysi sámánok. Tegnap gyerekként ugrándozok egy szökőkút körül, piros léggömböt eregetve, tegnapelőtt hetvenöt éves, ősz hajú torzonborz öregemberként ülök a tajgában – ahová véletlenül kerültem, a sors keresztútjáról más irányba térve –, egy aranylő berkenyefa alatt, és pörög könnyező szemem előtt minden, ami volt, holnapután a kopár fennsíkon kóválygok, középkorú, bánatos ember vagyok, hosszú, fekete köpönyegemet fújja a szél. Megyek valahova? Menekülök? Mielőtt eldönthetném, megjelenik fölöttem a figyelmeztető Medve csillag örökké, makacsul feltűnik, mintha bolyongásaimban kísérne. Ha kisgyermek vagyok, akkor ágyacskámból, az ablakon keresztül látom, ha öreg vagyok, akkor a kunyhó nyitott ajtaján át nézegetem, és tudom, valamit akar velem. A kopár fennsíkon hallom a hangot is, a Medve csillag hangját. Egy testvérpárról mesél, akik a távoli rengetegben élnek, és azt sem tudják, hogy rajtuk kívül, máshol élnek más emberek is, hiszen ők a világtól távol, iszonyatos magányosságukban, nem találkoztak még idegenekkel. A fiú titokban asszonyt farag magának fából. Reméli, ha simogatni és szeretni fogja, megelevenedik és az övé lesz. A lány a bátyja távollétében – vadászni megy, gombászni, málnavészben tűnik el, ki tudja, ki tudhatja, merre csavarog? – meglesi és elégeti a félig már megelevenedő és jajgató fabábut, és ő maga ül annak a helyébe. A sötétben hazatérő bátyja össze-

BOGDÁN LÁSZLÓ ÍRÓ, KÖLTŐ, ÚJSÁGÍRÓ (1948, Sepsiszentgyörgy). A *Megyei Tükör*, a *Művelődés*, *A Hét*, majd a *Háromszék* munkatársa. Verseskötetei, regényei, elbeszélései a hetvenes évek óta jelennek meg, az egyik legtermékenyebb erdélyi író. József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Münchhausen báró kalandjai a Mélabús Tornyok Városában* (Pallas Akadémia Kiadó, 2012).

téveszti a falánnyal, simogatni kezdi, és amikor megelevenedik, vele tölti az éjszakát. Az igazságra csak akkor döbben rá, amikor gyermekük születik. Hirtelen haragjában megöli hűgát, s kimondja a törvényt: soha testvérek ezután ne szerethessék egymást úgy, mint férfiak a nőket. A megölt lány véréből kinövő piros virágot egy arrafelé bóklászó nőténymedve legeli le, mielőtt hosszan elgyönyörködik benne. Teherbe esik tőle, hogy ez miképpen lehetséges, ne tőlem kérdezzétek, így mondja a csillag szomorúan és elcsuklik a hangja. Különben is minden megtörténhet, amit csak elképzelünk. Új életre szüli a lányt, fel is neveli. De a távoli rengetegbe is megérkeznek a hódító vadászok, barlangjukat fölfedezik, s megsebzik, ekkor a medve arra kéri emberlányát, ha őt megölik, húsából semmiképpen ne egyen, körmeit pedig vagdossa le és gondosan tegye félre, hiszen másképpen képtelen lesz felmászni az égbe, ahová készül. A lány sírva teljesíti medve-anya kérését, akinek halott teste elenyészik, hogy feltűnjön régi, már elfelejtett bocsáival együtt az égen, a Medve csillag képében, aki ezen túl mindig megjelenik – ember lánya és leszármazottai előtt, ha bajban vannak! S segít nekik, időnként leszállva az égből, csillogó vörös fényével is sugallva, van még remény, soha semmi nem végleges! Az idő egy végtelen útvesztő, amelyben bolyongunk, s ha ellenségeink példátlan dühükben, s mohóságukban, ránk találnának, hogy elpusztítsanak, bármikor fénné változva lebbenhetünk el előlük, hogy a Medve csillag mellett, bocsai között tűnhessünk fel végre, bizonyítva, ha nem találjuk meg ebben a szomorú életben, itt a földön a helyünket, még megtalálhatjuk az égen! Ezt mondja az ég bársonyán felszikkázó Medve csillag, elhallgat és felhők közé vész, nyekergeti a szél a kunyhó ajtaját, a berkenyefáról hullanak a levelek, a kopár fennsíkon pedig ördögszekerek, bogáncsok, katángkórók görögnek. Semmi nem végleges.

Bernardo Soares Fernando Pessoa egyik prózaíró alakmása. A másik a sanyarú sorsú, elfelejtett Vicente Guedes megjelenik ugyan, de később Pessoa megfedkezik róla, ezért tártalanul, kétségbeesetten bolyong az asszociációk sötét mezőin. Homályban marad a magát tökéletes kispolgárnak álcázó Bernardo Soares személyisége is, bár horoszkópját elkészíti Pessoa, s felvázolja életkörülményeit is. Magányos, kistisztviselőként tengeti napjait, kiszolgáltatva mindenkori főnökei, munkaadói szeszélyeinek, olcsó étkezdékbe jár, megjegyezendő, hogy kifejezetten elkerüli Fernando Pessoa kedvenc kávéházait, a Praça de Comércio árkádjai alatt lévő Martinho de Arcada-t, és a Chiado-n lévő A Brasileira-t, mely helyeken Pessoa időnként Álvaro de Campos maszkjában is megjelenik. Kedvenc alakmását tehát nem tiltja törzskávéházai látogatásától... Bernardo Soarest viszont nem prezentálja itt, ő kisvendéglőkben mereng, pohár bora tükrében szemlélve szomorú arcát, változó hónapos szobákban lakik, néha felkeres egy-egy örömlányt, barátja nincs, megszállottan írja nagy kísérleti regényét, Pessoa egyik legnagyobb szabású prózaírói vállalkozását, A kétségek könyvét. A Mester halála után, Reis többszöri hívására dönt, hogy feladva addigi élethelyzetét, befejezetlen (befejezhetetlennek tűnő) s elég-

gé rendezetlen regényével kofferében, Tahitibe megy, ahol varázslatosan alakul át az élete Reis, Álvaro de Campos és Antonio Mora biztatására rendezi és folytatja befejezetlenné tűnő nagy művét. Sztoikus nyugalommal szemléli a megírandó világot, magatartásáról sokat elárul a Kétségek könyve egyik fragmentuma is: „Teljesítette a kötelességét, de nem tudta, mit teljesít. Az irányította őt, ami virágba borítja a rózsákat, és megszépíti a virágszirmok halálát. Az életnek nincs ennél tökéletesebb értelme, sem ennél nagyobb jutalma a halálnak.”

Szibéria láthatólag megdöbben a Bernardo Soarest, hiszen annyira ellenkezik mindazzal, amit eddigi életében megismert, hogy óhatatlanul is el kell gondolkodnia a nomád törzs sorsán. A manysik életvitele és viszonyai kezdik érdekelni, és mítoszaik. Tanulmányozza Bogdanov készülő, hatalmas népköltészeti gyűjteményének, a későbbi A vízi fejedelem idézése című könyvnek a már meglévő anyagát és egyszerűen elbűvöli a vogulok medve istene, az ehhez kapcsolódó legendák, megírja A Medve csillag mítoszáat. –

TATJÁNA BOGDANOVA + BERNARDO SOARES: *A kétségek könyve*. Fordította PÁL FERENC

A fal

Vicente Guedes befejezhetetlen története, Vaszilij Bogdanov szibériai fűzetébe

Egy idegen – nevezzük Z.-nek, vagy utazónak? – ismeretlen, zord helyen, egy kopár fennsíkon sétál. Maga sem tudja, hogyan került ide, mit keres itt, azt sem, honnan jön és hová igyekszik. Egyszerre útját állja egy hatalmas, fekete fal. Olyan, mint egy antracit tükör, egy pillanatig önmaga elképedt arcába meredhet, aztán a visszatükröződő, késő délutáni nap lángra gyújtja tükörképét és arca fel-felszikrázó káprázatok közé vész.

Lehunyorja szemét, dörzsölgeti, aztán felnéz és döbbenten látja, hogy a fal legalább öt-hat méter magas.

Bosszúsan indul el, jobbra, reméli, a fal egyszer csak mégis véget ér – hiszen jelenlétére egészen egyszerűen nincs magyarázat, idegesen ellenőrzi a térképeit, de tudja, jól emlékezett, a térképeken nem létezik, nincsen feltüntetve a fal –, és ő háborítatlanul folytathatja útját. De nem így történik, a térképek nem is jelezte hatalmas fekete tükörfal egyszerűen nem akar véget érni.

A nap lassan, vörösre festve a felhőket, eltűnik a fennsíkot határoló magas hegycsúcsok mögött, és Z. bosszúsan visszafordul. Mire elér kiindulási pontjához, a helyhez, ahol először találkozott a fallal, alkonyodni kezd, mögötte egymás után tűnnek fel a homály szobrai, és eltakarják a tükörfalon tétova arcát.

Töpreng, és a leereszkedő sötétségben most balra indul el, de az ijesztő fekete fal, tükörképével, amely a homály talányos szobraival együtt, többször is ellenőrzi, vele halad, csak nem akar véget érni.

Öt-hatszáz lépés után ismét visszafordul.

Mire visszatál kiindulási pontjához, már koromsötét van, a kopár fennsík mélyéről bagolyhuhogást hallani. Már nem látja a titokzatos antracit falon önmagát. Feltámad a szél, érezhetően hűl le a levegő.

Beburkolózik fekete köpenyegébe, leül a sarkára töprengeni. Ahhoz, hogy továbbmehessen, meg kellene másznia a falat, de ez lehetetlen. A fekete fal tükörsima, s legalább öt, talán hat méter magas. Ledől a földre, feje alá teszi táskáját. A kopár fennsíkon ördögszekereket sodor a szél. Idegesítően recsegnek.

Az utazó nyögve hátára fordul a puha fűben, hosszasan elnézegeti a kiismerhetetlen csillagokat. Nem tudja, hogyan is lehetne tovább, kétségeibe alszik bele.

Álmában megjelenik egy beszélő holló és értesíti, a falon túl nincsen semmi.

Az utazó megretten. Nem érti.

„Hogyhogy semmi?” – kérdezi tétován, de a holló nem válaszol.

Z. felül, a felhők mögül hirtelen előbukkanó hold fényében jól látja, nem a falon röppen át, noha ő megtehetné, hanem ellenkező irányba távolodik a kopár fennsíkon.

Volt, nincs.

Hajnalban az utazó felriad. Szél fúj, görgeti az ördögszekereket, fázik. Felugrik, rohan, hogy felmelegedjen, először jobbra, majd balra. Szeretne átjutni a titokzatos falon, de nem tudja elképzelni hogyan is lehetne? Megmászni a tükör-antracit falat, lehetetlen. Jön-megy, nézelődik, de a kopár fennsíkon, az idegesítően csikorgó, ide-oda guruló ördögszekereken kívül nincsen semmi. Fa sincs. Visszamegy a helyére, leül a sarkára, vacogva nézegeti a fekete falat, s mint egy ében tükörben saját szomorú arcát. Aztán, amire a hegycsúcsok mögött megjelenik a Nap, lángra gyújtva tükörképét, felemelkedik és vicsorogva nekiugrik a falnak, megpróbál felmászni rá, de újra meg újra rádöbben, ez lehetetlen.

Megáll, mereven nézi a falat, gondolatban hosszadalmasan átkozza el, majd táskájából szendvicset szed elő, eszik.

Egyszerűen nem hiheti, hogy álmában, a beszélő hollónak igaza volt, a falon túl véget ér a világ és nincsen semmi.

Kereng a fal előtt, aztán előveszi kulacsát, iszik, és újra elindul, jobbra. Órákig gyalogol, de a fal csak nem ér véget. Egyszer csak elérek a végére, gondolja, és makacsul folytatja útját. Órák telnek el, de sem emberrel, sem állattal nem találkozik.

Egyedül van a kopár fennsíkon, mellette a nyugtalanítóan villódzó fekete fal. Délre erősödik a meleg, elfárad. Leül a fal tövébe, s erőtlenül masszírozza a lüktető halántékát, majd iszik egy korty vodkát, két közepes korty vizet. Ekkor jelenik meg előtte váratlanul, mintha csak az ürmőfűtengerből, a kókadtan heverő ördögszekerek közül bújna elő, a fekete ruhás, fehér hajú asszony.

„Egyedül érzi magát?” – kérdezi részvétellel és félrehajtott fejjel utazónkat hosszasan elnézegeti.

„Nem – válaszolja Z. lehajtott fejjel. – Nem érzem egyedül magam, asszonyom. Egyedül vagyok. Lát itt valaki mást, rajtam kívül?”

„Nem az a fontos, hogy én mit látok, drága barátom, hanem maga.”

„Sem drága nem vagyok, sem a barátja...”

„De szomorú – néz rá az asszony. – Lógatja a nagy fejét, mint az igáslovak, mintha idő előtt feladta volna. Na, jó, megértem, találkozott egy fekete fallal, ami kétségtelen nem várt akadályt jelentett, hiszen hátráltatta útjában, s ez érthetően dühítette. De fel sem tette a kérdést, milyen célt szolgál ez a fal? Kik építhették vajon, mikor és miért?”

„Téved. Feltettem. De nem tudtam választ adni a kérdésemre. Ráadásul álmomban egy emberi nyelven beszélő holló közölte velem, hogy a falon túl nincs semmi. Nem értettem, hogyhogy nincsen semmi? Véget ér a világ. Itt lenne a világ vége?!”

Az asszony nem válaszol, s amikor az utazó felnéz, nem lát senkit, beszélgetőtársa eltűnik, olyan titokzatosan, ahogyan megjelent, mintha csak a föld nyelte volna el. „De hát, asszonyom – kiáltja kétségbeesetten Z., szaggató halántékát, égő szemét dörzsölgetve –, hova tűnt el? Kérem, ne bújócskázzon velem?” – noha jól tudja, az idősebb, fekete ruhás asszony már csak azért sem bújhatott el, mert egyszerűen nincs hova. Érzi, hogy vége, hamarosan elfogy az élelme, a vize, a vodkája, éhen és szomjan hal a rejtélyes fal előtt anélkül, hogy megfejtette volna titkait. Hát foga közt káromkodva, meghúzza vodkás üvegét, elszántan megy tovább az örök jelenben, figyeli az őt hűségesen kísérő árnyékát, tükörképét a tompán csillogó fekete falon.

Vicente Guedes volt is, és nem is. Valamikor a tízes évek elején bukkant elő Mestere végtelen képzeletéből, akkor még Fernando Pessoa úgy gondolta, ő lesz A kétségek könyvének szerzője, és egy részletet közölt is Guedes a készülő, formálódó könyvből, Az idegenség erdejében címmel, aztán a szeszélyes Mester egyszerűen megfeledkezett róla, ejtette, s A kétségek könyvét Bernardo Soares örökölhette. Guedes azóta ott bolyong az asszociációk sötét mezőin, ahonnan Ricardo Reis szabadította ki, s elhívta Tahitiba, a költői falanszterbe, ahol Álvaro de Campos, Bernardo Soares és António Mora buzdítására ismét írni kezdett és kiformalódott megejtő személyisége, amely már korai töredékében felvillant. „Személytelenek voltunk, önmaguktól üresek, valami más! Az az önmaga tudatában párába burkolózó táj voltunk! És éppen úgy, ahogy az is kettő volt – a tényleges, valóságban létező és a káprázat – mi is homályosan kettő voltunk! Egyikünk sem tudta pontosan, hogy a másik nem ő maga volt-e? Hogy a bizonytalan másik vajon élt-e?” Nos, Tahitin minderre választ kapott Vicente Guedes, és eggyé vált, ha lehet ezt mondani, önmagával, a kételyek persze, amint a Bogdanov-füzetbe írott befejezhetetlen elbeszélése is világosan jelzi, megmaradtak, de az is kétségtelen, hogy a többiek, Reis, Campos, Mora, Tejve nagy hatással voltak rá, és elkezdte írásaiban megteremteni önmagát. –

TATJÁNA BOGDANOVA + VICENTE GUEDES: *Az idegenség erdeje*. Fordította PÁL FERENC

KIS BÁLINT

Olyan világban akarok élni

Ahol a csirke tényleg elkezd pár nap után bűzleni,
ahol van értelme a jóért verekedni és küzdeni,
ahol ugyanolyan bűntény valakit megbántani,
mint valakit felpofozni.
Azt akarom, hogy ne égjen oda a hagyma,
ha versírás miatt valaki ott hagyta
S az első szerelmek ne múljanak el, soha.
Olyan világban akarok élni,
ahol az emberek tudnak egymás mellett élni,
ahol mindenki elfelejti, milyen felnőttnek lenni,
ahol mindenki, legalább naponta kétszer,
érez valami gyermekded kényszert,
s mer lelkesedni, örülni, várni, álmodni, a föld fölött lebegni:
Azt akarom, hogy amikor lezuhanunk, ne törjön el bennünk
semmi,

és tudjunk rendületlenül tovább menni, ne kelljen belső démonainkkal
állandóan küzdeni:

Kanapékba menekülni, laptopképernyőket nyűni – hogy mindenki
megtalálja, amit akar,

senkiben ne maradjon bizonytalanság, belső kényszer, zavar.

Ne legyen bennünk semmi, ami eltakar,
hogy megmutathassuk magunkat másoknak nyugodtan,
mert mindenki csak keres valamit,

de nem tudjuk, hogy mit.

Csak ritka pillanatokban, amikor ott van,
a Timmelsjoch-hágó csúcsán, nyomokban,
reptereken, vöröslő ruhában, csókokban,
meztelenül, a gettóban, a gitárokban s szaxofonokban,
az indiai táncban, esetlen mozdulatokban,
a meghalt elefántokban, akiknek a megsült tetemeit soha nem találják meg,
csak a magasvezetékek állnak ott,
remegve, eszetlen elektromosságtól vezetve.

KIS BÁLINT (1992, Debrecen)
2012-ben költözött Dániába,
Aarhusba, ott informatikát
hallgatott, idén végzett.
Jelenleg egy koktélbárban
dolgozik, és készül az
Edinburgh Egyetem antro-
pológia szakára. Verses
kedvét az utazás hozta meg,
eddig egyetlen magyar,
illetve angol nyelvű verse
jelent meg, az *amugy.hu*
portálon.

Aarhus, 2014. 7. 19.

Látszik, hogy te minden lánnyal ezt csinálod a bulikon

Natalia lengyel volt,
a lengyel lányokat mindig is szerettem,
tetszhettem neki, ahogy bemutatkoztam,
mert hamar arrébb vonultunk, s rászóltam, hogy
beszéljen hozzám lengyelül. idegen nyelven minden izgalmasabbnak tűnik.
olvastam erről egy könyvet
– nem is én lennék –,
egy könyvet arról, hogy kell nőzni.
követtem az utasításokat, aki novellákat tud írni, annak ez nagy ügy nem lehet:
fogtam a kezemet.
táncoltunk,
a vodka-narancsból annyit ittam, hogy még
kreatív legyek.
a noteszt ki akarta kapni a kezemből, megnézni az összes többi telefonszám-trófeát benne,
nem engedhettem, tudtam, az már neki túl sok lenne.
amikor mondta, hogy aikidózik, már nyilvánvaló volt, hogy nyert ügyem van,
kezem nyakán, lábaim közt lába,
kiszámítottan csókoltam.
az ágyon is precízen dolgoztam,
száj has mellek nyak.
kezét farmeron keresztül a felállt farkamra tettem.
jól nézett ki Natalia, a változatosság kedvéért a többit pedig a vodka filozofálta.
a nem létező varázst az ajtó dübögése szakította félbe,
valaki be akart jönni, hiába zártuk be.
riadtan nézett reám: Te túl tapasztalt vagy!
nevettem magamban a dolgok abszurditásán,
a szomáliai taxis élettörténetét hallgatva én is úgy éreztem, már túl tapasztalt vagyok,
megvolt a második nő is, akit megcsókoltam; s az első, aki elvitt belőlem egy nagy darabot,
miután csapot, brahman papot értem otthagytam,
már megint két földrésszel arrébb lakott.

Aarhus, 2014. 7.10.

Vikar¹ az éjszakában

*a múltkor találkoztam a munkahelyemen, a koktélbárban
egy arab sráccal,
eredetileg azt hittem, román volt, hisz a románokat utálni kell,
barátságos volt velem,
épp egy részeg magyar lány csimpaszkodott belém,
illetve
jóban voltam a kidobókkal.
nagy hasa volt, s gőgös, puffedt arca,
takarítóból dolgozta fel magát egy irodába,
hatalma volt
a raktárban, ahol dobozokat pakoltam.
nem emlékezett arra,
ahogy vöröslő fejjel
üvöltött,
hogy a dobozok nem eléggé
rendezettek.*

valahol Budapest és Billund között a levegőben,
2014. 7. 2.

1. Vikar (dán): Időszakos munkás, helyettesítő munkaerő.

Sután esetlenül ész nélkül és bután

Emlékszem, azért kezdtem el írni,
mert Harry Pottert olvastam, s nem volt folytatás.
Akkor még őszinte voltam
(nem ordítottam, nem toporzékoltam,
hanem csak egyszerűen)
fogtam magam, s folytattam.
Az iskolában nem értékelték a bennem elbújt epikus költőt:
a Budavár visszavételéről írt brutális, véres csatajelenetem
öt oldallal hosszabb volt, mint a megengedett terjedelem.
Szakközépben azért írtam, hogy magamat jól elkülönítsem
csak, hogy bizonyítsam, nekem a többiekkel közösbe mennyire semmi
nincsen.
Pad alatt heccből Kosztolányit olvastam, meg Gogolt,
fizikaórán vezetésemmel az osztály Rejtő Jenőre tombolt.
Aztán szerelmes lettem. Az őszinte arroganciát felváltotta valami más:
kitört belőlem megannyi szerelmi vallomás.
Zsófi sírt az 'Ébredés'-en,
Pedig én csak leírtam, amit éreztem.
Zene szólt a fejemben, ahogy csókoltam,
s álomban elektromos gitár volt torkomban.
Jött az élet.
Elfelejtettem enni, levegőt venni, szeretni.
Másnak az ilyet tiszta szívből nem tudom ajánlani.
Én azért összementem, icike-picike lettem.
Eltűntek a szavaim, s amik voltak,
egyedtől egyes-egyig mind kibaszottul hazudtak.
Dermedtem álltam ott. A sárkányok kirepültek, a szivárvány eltört.
Szívem egy hatalmas jégkockában hűsölt. Lassan, nagyon lassan,
a jégkocka engedett,
kis jégdarabok kezdtek kiesni s én bőszen faragtam őket sután
esetlenül ész nélkül és bután de azt mind nagyon jól tudván hogy
az ágyban aludni egész nap örökkön-örökké sajnos
nem lehet.

Aarhus, 2014. 7. 12.

Mint egy acélozott rugó

megfeszülök
testemben enyhe görbület, arcom előredőlvé
fenyeget
nem kell gondolkoznom rajta:
mellkasom domborodik, hasfalam magától feszül
testsúlyom főképp hátsó lábamon, az első lábam készen áll –
hogyan elegánsan kirobbanjon, a mozdulat a földtől indulna, az egész
csípőmet rátolnám, egyszer csak kinyúlna az első láb, meglepően hosszan,
az egész tömegemmel, pontosan abban a törtmásodpercben amikor épp,
hogyan küzdőtávolságba kerülne, de még mielőtt letenné a lépésből a lábát és
még amíg egy lábon állna.
vállaim alig észrevehetően felhúzódtak, kezeim testem mellett, leengedve,
széttárva szélesen, s tenyereim nyitva.
minden porcikán, rostom, idegszálam felhúzva,
testtömegem egy vonalban, a szomáliai felé
robbanásra készen
várakozik.
(hangom pár pillanattal ezelőtt dörgött végig a kanális mentén, ahol
a szomáliai egy földön fekvő
lányt ütött és rúgott)
a szomáliai megindul felém, félig; kicsit oldalvást, tétován, részegen, s
nekem üres a fejem,
nincs benne gondolat,
nem érzem a szívemet,
mely biztos a torkomban dobog,
nem érzem a 12 órányi munkát, és nem érzem a csókokat,
nem tudok Djananról és Iuliáról mögöttem,
nem gondolok Zsófirra,
nem érzem magam magabiztosnak,
és nem érzem magam magabizonytalannak,
nem gondolok arra, hogy ki vagyok,
nem vagyok boldog
és nem vagyok boldogtalan,
egyszerűen csak végre
ÉN VAGYOK
ott,
enyhén előregörbülve.

Aarhus, 2014. 8. 26.

Egy kicsit sok a vessző a hosszú versben

A dupla szivárvány a raktár kapuja előtt hazudott reggel, az éjszakai műszak után, bár erről akkor még lehet, hogy ő maga sem tudott. A kosárlabdapálya ívelt tetején nem lehet verset írni, bár erről meg főleg az eső tehetett, illetve az, hogy a por meg a víz együtt sárrá lesz, de ez mind semmi ahhoz képest, hogyan néz ki az ember parkettája, ha betrappol a fűszálaktól harmatos papucsával a lakásba. Senki nem árulta el, hogyan kell kiszerelmesedni valakiből, mindenki csak a beleszerelmesedésről dumál, a szegény madarak meg már csiripelhetnek édesen hajnali négytől, sőt, korábbtól, mert ez itt a skandináv nyár, és a nap ilyenkor nem sokat pihenhet. Nem mondom, van pótolnivalója, emlékszem az első télre, három pulcsi volt rajtam a télikabát alatt, kettő felül, egy a derekamra kötve a fenekem alatt, hogy ne fázzak fel a biciklin az étteremből hazafelé, végig a skanderbogvejen fel. Persze elalvás ellen nem segített a sok pulcsi, csak akkor eszméltem, amikor dőccentem a bicikliútról le az útra, erre azért még a süppedő hó ellenére is felébredtem, még szerencse, hogy hajnalban nincs forgalom, csak az újságkihordók virregnek hang nélkül az elektromos robogóikon, kezdődik a műszak, én meg tartok hazafelé, még figyelem az út jobb oldalán a kidobott szemetet, szemben az erotikaruházat-bolttal, ott szoktak a jó dolgok lenni, onnan a bőrkanapé meg az ikeás lábasok. Mindig olyan bűnösnek érzem magam utcáról hordani a dolgokat, de hát otthont építek, ha csak egy szoba is az egész. Majd tanulok dánul is, ha lesz egy kis időm. Van benne mindenféle szekció: hálószoba, nappali, dolgozó és étkező. Emlékszem, ahogy jöttem fel a lépcsőn, papucsban, kezemben a postával (Allah nevében jövünk be és megyünk ki ebből a világból), felnőttnek éreztem magam, talán először életemben; saját pénzemből bérelt otthonomba trappoltam felfelé, a közösen hazacipelt konyhaasztallal, a nőmhöz, akinek azt mondtam, még először, hogy most szeretnék megcsókolni, és ő azt mondta, akkor talán ha legközelebb is így gondolod, akkor ne beszéljél róla, hanem csak csináld meg.

Mindig is a dumálás ment a legjobban pedig, meg az álmodozás, ezekben vagyok én igazán tehetséges, bár az utóbbi időben azzal szembesültem, hogy a dumálás is jobban megy azért, ha olyan emberek vesznek körül, akik jók, különben elcsendesedek, csak néha-néha szólalok meg, és utána olyan furcsán érzem magam, mintha nem borotválkoztam volna és mindenki azt nézné, hogy milyen esetlen a fejem profilból. Szemtől szemben, nem oldalról nézve azért mindig hatásosabb vagyok, még borotvátlanul is; meg ha

már végre csak kettesben vagyunk. Nem tudom, biztosan a szemeim azok, annak idején a Magyar Nyelvtudományi Tanszék puhán szőnyegezett, könyvespolcozott szobájában rám is szólt Eszter, a tanszékvezető könyvtáros felesége, hogy mossam meg a szemeimet, mert olyan kormosak, és én mostam is készségesen, szappanal, de ezek szerint sokat nem ért ez az egész, csak annak idején csípett, de hát ilyenek ezek a nők, elkezd az ember értelmetlenül könnyezni tőlük. Igen fiatalon megtanulhattam volna a leckét, csak akkor még nem voltam ilyen bölcs, mint most. Mindazonáltal, vagy talán épp emiatt, hogy nem voltam ilyen bölcs, sikerült lefejelnem a kaput fociedzésen, mert már fáradt voltam a sok körbe-körbe futástól a pálya mellett, és a kapu helyett a saját lábaimat vizsgáltam, hogy tudom-e még pakolni az egyiket a másik elé, mert ez nagy koncentrációt igénylő feladat volt már. Persze ezek után hamar elment a kedvem a focitól is, szóval nem lebzseltem annyit a tanszéken, maradtam a karatézásnál, ami miatt mondjuk csúfoltak sokat, de legalább most nemrég megtudtam Leventtől, a török kidobótól, hogy a magyarok a törökök testvérei, mert mindketten az Uráltól jöttünk, és emiatt igazán kedvelhetném a Jobbikot, mert ők is ezt mondják, bár az valóban sajnálatos, hogy olyan radikálisak ők is, mint a Dansk Folkepartei. A karate nélkül ez se lett volna, mint sok más se, így bólintottam csendesen Leventnek, az embernek mindig jól jönnek a testvérek, főleg, ha ilyen jó száztizenöt kilósak.

Bár mondjuk nem tudom, mennyire lenne egyszerű felkocogni ide a harmadikra, ahol mostanában lakom egyedül, ha száztizenöt kiló lennék, én nyolcvanöt vagyok, de azért így is szuszogok rendesen a tizenkét órányi munka és a tizenkét órányi hangos popzene után. Nem tudom, volt-e már valaki rajtam kívül a Rundhøj Alle-i koliban, van egy sajátos hangulatuk a folyosóknak, persze lehet, hogy csak én képzelődöm itt összevissza, de mégis, ha belépek az ajtókon a hosszúkás folyosókra, olyan, mintha nem is létezne semmi más, csak az a cella, amiben épp vagyok, a világ összes többi része megszűnik lenni, egészen addig, amíg meg nem nyomok egy kilincset, és egy újabb hosszúkás folyosó tárulkozik fel előttem, vagy egy lakás, amelyek oldalra nyílnak. Az egész olyan, mint egy szőlőfürt, vagy még inkább, mint egy adventi naptár, mindegyik ajtócska mögött más-más emberekkel. Itt az örült bolgárok laknak, ők következnek, mellőlük már kiették a finn házaspárt, üresen tátong a lakás. Annak idején az Anyukámtól kaptam adventi naptárat, volt csokoládés, meg legós is. Sokáig nem értettem az Anyámat, ahogyan szeretett minket, pedig csinált nekem meg a nővéremnek saját kézzel gyártott társasjátékot, szíve-lelke benne mindenben, mélyen, de én csak azt értettem, hogy kijelentette, hogy bárcsak ne adott volna nekem annak idején csokoládét, mert akkor nem kaptam volna rá, és az mennyivel jobb lenne mindenkinek. Ez nekem rendkívül önző dolognak tűnt akkor, és talán csak akkor bocsátottam meg igazán, amikor szerelmes lettem először, és hirtelen lett annyi szeretetem, hogy jutott mindenkinek,

és valahogy megértettem az édesanyámat is végre, a mély érzéseit, a fura gondolkozását. Persze én se tudom túl szerencsésen kifejezni magam mindig, a múltkor is otthon voltam, de valahogy nem jöttek a szavak, csendes voltam, aztán az öleléseken túl nem is jutott túl sok az öregedő szüleimnek, pedig annyiival többet érdemelnének. De talán ők is ismernek már engem, és értik.

Hát mindenesetre fura volt így a kert, kinézve a nappali üveglablakain és üvegajtáján át, üres, a két családi kutya közül már csak egy volt a kertben, az is a föld alatt, a paradicsom előtt. Úgy haltak meg mindketten, ahogy éltek: a félénk, elnyomott, aranyos lánykutya fokozatosan elfogyott a létből, félve attól, hogy dühösekké lesznek rá, amiért már nem tud enni, elbújva a fal tövébe, egyre kevésbé élve, mígnem el nem árultuk végleg az állatorvossal. Zseton pedig, a megvénhedett vagány ordas, fogta magát, átmászott a pokrócra, és egy szusszanással kiadta a lelkét – talán dünnnyögött is egy utolsót hozzá (a lánykutyától vette a szokást), ki tudja, vén fejében utoljára még lehet is, hogy arra az érzékeny lelkű feketeségre gondolt. Vonyított annak idején akkor is, amikor Zsófi pakolta össze dolgait, és ment először Indiába, pedig nem volt egyszerű összebarátkoztatni őket, bizalmatlanság az egyik részről, félénkség a másiktól.

„Hát, elég furcsa volt, ahogy kiürült a lakás. Zsófi pakolgatott egész nap, a szobád tele lett reklámszatyrokkal, aztán méregettük a bőröndjét (előbb 30 kiló volt, aztán leküzdötte olyan 25-re, nem tudom, végül mennyi lesz a reptéren), végül meg már itt állt a ház előtt az anyukája, gyorsan bedobáltuk a cuccait a kocsiba, még a biciklit is, aztán elmentek. Zsófi kicsit pityogott, hogy el kell menni, meg hát a legjobb lenne veled lenni, aztán itt voltunk kettesben. Ami azért elég nagy változás. De azért ne hatódj meg nagyon. Tudtuk, hogy így lesz, úgyhogy megy minden tovább, gépelgetem a börtönszlenget, fontolgtatom, hogy hatra átmegyek a Fórumba, hogy rendes képernyőn lássam, hogy vernek ki minket a svédek a döntőbe jutásból férfi kézilabdában, aztán majd ha úgy hozza kedvem, megint eltekerek Romániába és iszok 3 lejért kólát az érmihályfalvi kocsmában, meg orrba rugdosom a határátkelőn azt a két vérengző korcsot, akik megtámadtak.”

Két év után még mindig rá tudtam keresni pontosan erre a levélre, ahogyan Apám leírta. A múltkor sétáltam Debrecenben, az éjszakában, lődörögtünk kettesben Posta Ádámmal, ő hallgatott engem, én meg beszéltem, az ilyen emberek aranyat érnek, akik meghallgatják a másikat. Volt egy sajátos hangulata a városnak, panelházak emlékekkel, új villamossín füves közzel a régi konditerem előtt, ami még annak idején szakszervezeti könyvtár volt. Már alig emlékeztem a Görgey utcához vezető útra, ezen meglepődtem, mondjuk nem is oda mentem, hanem a Csokonaiba pingpongozni. A végén még teljesen romantizálni fogom ezt a várost, a sok emlékekkel! Ét Minna, mondta a szenzációs rövidfilm svédül, s én megsimítottam Mariya hollófekete fürtjeit először, a Filmbyenben. A Kossuth utca mellett, ahol a

Kuckó volt, leejtettem Zsófit a fenekére a sztoikus mosómedve előtt, feldobtam a levegőbe, és nem kaptam el, és ő sírt; utána darabokra törtem a telefont a Honvéd utca túloldalán, s emiatt kézen fogott, s maga után húzott a fekete folyosón, fellopakodtunk a Lajos lakására, aki a nappaliban aludt, s lázasan, örülten szerettem ezt a lányt órákon át, a számítógépmárkás dobozokba pakolt dolgai előtt, de éjszakára már nem maradtam, nem is tudom igazán, miért, akkor az tűnt helyesnek, s ez volt az utolsó alkalom.

Pia azt mondta, ő imádta Budapestet, minden külföldi így van vele valahogy, az olcsó alkohol, az olcsó éttermek, az olcsó kurvák? De Pia Bécsben élt, és építészeti stílusokról beszélt, hangulatról, s arról, hogy a piszok, a hobók és az omladozó épületek mit kölcsönöznek egy városnak, s én egyet-értettem vele. Mariyával nem mindig értettem egyet, ő félénk volt, és volt benne egyfajta leplezett sebezhetőség, Buraknak nem volt igaza ebben sem, a fiatalabb nők engem hevesebben csókolnak. „Dániában még mindig fennáll a török elnyomás”, mondta Csongor, s neveltünk mindketten a konyha és a bár között állva, narancslével a kezünkben: Burak, a török főpultos-bármenedzser jó arc, nincs okunk panaszkodni; még szórakoztat is minket csajozós történeteivel, büszkén mesélte, hogy megfogta a szőke leányzó melleit, amikor bejelentette, hogy nincs rajta melltartó (jó mellei voltak a lánynak, néztem én is). Lehet, végső soron én csak másféle nőket keresek, de valamiért mégis egyfajta könnyű találni. Matthias nem érti, hogy a délután négy órám miért nem arról szól, hogy részeg vagyok, mentegetőzőm, hogy túl korán van még, ezzel ő nem ért egyet, világnézeti és kulturális különbségek; elballag jóképűen, komikusan magabiztos járással, de működik, az emberek elhiszik, Dániában legalábbis, és én nem értem; lehet, tényleg csak inni kéne. Még Bukowskinak is benne volt a neve a telefonkönyvben, bár manapság senki nem használ telefonkönyvet. Fent vagyok helyette a Facebookon; letiltottam, hogy kiírja a születésnapomat; így legalább a lányok nem tudják kideríteni, hogy melyik csillagjegy vagyok. Miért van minden nő úgy belebuzulva valami emberfölötti dologba, horoszkópok vagy Jaggernaut, olyan elviselhetetlen, hogy végső soron kurvára mi tehetünk arról, ami történik? Amúgy azért tiltottam le, hogy nyugodtan kíváncsiak legyél a születésnapodra az embereknek, és ne legyél önző, miután rájöttem, hogy ténylegesen jólesik, akármennyire triviális is, akármennyire az arcunkba van is tolva; ha kívánják.

Bár hazugság ez mind a részemről, mert itt vagyok most és elárulom azokat, akik nem akartak ágyba menni velem, még azelőtt legalábbis, mielőtt lement volna a nap, mert nincsenek függönyeim, és így beláthatnak. Ezért néztük a naplementét, átölelve, mintha szeretnénk egymást, mintha már évek óta együtt lettünk volna, de ez is csak hazugság volt, önmagunknak, és pont ugyanolyan mozdulatok voltak és pont ugyanúgy nézett ki, mintha igaz lett volna, az embernek egyszerűen csak szüksége van a saját gondolatai elcsitításához valakire vagy valamire, és inkább néz Robertóval vagy

Rodriguezzel vagy mittudomén, kivel sárkányos tévésorozatot Londonban, hiába hazugság, hiába fog fájni a portugálnak, hiába lesz hányingerem az affektáltságtól, amint bámuljuk a műanyag, ragacsos ízű szórakoztatást, ami már végképp érdektelen, mert el találtam olvasni a könyvet, amint épp cifrafostam Indiában és kevés más emberi dologra voltam képes.

S mégis emberibb az, mint ez, az irodalom az örülteknek és a degeneráltaknak való, akik ahelyett, hogy meginnának egy sört a haverral, és végre rájönnének, hogy a telihold úgyis frankón néz ki, szavakat vetnek papírra, érzelmekről vekengenek ahelyett, hogy megtalálnák a módját, hogy odaüljenek a lány mellé, aki mosolyogva integet a Headquartersben a hangos zenében a kanapén, mert emlékszik a tehenekről és analóg fényképészetről folytatott beszélgetésünkre, csak a barátnő nem akar arrébb csúszni, hogy odaférjek, és kinyitom az ablakot, és beömlik az émelyítően édes, tömény fűszag, a fesztiválról hozzáad Facebookon egy srác, akivel együtt csináltam a koktélokat, és a tömeg egyként mozog a villódzó fényekre, remeg és izzik a levegő: „I’m giving you a nightcall / I’m gonna show you where it’s dark”, tudtam, hogy még nem szabad visszamennem a sátorhoz, még hiányzott valami.

Aarhus, 2014 nyara

Arról, hogy mi a normális

(részletek)

Belső kényszerré vált az írás próbálgatása. Bizonyítani akarok, inkább magamnak, mintsem Mr. Doktornak. Naphosszat heverészek lapjaim társaságában, markolom a tollat, egyre több lapot sötétítek be.

Közben ringatom magam, külső-belső mámorba.

A betűk képek, a képek mélyek. Belenézek.

Alfaiilag jól érzem magam, a tiltott gyümölcs rothadt kupacokban gőzölög – a kutyának sincs kedve hozzá.

Ilyenkor elnézném magam, mert jó passzban vagyok. Ehhez készséggel állnék rendelkezésemre, csak ott a bibi, hogy nincs. Rendelkezésem.

Így vetkőzik ki magából sorsom tragédiája, amihez szerencsére nincs túl sok közöm. Az ember azért tehetetlen, mert telhetetlen – rólam nem is beszélve.

Pattintok az ujjammal, hogy essen le a tantusz, mert rá akarok taposni. Ha ez megvolt, máris helyreálltam. Addig viszont szükségállapotot jelentek. Alássan. Összegömbölyödök sündisznónyi létembe, onnan pislogok ki.

– Vigyázz a csápjaidra!

A kalciumhiányom aggasztó. Hervasztó. Elmerengek a hosszúra nyúlt párzási évad következményein, csontjaim megroppannak, a gatyá megszakad.

– Hátrább az agyarakkal!

Szétráztam magam. Szükségből jöttem el ide alfához is, abban a reményben, hogy nem küld el. Jól esik idejönni, itt egyszerre mindenki barát, ha nincs is itt senki.

És végre érezhetem: a kezeim közt vagyok!

Megremegek e gondolattól.

Megremegek. E gondolat tol.

Zuhanok.

ZSIDÓ FERENC (1976, Székelyudvarhely) tanár, író, németből fordít.
A www.eirodalom.ro irodalmi portál szerkesztője.
Székelykeresztúron él.
Legutóbbi kötete: *Laska Lajos* (rövidprózák, 2012).

*

Békésen heverésztünk a fűben. Fári fűszálat rágsált, de nem azért, mert éhes volt. Fejét a mellemre hajtotta, én néha bizonytalanul hozzáértem az arcához: mintha meg akartam volna simogatni, s közben meggondoltam volna magam.

Körülöttünk nem ébredt a reggel, a madarak sem csicseregtek, a bogarak sem indultak útjaikra, szóval semmi olyan nem történt, ami egy író könyvében esetleg történni szokott.

Mi pedig nem véletlenül kerültünk oda, hanem meglógtunk a tavaszi nagytakarítás elől, mert nem szeretjük. „Amit megtehetsz, azt el is halaszthatod” alapon döglődtünk a gyepen. Hogy ezt igazán jól érzékeljük, egy ideig mondogattuk: dögl-dögl-dögl, de aztán ráuntunk, s azzal közénk telepedett a csend. Hívatlanul. De hát nem volt mit mondjunk egymásnak, ezt a csend meghívásnak vette, s többet el se tudtuk küldeni.

Én megtettem, ami tőlem tellett: adogattam Fárinak a fűszálat, hogy neki csak rágsálni kelljen. Többre viszont nem voltam képes.

Valamit csak kellene mondani – éreztük –, de mindketten a másiktól vártuk az indítást, ami nem akart érkezni. Hallgattunk hát, s ha nem lettünk volna úgy-ahogy összebújva, egy kívülálló azt is gondolhatta volna: ellenségesen. Eltelt egy marék idő, Fári ez alatt belegelte a körülöttünk levő összes fűszálat. Nem tudtam, ettől elégedett lett-e magával, mert meg se szólalt. Én megszámoltam ötször minden bárányfelhőt az égen, amitől majdnem romantikus hangulatba kerültem. Bizonytalanul el is suttoztam, hogy sok-sok szerelmes bárányfelhőt látok.

Egyszerre nevettük el mindketten magunkat.

Ez a mondat csak egy szerelmes szájából hangzott volna jól.

Mi meg már beismertük, hogy nem szeretjük egymást. Hát ezért nevetünk. Aztán még heverésztünk egy ideig, mintha mi sem történt volna. És nem is történt semmi. Még nagytakarítás sem.

Elhallgattam, szomorú szemekkel néztem Fehérkére, a múlt kénköve köhögtetett. Ő egy halvány mosollyal az arcán a falat bámulta, nem is tudom, figyelt-e egyáltalán arra, amit elmeséltem. Ha nem figyelt volna, azt se bánnám. Egyelőre ott voltam rekedve, Fári szorongatott, és én nem tudtam eldönteni, tiltakozzak-e.

Végre rám nézett, szemében megértés volt, és még valami más, amit nem tudtam azonosítani. Valami furcsa, ami szaglászásra készített.

– Legyünk mi ketten barátok, jó?! – mondta, és újra végigsimított a homlokomon.

– Miért akarod?

– Csak – válaszolta.

– Szóval csak. Akkor jó. És meddig?

– Az tőled függ...

– Tőled nem? – nem értettem, mire gondol.

- De igen, csak másképp.
 - Jó, akkor bízd rám.
 - Rád bízom, de vigyázz!
- Nem akartam mondani, hogy a fenébe, egyfolytában azt teszem.

*

Valahol nagyon mélyen, pontosabban valahonnan nagyon mélyről, parányi felhangokkal, nincs benne semmi kontraszt, akár monotonnak is nevezhetném.

Miközben ülök egy csiga előtt. Kikíváncozik belőlem. A csiga is kihozhatja, de az is lehet, hogy egyszerűen kortünet. Még ha legalább az út közepén lennék! De nem vagyok, mert még nem néztem elég rajzfilmet. Igyekszem pótolni a hiányosságaimat, de mindig közbejön valami. Például ez a csiga.

Morgok.

Nem mély állati elszántsággal, hanem ugyanolyan emberivel. Céltalanul.

Nevetséges helyzet, főleg a csigára nézve. Meg is próbál lógni előlem, nem szimpatizál. Pedig én már azt hittem, betársul, de sajnos tévedtem.

Ő biztos nem egymagában szokta csinálni az ilyesmit, mint én. Egyedül még ez is szaporátlan.

Morgok.

Legalább tíz ember helyett. Így hát képviselő vagyok. Megviselt, olyanyira, hogy a képet is elhagytam már. Kitartó vagyok, mert úgy hallottam, az dicséretes.

Morgok. Le se tudok szokni róla, úgy belém rögződött.

Pedig unom már...

Csigák nyáladznak át az agyamon, békákkal táncolok.

– Légy csendben!

Összerezzenek. A hang kirángatott, felrángatott. Álmom a közepén befeketedett. Nem is próbálom meg értelmezni, tudom, ez a vállalkozás meghaladná értelmi képtelenségeimet. Most kínlódhatok, hogy tartsam távol magam tőle. Rázogathatom a fejem. Nem, nem történt semmi. Azaz nem velem történt, tehát nem fontos. Nem, nem is akarok hallani róla. Miért törődjek vele? Nem nekem való. Ne döfködd az oldalamat, mert kíváglak, mint a csigát nyáladni! Nézzünk oda!

Felháborodásomnak se értelme, se egyebe.

Zavarom érthető.

Felsőbbrendűségét elismerem, épp csak nem hajlongok előtte. Megadom, ami kijár neki, és persze előkészítem a talajt alapos megmunkálással, mélyszántással, hogy minél kedvezőbb körülményeket biztosítsak a fogantatásához. Én csak bábáskodni tudok. Még a pólyát se fogadja el tőlem, sem az ingyenes nevelői szolgálatot. Néhány önzőbb pillanatomban ezt sérelemnek érzem, de egyébként belátom helyességét és jogosságát.

Álmomban vissza-visszatérek régi önmagamhoz. Nem fogad jól, néha meg sem jelenik személyesen, csak egy csigával képviselteti magát. Csodálkozva és értetlenkedve, de beletörődök helyzetembe.

*

Arra ébredtem, hogy valahonnan felülről hangos, erőszakos hangokat hallok. Felpillantottam: egy hangszóró volt a falba beépítve – eddig nem is tudtam róla – abból szűrődtek ki a hangok. Nemsokára felismertem a tulajdonosukat is, Mr. Doktort. Folyamatosan beszélt, úgy tűnt, felolvas valamit, hallgattam, és szép lassan eljutott a tudatomig, hogy az én lapjaimból olvas. Gőzöm sincs, mikor szedhetette ki őket a fiókomból. Jó tolvaj lenne, meg kell mondjam neki.

A szöveg elég idegennek tűnt, távolinak, mintha utólag valaki átírta volna, csak egy-két részlet juttatta eszembe, hogy ezt a sötétítést tényleg én vittem fel arra a lapra:

„Emlékszem még arra a szobára. Szerves része volt egy sisakrostélyba tűzött katángkóró, ami igen előkelő helyen volt, mintegy jelezve gazdája lojalitását. Volt itt továbbá bronzkori ekeszarv is, vasból, mert az ide nagyon kell. És még mi nem volt.

Hát még a gazdája mi nem volt? Mert volt már például tank, és ácsceruza, de cipőpasztává nem sikerült előlépnie, ez frusztráltta tette. Tán épp ezért tudta mondani Bélának, a szobában kujonkodó árvapapagájnak oly nagy vehemenciával, hogy:

– Pofa be, Béci, mert megkeserítlek!

Erre Béci általában a pofáját be, de amikor nem, akkor nem, s olyankor aztán tovább visszhangzott a ház a “dugulj el, dugulj el” szlogentől. És ebből aztán nem engedett.

Nagyhangút elég sűrűn látogatták, elsősorban a köszvény, és a májcirrózis, így nem lehetett oka panaszra. Alkalma sem. Ennek megfelelően elég zsúfolt volt a programja, mert mindig alaposan felkészült a látogatók fogadására, mint ahogy egy jó keresztényhez illik. Előmelegítésül beszélgetett Bécivel, hogy majd kellemes modorú társalkodó legyen. Nem célom tolmácsolni társalgásukat, de a hangulat érzékeltetése végett ennyi végképp szükséges:

– Eriggy' má' onnan, Béci, me' letöröm a derekad!

– Dugulj el, dugulj el! (stb.)

Érdekes módon a szoba mindezt türelmesen viselte (apró kirohanásokat nem számítva). Talán azért, mert tudta, mindent egybevéve életképes triót alkotnak együtt, ami nem elhanyagolható tényező.

De aztán újra megjöttek a vendégek, s ez alkalommal az Istennek se akartak távozni. Addig-addig, hogy Béci és a szoba egyedül maradtak.

Ezt aztán sajnálták is. Erősen.”

Csend lett. Még egy halk kattanás hallatszott a hangszóróból, aztán semmi. Mr. Doktor elhagyta az állását. Szerintem elbújik valahova, és kiröhögi magát.

Meglepetten hallgattam. Milyen dolog ez? Nevetségesnek éreztem magam. Gennyes a sztori, Béci az egyetlen fénypontja, aki beszél, beszél, mint én, mint én. A többit nem vállalom.

És milyen szigorú volt Mr. Doktor hangja! Úgy éreztem, becsapott, átvert. Légy engedelmes, jó, na itt az eredménye! Ki lettem teregetve. Köszemlére. Felkínált darab a kukkoláshoz. Kár, hogy nem voltam drámaibb, szenvedélyesebb, manapság az a menő. Csak annyit kellett volna bemondjon előre, hogy "BBC jelenti", s akkor nyugodtan lehetett volna sugározni rádióadásként is. Engem! Tán be is lett mondva, mielőtt felébredtem... Ki lettem passzolva az éterbe. Bosszúból jött, hogy belefurdaljak magánrádiósom lelkébe. A kis kéjenc! A szadista! Szigorúsága mögött biztos vigyorgott felolvasás közben, s lelki szemeivel gyönyörködött abban, hogy én csak hápogok sápatagon. Feküdni csak ő itt... Kitakarnám én...!

Nemsokára bejött Fehérke, és elsuttogta, hogy Mr. Doktor azért olvassa fel amiket írtam, hogy sokkoljon vele. Szembesítésnek nevezik ezt, Mr. Doktornak komoly céljai vannak vele, sokat vár tőle. Számíthatok rá, hogy a felolvasás még sokszor meg fog ismétlődni.

Még azt is mondta Fehérke, hogy ezután legyünk szövetségesek, ne csak barátok (nem tudtam eldönteni, komolyan gondolja-e!), és hogy Mr. Doktort ne vegyem túlságosan komolyan, aki szerint a lapjaim alapján ítélve még sok baj van velem, egyetlen remény az, hogy a felolvasások során erre rájövök magam is, és segítek neki. De ne essek kétségbe, fejezte be Fehérke, nem enged Mr. Doktor hatása alá kerülni, mert tudja, hogy jó fiú vagyok. Miközben ezeket mondta, mélyen a szemembe nézett, amivel teljesen összezavart. Mi az, hogy jó fiú vagyok? Miért nem akarja, hogy Mr. Doktor hatása alá kerüljek? (Bár szó, mi szó, én sem akarom.)

Csak rázogattam a fejem, és végképp nem tudtam, hányadán állok magammal, sőt azt sem, hogy magammal állok-e valahányadán.

*

Felmászok, s kinyitom az ablakot, hadd repüljön be egy bivalycsorda. Megszelídítem, tenyeremből etetem, altatódalt dúdlok nekik. Úgy, ahogy anyám tanította. Inkább sose tudjam, mit akarok csinálni, minthogy más mondja meg:

– Így csücsörítsd a szád, fiam! Mélyebbről kezd!

A bivalyok szétrebbennek. Elfekszenek a sárban. Lekaparom a piócákat róluk, összegyűjtöm egy üvegben, ajándék lesz.

Az ablak csukva, anyám a fejét csóválja.

– Hát nem megmondtam?!

Kötélékeimnek szabad napot adok, ellátom őket egy kis zsebpénzzel és pletykalapokkal, hogy ne unatkozzanak, majd faképnél hagyom őket. Megveregetem a bivalyok lapockáját, s elmozdulok.

– Vigyázzatok magatokra!

Vágyom valami hétmérföldesre, úgymond lélekemelőre (a leghülyébb szó, amit valaha hallottam, önkényes módon rátesped arra, amit el akarok mondani, s szép lassan elszívja). Bekukkantok néhány ablakon, az egyikben be is lógotam magam: lábtól. Áporodott hangulat, révetegség. Egy spiritisza összejövetelet végiglógni elég nagy dolog. A spiritiszták szeretik a nagy dolgokat. Ők apróságokba nem vegyülnek, az apróság vegyül beléjük.

– Gyere!

Laza cseverészés közepette megkapják a túlvilágiaktól a napi dózisukat, amiért hálából hátba veregetik a médiumot, aki ezt eltűri, de az is lehet, hogy jól esik neki.

– Már érzem!!

Egyeseknek bajuk a lélekvándorlás is. A hét pár vascsizmát már rég elnyűtték. Ennyi megpróbáltatás után már igazán rájuk férne egy kis ápolás, erre azonban - a gyakori látogatók miatt- nem akad vállalkozó. Mélybe röppent szellemüket ritkán csalogatják vissza, akkor is nehezen.

De olyankor még az asztalok is táncolnak örömükben! Ez később megrogzott szokásukká válik, ami lehetetlenné teszi eredeti szerepük betöltését, így verdeső szívvel csatlakoznak a spiritisztákhoz, asztaltársaságot alapítva. Az idők során több, idővel híressé vált asztaltársaság jött létre, hogy csak a kerek asztalokét említsem, tehát a spiritiszták történelemalakító szerepét el kell ismerni.

Éreztem, hogy fejemnél a kisasztal vígan táncra perdül, nem is próbáltam meg lefogni. Inkább a zenét kellene szolgáltatom, vagy legalább a fényeket. De ezek hiányában sem élvezhetetlen a produkció. Egyesek csetintenének nyelvükkel elismerésük kifejezéséeként.

A spiritizmus nem jelenség, hanem inkább múltság, de azért a jövőjük olyan, amilyen egy jövőnek lenni kell: boldog, kiegyensúlyozott, harmonikus. Ha nem ilyen lenne, nem jövőnek neveznénk, hanem múltnak, esetleg jelennek. De a spiritiszták jövője a múlt, múltja pedig a jelen, ezért nem jönnek soha zavarba. Három legyet ütnek egy csapásra, igaz, egyet se kellene. A jelenből átvándorolnak a múltba, és fordítva, attól függően, hogy hol jobb a kapás. Az átvándorlás fáradságos, ezért megérkezve csak pihegni tudnak. Az asztalok jobban bírják a megpróbáltatásokat, ilyen erőviszonyok mellett a jövőben uralomváltásra számíthatunk.

– Üljetek helyt, hé!

Asztalkámat hónom alá kapva lódulnék magam is, kissé összezavarodva, kották és varázsigék nélkül, és azt sem tudom igazán, hol szeretnék kikötni, vagy hogy egyáltalán ki szeretné-e kötni valahol. A visszafelé vágkálást nem állhatom, az olyan, mint a seggvakarás: ha utána kihúzod a

kezed a bugyidból, s megszagolod, elborzadsz... Azokat a dolgokat nem érdemes megmatarászni, már nem izgathatók. Rothadtak, mállottak, és csak fitogtatják csökönyösen az önállóságukat.

Süljenek meg a levükben, ha ugyan lesz, aki tüzet rakjon alájuk... Minél ritkábban akasztom a nyakamba őket, annál jobb. Úgy vagyok velük, mint a bébi a pisis pelenkával: viseli, viseli, de alig várja, hogy valaki leszedje róla.

Az előrekandikálás se mindig javallott, a körülmények folytán könnyen letörhet a kandikálóm, s akkor pedig megette a fene: csak belecsöppenek a közepébe, mint vak ló a gödörbe. Ha nem tudnám, hogy szégyen, nem illik, s tudom is én, mi, most olyant mondanék, de olyant... Az a helyzet, hogy irtó bűnös vagyok. Ezt környezetem nem egyszer hangoztatta, élen sokakkal. Itt is hasonló a közhangulat. A végén még beismerem romlottságomat, engedek a nyomásnak, és elrohanok a templomba. A szentmise második félidejét, de legalábbis a hosszabbításokat még biztos elérném, s meggyónnám nyakig érő bűneimet, szüleim, Fáriék, és az egész pereputty legnagyobb örömére.

– Úgy, fiam, tedd meg, mindent!

Egyetlen tettemmel eufóriába kergethetném az egész rajongótábort! Ez a tudat nem elhanyagolható!

A bivalyok békésen bólogatnak. Nyugodtan rájuk bízhatnám magam. Ők tudják, amit tudnak. Kikérem véleményüket a szobáról, Mr. Doktoréről, Fáriéről. A válasz csend, csak a sár cuppog. Magamat már szóba se merem hozni...

Sötét van, amit nem bírok, megrándul a fejem, a másik ágyból nyögések hallatszanak, cuppogás, kapkodó lélegzet. A bivalyok szemérmesen elhagyják a szobát. A magára találtság néhány perce, összeszorított fogú igyekezet, majd alig jóleső ernyedtség. A kibocsátott illatanyag megjelöli a felségterületet. Eszemben sincs megsérteni, sőt, minél távolabb kívánom magam tőle. Nem azért, mert viszolygok, hanem a vegytisztaság miatt. Nem szeretnék a kémia átka lenni.

A mélységiszony távol tart a magasságtól. Kezeket magasba, lábakat mélybe!

Anyám hajol fölém (lent vagyok!), homlokom tapogatja, nem tudom, miért, szemöldökét összevonja, valamit morog apámnak, ő visszamorog, nyakig rángatják rám a paplant, s felszólítanak, hogy aludjak.

Ráhajolok anyámra (még mindig lent vagyok), összevonom szemöldököm, valamit morog, apám visszamorog, homlokukat tapogatom, s megkérem: szólítsanak fel, hogy aludjak.

Aztán kimegyek, s becsapom az ajtót. Bent csak a morgás marad. Nyakig rángatott paplan alatt. Nem tudom, miért. Az állókép kilódult, már nem

tudom utolérni, megváltoztatni. Ilyen marad örökre. Nyugodtan kirakhatom a falra: benne alszanak a szüleim (a felszólítás után), lemásolhatatlanul, utánozhatatlanul, egy festő tébolyaként. És én ráhajolok, hogy lógiak bele. Aztán mindenestül lecsordulunk a falon, s kényszerből új életet kezdünk.

Így jutottam ide én. Hogy szüleimnek ki jutott, nem tudom. Nem is akarok rágódni rajta. Régebben se tudtam. Tudatlanságom a távolságtartás boldogító igenje.

– Mondj igent!

– Ásó, kapa...

Szívesen integetnék, mint a lemaradók. „Vissza”, azaz mégse, kezem lekapom, s a zsebemben kitapintom az ajándékként hátrahagyott esküvői harangszót. Hazamegyek, bezárkózom egyedül hangszigetelt szobámba, és titokban meghallgatom. Mint a zsákbamacska főszereplője, a zsák a nyávogást. A nyávogó zsákok stócbokban gyűlnek a szekrényemben, legaktívabb emlékeim. Fejem előszeretettel dugom beléjük: jó, otthonos érzés, élmény, amit nem szabad elszalasztani.

Szabadulnék innen, összefüggések nélkül. a bivalyok hátán, a sárban cuppogva, de sérteni kezdi a villany a szemem, el kell takarjam, hangokat hallok, léptek zaja, majd Fehérke hangja:

– Máskor is szoktál nyávogni?

Összerezzenek, gyorsan kihúzom fejem a zsákból. Szemem se rebben, hangom se.

*

Összezsugorodva kuporgatom éveimet. Felfűzve aszalódnak, zörgő fűzér. Nehézkedés. Gravitációtisztelő, egyre inkább. Koporsószög koporsó-szerűségembe. Belemagyarázott törődöttség. Törődömség.

Fiatal vagyok. Állításom megfellebbezhetetlensége szemtelen. Jogtalanul. Előnytelenül. Senki se kér belőle.

– Igen, köszönöm, még kérek.

Ízlik. Ínyencség. Nem mindig jutok hozzá, később egyre ritkábban. Csak fél szájjal. Most megcsámcsogom. Előre. Csak a böfögés utólagos. Még azt sem ereszttem szívesen ki, zsugori nosztalgia, eredménytelenül használt tartósítószer. Kerülget a romlandóság, ami végzetes, mert javíthatatlan vagyok. A sietség nem ellenszer.

Zihálatlan, páros lábbal veszem magam előre. Szemem körül a táskák még üresek, nem is láttam még semmit, ez is elég, megterhelő.

Akárhova menjek, jó cserkészként a világot mindig magammal viszem. Teljes menetfelszerelés: semmi se hiányzik, semmi se kell belőle...

*

Önmeggyőző kiselőadásaimat türelemmel végighallgatom. Nálam a lehetőségek korlátlanok, de legalábbis nem kell egy kis lehetőségért a szomszédba menjek. Csak arra nincs lehetőségem, hogy mérlegeljem a lehetőségeimet.

Jó volna, ha kezemben volna, ami egyébként nincs... Olyat tehetnék, de olyat... De így még a csillagok is vigyorognak rajtam: „Ugye nem sikerült?” Lehordanék minden csillagot az égről, lábam elé raknám őket, s beletaposnám a sárba.

Nem halt el még a béketűrésem a lehetőségek mezején. Mert például hal-mazállapot-változtatással körbeutazhatom a világot. Szikes földben mélyre került kőként cuppogok előre.

Vigyorogva! Hadd csóválja a fejét a sok géz 'n gúz!

Ha útközben megkérdezné valaki:

– Merre, no?

– Elfelé... – nyögném rá vihogva, ettől a helyzet már-már drámaivá válna, de nagy megkönnyebbülésemre lecsordul a függöny. Így könnyítve magamon, nyugodtan folytathatom az utam Elfele felé. A végcél valószínűleg láblélogatás a világ végén, de ez egyelőre titok még előttem is.

LŐNHÁRT MELINDA

Pa(ra)rókafrizura

*Ha az új hajfodrász, a tavasz
megérkezik, majd hogyan szab
kopasz fejünkre frizurát?
Korhadt kis csónakján a türelem
meddig evickél még tovább,
hogy az utazás koponyánk körül
valahogy elviselhető legyen?
S ha megpillantja önmagát
a léket kapott bizalom,
ő Nácisz vagy Pygmalion?*

**LŐNHÁRT MELINDA (1975,
Kolozsvár) tanár, költő. Első
kötete, *A látható hiány*
a Várad kulturális folyóirat
kiadásában jelent meg
2014-ben Nagyváradon.**

*hányféle színe van a csendnek
megérik
leszakad
s most félsz hogy torkodon akad
mikor álladon csorog a zamat
ki mondhatná ne edd meg
ha nem falod fel elrohad
vagy beérik a pillanat
meddig gurul a gondolat
magházából a magokat
mivé fűzi a türelem
klárisok vagy kenderkötél a nyakadon
a szerelem most este van épp
lezuhan a nap kötél tánc minden éjszaka
részeg angyalok lábnyomába ne lépj soha
ha nem vagy itt csak akkor vagy velem*

Fellegajtó-nyitogató

Íme, a hetedik szoba:
Pandóra szelencéje.
Mindennap bemegyek oda,
kígyó-béka jár érte.
S mi van, ha annyi az egész,
hogy nem bírom az éjszakát?
A nappalokat? Meglehet.
Húsevő növények szagát.
Vagy hogy ők nem bírnak engem
elviselni. Másra születtem.
De nekem ez a szabadság maga:
önként vállalt rabszolgaság,
titkon mindig belopózom oda,
s mielőtt megölne a kékszakállú,
vagy a hússzagú vágyak sara
szennyez, mar, fullaszt majd halálra,
fellegajtót nyitogatok,
két napszak közti vergődésben,
kétéltű hullók közelében
pár papírtestű fehér percig
meztelen önmagam vagyok.

Feloldozol?

„Annak, ami most van, egyszer vége lesz...
És akkor mindenki akkora lesz, amekkora.”

ÖRKÉNY ISTVÁN: Tóték

Hogy szemfényvesztés? Vagy igaz?
Nem érdekel. Számomra az.
Hol béka leszek, hol király,
pedig súlyos a korona.

*S mint kővé dermedt szobor
körül a mohazöld csoda,
régi mesék nőnek körül,
bár járni, szólni nem tudok.
Mikor törik meg a varázs?
Hang nélkül hogy kérdezzek: feloldozol?
Hogy se törpe, se óriás,
hogyan végre pont csak akkora
lehessek már, amekkora
valójában vagyok.*

Anubis mérlegén

*Mielőtt Anubis mérlegére hullana a toll,
százszor eladnak rabszolgának,
itt, Egyiptomban, valahol, Hellászban,
Babilóniában, vagy kicsit később valahol,
nyugatabbra, luxuskurvának, köpsunárnak.
Napszámosnak majd Budapesten, miért is ne, a Moszkva téren.
A geinai leányvásárban, a gyöngyöspártájú Vistában,
vagy éppen saját szüleim Széchenyi téri piacán
állítanak ki pellengérre. Fogaim nézik, vetkőztetnek,
alkudoznak, megy a csalás,
pénzéhes szarszagú kofák
és aranyfogú mánélárok
százszor megvesznek, megaláznak,
százszor eladnak rabszolgának.
Nem könnyű sors, de elviselhető,
mert úgyis eljön az igaz idő,
amikor majd a farkasfejű isten egyetlen igaz mérlegén
majd ők is megmértetnek – és nem csak én.*

A pusziárus

A kerületben sorra mennek tönkre a kisboltok, ezt az egyet kivéve. Mindenki csak úgy hívja: „az öreg néni bódéja”. Mindent lehet nála venni: nyáron fagyit, jégkristályt, télen újévi trombitát, petárdát, de leginkább multikban nagyban felvásárolt édességet, háromszoros áron. Szóval semmi hasznosat vagy olyat, ami másutt ne lenne beszerezhető. Mégis megél, sőt, nem győzi kiszolgálni a vevőit. Most is, a dermesztő hidegben, vagy tízen toporognak a bódé előtt. Férfiak, nők, idősek, fiatalok. Nem forralt borért, azt nem árulhat, tilos és nem lehet letagadni, mint a petárdát, ugyanis a rendőrök orra sem fából van. Akkor vajon mit akarnak ilyen istenverte időben? Miért nem maradnak inkább otthon a tévé előtt? A választ egy nagybetűs krétafelirat adja meg a falon: „PUSZI – 100 FT/ DB”. Hát ez a titok nyitja. Ha a cukorka drágább is, mint másutt, szeretetet sehol nem lehet egy százasért kapni.

Karácsony másnapján legnagyobb a forgalma. Hozzá jár mindenki, aki nem tölthette a szeretteivel az ünnepet, mert, mondjuk, a barátnőjének van saját családja, vagy mert kislánya az anyjával, vagyis az ő exfeleségével karácsonyozott, tőle pedig eltiltották. Gyerekek, akik nem azt az ajándékot kapták, amit szerettek volna. Olyanok, akik épp a karácsonyi pulyka mellett vesztek össze rokonaikkal. Ám nem csupán ők képezik a pusziárus vendégkörét. Megfordulnak itt sikeres városi képviselők, gazdag vállalkozók is, olyanok, akikkel – látszólag – minden rendben. Aranykoszorús jó tanulók, és a diákkupa válogatott csapatának tagjai. Egy büszke ikres anyuka, és az ikrek – külön-külön. Nagyik, akik csak egy kávéra térnek be, de ha már ott vannak, egye fene, jöhet a puszi is. Papik, akik elvileg csak sakkozni ülnek le a bódé elé helyezett, mindig vizes és hideg műanyag asztalokhoz.

A polgármester minden évben nyilvánosan megköszöni a boltos asszony fáradhatatlan emberbaráti munkáját, amivel sokat tesz a városért, amely pedig egyre csak épül-szépül, pláne mióta ő áll az élén. (Állítólag ő is törzsvendeg, de tagadja, és eddig még senkinek nem sikerült cuppantáson kapnia.)

Ricsi, a környék egyik utcagyereke, előbújik a bódé mellett felállított szemetesből. Megigazítja a ruháját, ráköp fekete műbőr cipőjére, hogy fényesebb legyen. A kukában találta.

- Öh, kezét csókolom!
- Szervusz, mi járatban, Öcsi?
- Én... Én csak...

GULISIO TÍMEA (1989, Marcali) költő, író, festő. A Dokk.hu Irodalmi Kikötő szerkesztője. Magyarországi és romániai nyomtatott és internetes folyóiratokban publikál. Kötetei: Nekromantika, Baszorkányok, Peremvilág – szerelem tiltott utakon.

- Nyögd ki, nekem is lejár a munkaidőm. Nem szeretném lekésni a sorozatomat. Mit adjak?
- Pu...
- Pufit? Simát, pizzásat, vagy mogyorósat?
- Pu-szit!
- Puszit?? Van száz forintod? Mert nem úgy nézlek – méri végig a gyerek kopott, piszkos, kinőtt gönceit.
- Nincs, néni. De én akarok puszit adni.
- Ezt az oskolás pajtásaiddal találtátok ki?
- Nem járok iskolába. Nincs miből tankönyvet venni.
- Ó. Sajnálom, de a puszi sincs ingyen.
- Akkor se, ha én adom?
- Akkor se.

Ózláb

Ricsi egyfolytában azon töri a fejét, hogyan kereshetne pénzt. Ha majd nagy lesz, beengedik a játékterembe, a nyerőgépekhez. Igaz, az apja is inkább veszít, mint nyer, ezért már az albérletet sem tudják fizetni. Betörő lehet, de ahhoz nem elég bátor. A kocsifeltörés külön szakma. Vagy kiállhat a Mammuto mosdója elé, de hát nem buzi ő, hogy leszopja a bácsikat. Kéregethetne is az utcán, ha nem lenne tilos a koldulás. Igaz, öregapja markába se sokat dobna, épp egy pofa sörre valót naponta, feltéve, hogy szerencsés napja van. Ha nincs, hát vesz egy-két kiflit, hogy felszívja a gyomorsavát, amit viccesen nyomorsavnak becéz. Ez van, a húgából még lehet kurva, vagy akár jó partit is csinálhat úgy tíz év múlva. Ricsi nem sok mindenhez ért a lopáson kívül. Úgy döntött, ma elcsen a vak fonó bácsitól egy kosarat, és eladja valaki másnak fél áron. Ha jó nagyot sikerül elemelnie, akkor így akár háromezer forintot is kereshet.

Még a vártnál is simábban megy a dolog. A bácsinak, mivel nem lát, nem tűnik fel semmi. A kutyája, egy rőt szakállú tacsó-keverék morog ugyan kicsit, de mire elkezdene csaholni, Ricsi már több sorral arrébb jár, olyan ráérősen lóbálva a méretes kosarat, mintha mindig az övé lett volna. Ajánlgatja fűnek-fának, úgy tűnik, senkinek nem kell. Talán lerí róla, hogy nem tisztességes úton szerezte, vagy már mindenki vett magának, akinek kellett. Indulna is haza, mikor egy kövér kofa éktelen rikácsolásba kezd:

– Tolvaj, tolvaj! Kapják el! Ott, a kosárral! Rendőrség! Tolvaaaj!

Egyszerre ketten ugranak rá, úgy szorítják, hogy majdnem eltörik a karja.

– Nem vagyok tolvaj! – hazudja nagy, megszeppent szemekkel.

– Az a kosár nálad az öregtől van, régen mellettem árult! Rólad meg a bandádról mindenki tudja, hogy loptok! Egyszer öregapádnál a kertemből eltűnt kapát láttam! Legalábbis nagyon úgy nézett ki... Az öcséd, az a kis tetű meg elfutott egy almámmal! – így a fröcsögő szájú kofa.

Már majdnem sírva fakad, mikor egy asszony, szintén egy árus, csendre inti a hőzöngőket:

– Hagyják abba, tévedés történt! Én adtam kölcsön a kosarat a gyerekeknek! Téli tuskógombát gyűjt nekem, zsebpénzért.

– Ezt mondhattad volna, kölyök! Vagy beszartál? – azzal elengedik és mennek tovább.

Megköszöni az asszonynak, akit csak most néz meg jobban. Szép arcú, szőke, negyvenes. Bárcsak ilyen lenne az anyukája!

– Tényleg van ilyenkor gomba? – kérdezi, hogy elterelje a figyelmet a lopásról.

– Van ám, csak nem egyszerű kikotorni a hó alól. Tudni kell a helyét. Ha már itt vagy, tényleg segíthetnél.

– Komolyan?

– Persze. Akár ma elkezdheted. Délben vége a piacnak, megvárod, vagy újra eljössz, a te dolgod. Elmegyünk együtt egy jó lelőhelyre, hogy máskor magad is odatalálj. Nekem odavannak az üzleteim, nem szívesen megyek ki ilyen időben, ha nem muszáj. Egy kosár gombáért ezer forintot fizetek. Megfelel?

– Meg hát!

Ahogy megbeszélték, délben indulnak.

– Sapka? – simít végig az asszony a kiskamasz hópelyhekkkel teliszórt fekete haján.

– Volt, de elveszítettem. Ha az öcsém beteg, és nem megy oviba, felveszem az övét. Kicsit szorít.

– Adok én neked, amilyen kell, többet is. A fiam már nagy, és azt hiszi, csak a baseballsapka a menő, csuklyával. Szerintem rémes.

– Köszönöm, elfogadom!

Nem érti az idegen nő jóindulatát. Nem ezt szokta meg. Például előtte nap a bódés banya, aki nem volt hajlandó ingyen pusztit adni. Erre a gondolatra összekoccan a foga, megrázkódik, majd előnti a melegség. Lassan bandukol a gombás asszony oldalán.

– Ricsim, nagyon hasonlítasz a fiamra, mikor ennyi idős volt, pont így nézett ki.

Ennek megörül egy pillanatra, majd irigykedik, amiért nem ő a fia. Erre, mintha olvasna a gondolataiban, ezt mondja:

– Butus, ha tudnád, milyen szigorú anyuka vagyok!

Sokáig nem szólnak, csak mennek. Ropog a hó a talpuk alatt.

– Ne félj, sötétedésre otthon leszünk! – nyugtatgatja a gyereket.

- Nem félek! – vágja rá.
- Nem? – kérdezi sejtelmesen a szépasszony.
- Egy régi irtáshoz érnek, a patak mellett.
- Ez lenne az! Eltalálsz ide egyedül?
- Azt hiszem.
- És vissza is?
- Az ugyanaz az út, mint idefele! – nevet Ricsi.
- Csak hiszed.
- Milyen fehér itt minden! – ujjong.

A nő bólint.

Percek alatt megtelik a kosár.

- Jöjjön ide, erre is van még egy csomó! – kiáltja kicsit távolabb az erdőből.
- Senki nem válaszol.

– Nézze, még a kabátzsebem is tele vele!

De nincs kinek mondania.

– Néni? Néni? – most tűnik csak fel neki, hogy a nevét sem tudja. – Itt van valahol??

Kiabál, míg be nem reked. Aztán leül egy tuskóra, és próbálja felidézni a hazavezető utat. Egyszerű, csak fel a dombon, aztán le a dombról, balra, aztán végig egyenesen. Nekivág. Már örül, hogy hamarosan kint lesz az erdőből, mikor látja, ugyanott tart, a tuskónál, ahonnan elindult. Nem hisz a szemének. Megtalálja az asszony kosarát. Felveszi. Itt lett volna az előbb is? Akkor hogyhogy nem vette észre? Kizárólag úgy történhetett, hogy a nő messzebbre ment gombázni, és mikor visszaért, őt már sehol nem lelte, fel-dühödött és itt hagyta az egészet, hogy ő cipelje. De azt honnan tudhatta, hogy visszatér ide? Képtelenség. Már épp veri a fejét, mikor valami elsuhan mellette. Egy hófehér őz. Karcsú és ürge, fénylő szemű.

– Hát Te? – ámul el Ricsi a szokatlan állat láttán.

Már-már attól tart, hogy beszélni kezd, ám e helyett szájába kapja a gombával teli kosarat, és elinal. Ricsi sose éri utol, pedig gyakran megáll és hátranéz, mintha csalogatná. Enged a csábításnak, más választása nem is nagyon van, mivel nem szeretné, ha kárba veszne az a sok gomba, meg az ezrese, amiből pontosan tíz cuppanóst vehetne a pusziárusnál. Ám ebben a pillanatban legkevésbé sem az öreg banya nyálas, hideg szájára vágyik, hanem az őz puha, meleg szőrére. Vagy az asszony gondoskodó érintésére. Főleg, hogy sötétedik, és egyre hidegebb van. Éhes is, reggel óta nem evett. Nem utasítana vissza egy gombás rántottát. Gomba van dögivel, de tojást honnan szedjen? Fosztott már ki madárfészket, de most siet, nem akar a Csellengők című műsorba kerülni, mint húga, akit kerek egy éve nem talál-nak. Ám a gyomra győz. Gyufa mindig van nála, bármikor elő bír kotorni pár szálat a zsebéből. Mivel úgy látja, az őzet felesleges kergetnie, inkább felszedi azt a négy-öt szem gombát, amit elhullajtott. Tüzet gyújt, és tojás híján magában megsüti parázson. Kemény, szenes, keserű, de jólesik.

Aromás. Ez nem tuskógomba, ez őzláb! Megismeri, a nagyapjával néha elmennek gombázni. De az télen már nincs. Furcsállja, de inkább azon aggódik, hol és hogyan tölti az éjszakát. Haza már nem talál, csak a hold világít, és el is tévedt. Reménytelen. Ráadásul mindene úgy fáj, mintha hét-felé akarna szakadni. Hasogat a feje búbja, mintha diónyi pattanások készülnének kitörni rajta. Nagyokat lélegzik, az anyja is így tesz, mikor migrénje van. Beleszagol a levegőbe. Szokatlanul tisztán érzi az erdő minden fájának illatát, sőt, még a moháét is a hó alatt. Fülét hegyezi: hallja a kutyákat messze, a kerteknél, hallja, hogy valahol egy róka egeret fogott. Ez utóbbi nyugtalanítja kicsit, de már legalább nem fázik, semmi baja, sőt, majd kicsattan. Szaladni akar, teli van erővel. Hallja, ahogy szólítja az asszony. A hang irányába kapja a fejét. A fák alatt áll, világít, mint egy kísértet. De nem az, mert él, beszél hozzá. És nem is a szőke nő, csak a fehér őzike.

– Most elkaplak! – kiáltaná, de nem jön ki hang a torkán.

Nekiiramodik, és szinte rögtön beéri. Együtt rohannak át a jeges patakon. A tükreben két őzet lát: egyet kosárral a szájában, és egy másikat, egy alacsonyabbat, kicsi, hegyes agancskával a fején.

MÜLLER DEZSŐ

Béke

*Ökölzmánc-íz
szóródik az éjbe
egy ember kezével
betűket ír az égre
s várja a fény-tinta
kiolvashatóságát*

MÜLLER DEZSŐ költő, lelki-
pásztor (1953, Zilah).
A kolozsvári Protestáns
Teológiai Főiskolán végzett
1979-ben. Verseit több-
kevesebb rendszerességgel
1989 óta közlik romániai
és magyarországi lapok.
Nyolc önálló kötete jelent
meg.

Múmia lesz

*Barátaim
fák bokrok füvek
szemem kerekded
kulacsából
kicsordul a fény
s összesüندörödött
homlokomra borul
az alkonyi ég
szomorúfüze*

*barátaim
fák bokrok füvek
szívem pirospozsgás
kelyhéből kiloccsan
az idő
s roncs testem
múmia lesz
az öregség
húgysavától*

Nélküled

Nélküled
holddá törpül
a kukorica-sárga nap
s a csillagok gyertyaként
folynak szét az égen

nélküled
gyászba öltözik a táj
s erdőt hajt
a szekrények
barna fája

annyira igaz ez
mint az
hogy a kezem fejére
gördülő könnycsepp
a bogárnak tenger

Apámhoz

Amikor fölszívott
a csontliszt-ízű halál
szemem bogara
fönnakadt a tájon
fekete lepedők
kirágott ajkak
s gályarabságot
szenvedő arcok
terültek el
az ég s a föld
közötti síkon
miközben domboldalnak
ütődött a nap
miközben hűlni kezdtek
a porhanyós kövek

Másokért is

Nehéz megállani
az ég ablaka előtt
amikor felhők
kacérkodnak
a fényt
kalászkokba
markoló szemmel

ilyenkor legtöbbször
becsukódik az ég
s kitárul a tenger

hogyan megtudd
a világ
másokért is
teremtettet

Riasztok

Olyan koromsötétség
telepedett a szememre
mely öblös gödrök
fenekén szokott
lappangani
s melyet konok
mélységéből
se holdvilág
se csillagfény
nem tud
kiugrasztani
éjjel-nappal öldököl
s úgy belep
hollófekete szénporával
hogyan félrevert harangként
embert állatot
halálra riasztok

Rajz, 1983

Nekrológ helyett Judókáról, Szabó Zoltán vizuális művésről (1952–2015)

Maros megyében, Erdőszentgyörgyön született Szabó Zoltán, művésznevén Judóka. Tanulmányait Kolozsvárott, a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet festő szakán végezte. Kiválósága miatt a négyéves képzés után tanárai (Abody Nagy Béla és Tóth László) egy év mesterképzésre visszatartották. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Kodolányi János Főiskola szervezésében a 2000-es években három évig A magyar történelem tanításának tartalmi és módszertani megújítása elnevezésű programban vett részt. Kihelyezése (1979) óta a Maros Megyei Múzeum muzeológusaként tevékenykedett. A '80-as évek közepétől Bob Józseffel, Pál Péterrel és Bartha Józseffel közösen, a MAMŰ feloszlása után, célul tűzte ki a kortárs művészet vásárhelyi továbbélésének feladatát. A MAMŰ csoport távozása nagyon mélyen érintette, és később, a tömeges kivándorlás időszakában, 1989-ben, családjával végleges áttelepedési engedélyt igényelt Magyarországra. Miután megkapta, nem élt a lehetőséggel, fontosabbnak tartotta az itthon maradást, az erdélyi közösségben való kitartó munkát. Több szakmai egyesülethez tartozott, 1978-tól alapítóként a MAMŰ társasághoz; 1991-től a Romániai Képzőművészek Szövetségének (UAP), 1994-től az ETNA alternatív művészcsoportnak, 2002-től a Vajda Lajos Stúdióinak a tagja volt.

Munkásságát sajátos filozófiája, a magyarság őstörténete és mélyen keresztény hite motiválta. Az 1977 és 2012 közötti időszakban tizenkét egyéni tárlata és húsznál több performance-a volt; azt is mondhatnánk, hogy az AnnART nemzetközi performance-fesztivál állandó részvevője. Témaválasz-

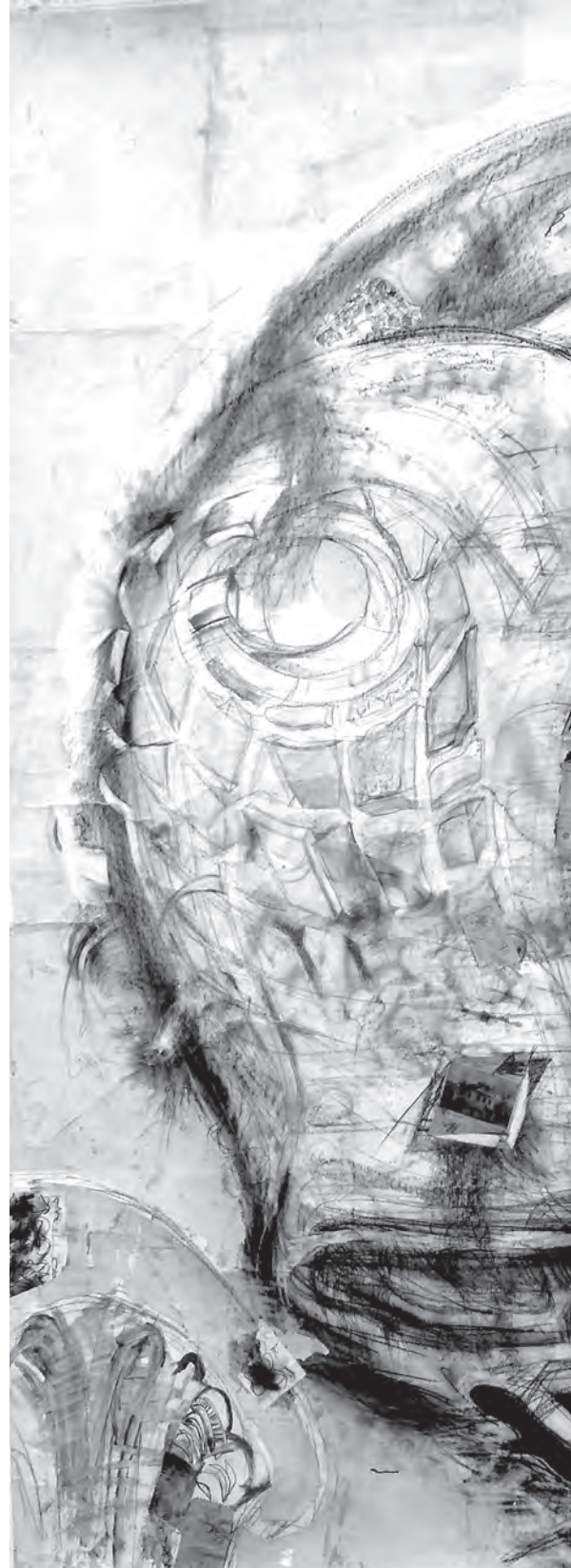
UJVÁROSSY LÁSZLÓ (1955, Ditró) Munkácsy-díjas vizuális művész. A Partiumi Keresztény Egyetem tervezőgrafika tanára, az egykori Kelet-Nyugat, majd a Várad grafikai tervezője. Kutatási területe a vizuális kommunikáció, ebben a témakörben hat könyve jelent meg.

tásában ugyanúgy ragaszkodott a magyar kultúra motívumaihoz (lásd *Magyar címer, Fényidéző, Ezoterikus gyakorlatok, Transylvan-Art, Párbeszéd Körösfői K. Aladárral, Táltosok, Visszatérő motívum, Kárpát-medence, Agy, Panaszfal*), mint azok újszerű vizuális megfogalmazásához. Önéletrajzából kiderül, hogy „gondolatköre általában a Hagyomány, az ősmotívumok továbbélése, éltetése volt a mai művészetben”, és az is kiderül, hogy aktív képzőművész volt Erdélynek, számtalan csoportos rendezvény szervezője, ugyanakkor szereplője is. Érdemes

elolvasni a gazdag publicisztikai tevékenységét felsoroló címlistát, melyből kiviláglanak kutatásai: *A rovásírásról, Gondolatok az egyistenhit legrégebbi jelképeiről, A csőrös ló titkainak nyomában, Ősi motívumok kései ábrázolásairól* stb.; ezeket vizuálisan is feldolgozta. Az utóbbi időben figyelmét – az alkotótáborokban való részvétele mellett – *Egy elfelejtett klasszikus, Dósa Géza emlékkiállításának megszervezése és monográfiájának összeállítása* kötötte le. Alkotói tevékenységét gazdag dokumentációban, könyvekben, szaklapokban értékelték a magyar művészettörténészek, számos interjút is készítettek vele. Munkáit olyan jelentős közgyűjteményekben őrzik, mint a szentendrei Ferenczy Múzeum, a Magyar Művelődési Intézet, a székykeresztúri múzeum, a galaci Kortárs Művészeti Múzeum, a marosvásárhelyi Képzőművészeti Múzeum.

Tárgy, 1984,

Performance fotó, 1994

Szabó Zoltán 63 évig tartó, mondhatni rövid élete során szerény körülmények között élt, családi szeretetben három gyermekével és feleségével. Magába forduló egyénisége ellenére gazdag volt közéleti tevékenysége, számos kiállításmegnyitót vállalt. Azon kevés megszállott erdélyi alkotó egyike volt, akinek értékét a romániai szakma még nem fedezte fel, és félő, hogy a magyar kultúra iránti elkötelezettsége okán nem is fogja felfedezni. A fentiek ellenére nem érezhette, hogy az általa választott úton az isteni gondviselés földi megbecsüléssel társulna, pedig munkája értéket jelent és jelöl a jövőben is.

Judókáról, a barátról, Erdély egyik legjelentősebb kortárs művészeről múlt időben beszélni képtelenség. Fájl a hiánya, fájl, hogy nem tehetek érte már semmit, hiányzik a „karmos”

kézfogása, sajátos humora, intő aggódása, kedvessége, baráti arca. Augusztusi utazásom előtt még közös tervet szőttünk, szó volt egy velencei közös útról – hazaérkezésemkor már elföldelt valóságról hallottam, és csak emlékérről beszélhetek. Hihetetlen, ami történt, hiszen nem betegeskedett, ő volt számomra a sportos mintakép. A '70-es években majdnem minden nyarat együtt töltöttük Erdőszentgyörgyön, ahol egybekeltem lapos köveket gyűjtöttünk a Küküllőből, s ő kézen járással és egyéb tur-

Zárójelben, részlet, 2010

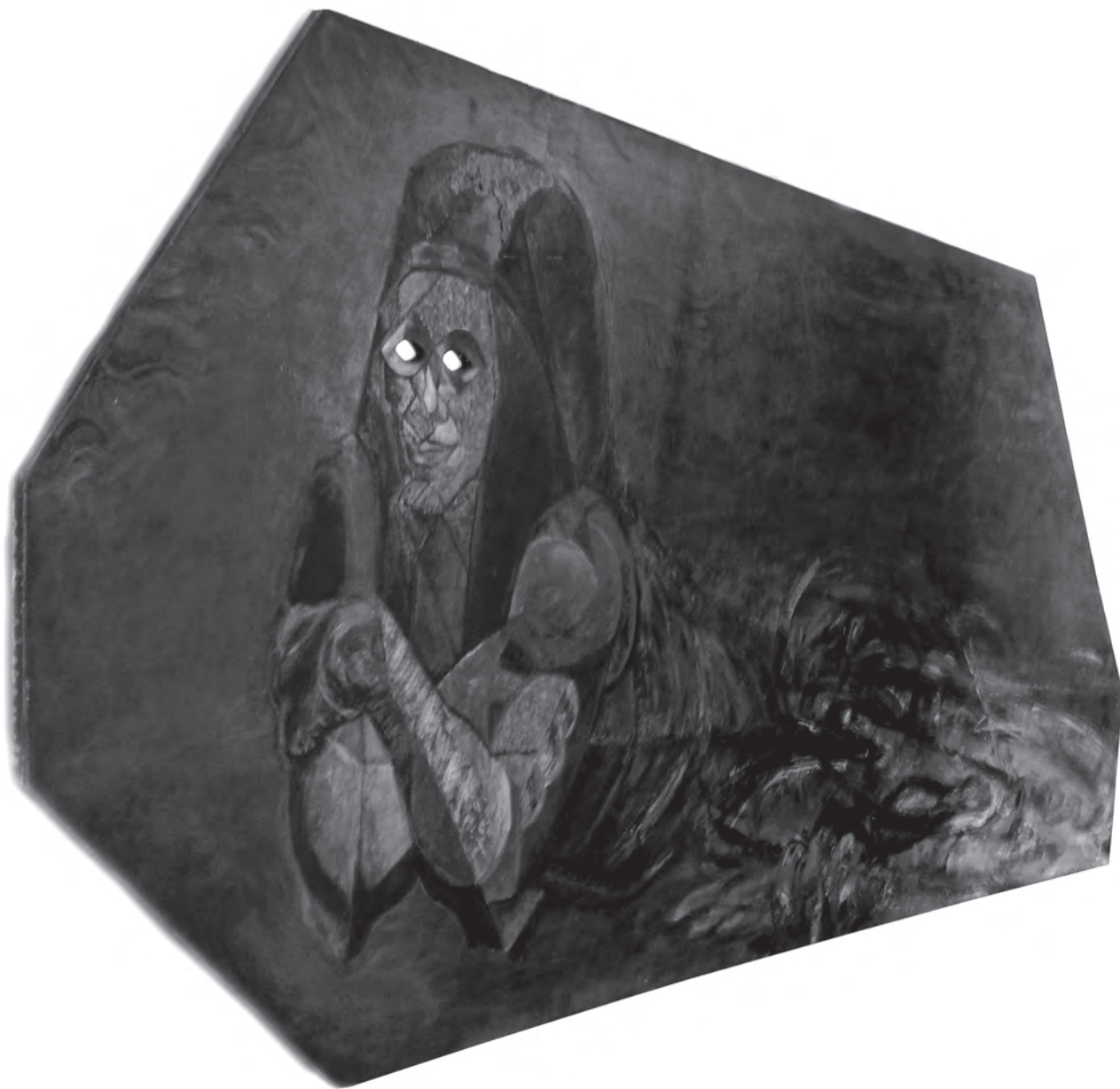

pisságokkal döbbsentette meg a helyi lakosokat. A konvencionális viselkedést mindig megvetette, lehet, ezért is találtunk egymásra. A főiskolára is egy időben jártunk, ő volt a nagybetűs Festő. Ma is élénken emlékszem A *Mester és Margarita* című művének abszurd terére és Francis Baconre emlékeztető formaalkotására, mely jelentősen meghatározta egyéni szemléletét, képi szerkesztési technikáját, abszurd tereit, sajátos stílusát. A kifejezési médiumok közül a festészet mellett a performance-ban és a természetművészetben (land art) érezte otthonosan magát. A „Múlt fiának” nevezte énjét, aki a rég elmúlt korok vízióiban alakított ki túlélési stratégiát, jártasságra téve szert az egyiptomi, mezopotámiai, sumér kultúrában.

Vécsi Nagy Zoltán közös barátunk *Ezredvégi nyomok* elnevezésű projektje jóvoltából együtt állítottunk ki és jártuk be Róma, Berlin, Stuttgart múzeumait. Sajnos, mostanra – egyik hétről a másikra – csak a fényképeim és az emléked maradtak meg. Drága Barátom, nagy úr maradt utánad! A szívünkben örökre megőrziünk. Nyugodj békében!

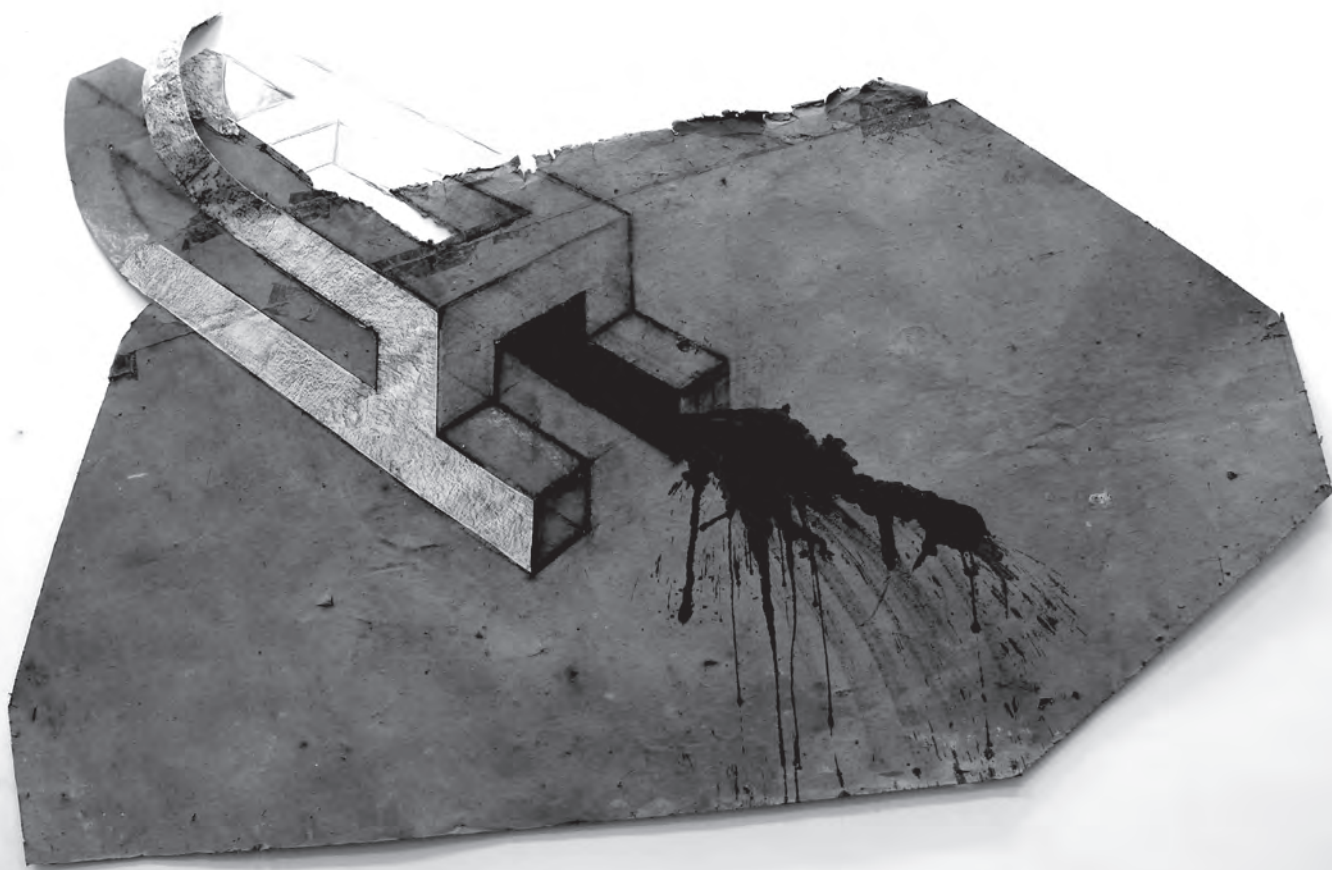
Nagyvárad, 2015. szeptember 1.

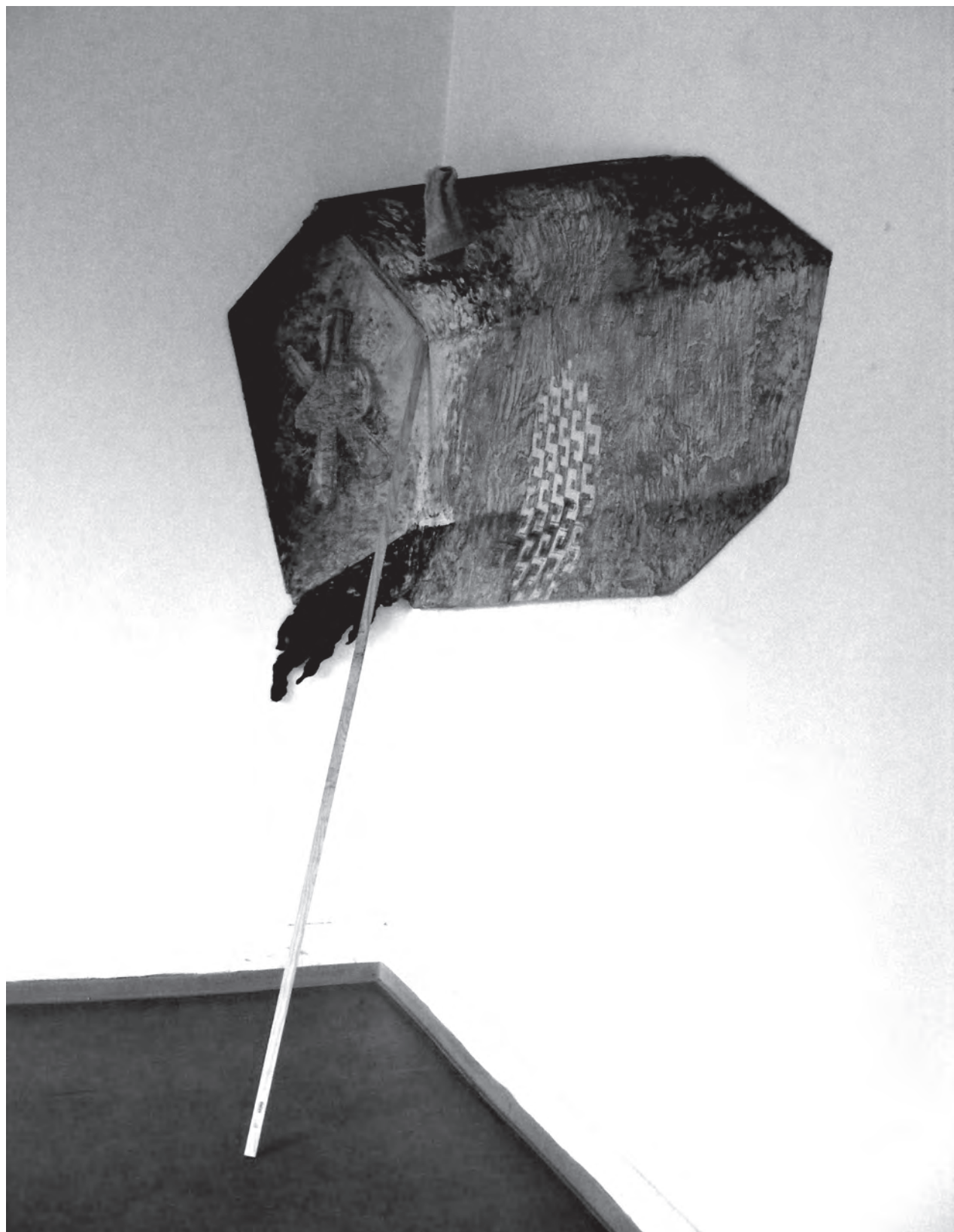

Zárójelben, 2010

Szfinx, 1993

A múlt fia, részlet, 2010

TÓTH HAJNAL

Újjávarázsolják a váradi Szacs vay-szobrot

Kultúra

Kolozsvárról érkezett restaurátorok tüsténkednek Szacs vay Imre 1848-as országgyűlési képviselő, mártír jegyző nagyváradi bronzszobra körül. A mihamarabbi felújítás szükségessé vált. A restaurálási munkálatot egy esztendő leforgása alatt kell elvégezni. Az alkotás rendbetétele szakavatott kezekre bízott, hiszen korábban ez a csapat újította föl a kolozsvári Mátyás-szobrot és az aradi Szabadság-szobrot is.

Szacs vay Imre – akinek „csak egy tollvonás volt a bűne” – egész alakos bronzszobrát, Margó Ede alkotását 1907. március 15-én avatták föl a nagyváradi Ezredévi emléktér sétánya mentén. 1937. február 19-én a román hatóság leszedette a szobrot talapzatáról, s a városi raktárba helyezték a műalkotást. Hamarosan a talapzatot is elszállították. Az impozáns Szacs vay-szobor 1942. május 5-én kerülhetett vissza helyére. Az újraállítás előtt felújították a szobrot, kisebb javításokat végeztek; a kezéből letört toll Vignali Raffaello budapesti olasz öntőmester műhelyében készült el, a mester Margó Ede irányításával dolgozott.

A műemlék szobor azóta sem volt teljesen restaurálva. Hogy miért épp most kezdődött el a felújítás, és miért az RMDSZ Bihar megyei szervezete adott megbízást a Kolozs megyei szakembergárdának a munkálat elvégzésére? A részletekről Szabó Ödön, az RMDSZ Bihar megyei szervezetének ügyvezető elnöke tájékoztatott: „Magyar műemlékvédő szakembereink több ízben szóltak, figyelmeztettek, hogy elég rossz állapotban van a szobor, a talapzat több helyütt is megrepedezett, szükség volna a gyors rehabilitálására. A városi önkormányzat nem volt hajlandó megoldást találni a problémára, mondván, hogy nincs erre pénz. Hosszas huzavona után arra a következtetésre jutottunk: megpróbáljuk az

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyvárad). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatott, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a *Bihari Napló* riportere, szerkesztője, majd a nagyváradi *Reggeli Újság* napilap munkatársa. 2014 májusától a *Várad* folyóirat kulturális rovatának szerkesztője.

RMDSZ kezelésébe venni a Szacs vay-szobrot, és így felújíttathatjuk. A városvezetés válasza az volt, hogy ideadják kezelésbe a szobrot, ám az engedélyekkel és a műemlék állagát felmérő szaktanulmány elkészíttetésével ők foglalkoznak. Ezt elfogadtuk, szerződést kötöttünk. Elindult a folyamat, de a tanulmány nem készült el. Holott az idő sürgetett. Ezért végül mi rendeltük meg a szakértői véleményezést, elkészíttettük a szakdokumentációt és ingyen átadtuk a tulajdonos városi önkormányzatnak, s beszereztük a szükséges

engedélyeket. A bukaresti műemlékvédő bizottság engedélyét is sikerült megszerezni. Minden tanulmány, jóváhagyás, engedély megvan.”

A munkálatok elvégzésével azt a csapatot bízták meg, amelyik a kolozsvári Mátyás-szobor és az aradi Szabadság-szobor felújításán is dolgozott. A tanulmányt, szaktervet is ez a csapat készítette el.

Július 27-én a fémmunkálatok kezdődtek el. Ezekkel Kolozsi Tibor szobrászművész és munkatársai foglalkoznak. Azután a kőmunka, a talapzat felújítása következik. Süttői mészkövet kell hozatni. Az eredeti talapzat is süttői mészkőből készült. A talapzatnak vannak olyan részei, amelyeket telje-

sen ki kell cserélni, nem újíthatók fel. A talapzattal Gere István kőfaragó és munkatársai foglalatосkodnak majd.

Amúgy nem ez az első munkájuk Nagyváradon. Pár éve restaurálták az egykori mizeri kórház épületének szoborelemeit, s ugyancsak ez a csapat állította helyre a nagyváradi vár egyik bástyáján lévő Bethlen-táblát.

A szakemberek, akik már több ízben bizonyították tudásukat, rátermettségüket, szinte önköltségi áron vállal-

*A Szacsvay-szobor részlete
a nevezetes toll bronzmásával*

ták a Szacs vay-szobor felújítását, ám az összköltség így is meghaladja a 75 ezer lejt. Mivel ez a summa nem áll az RMDSZ rendelkezésére, vezetői úgy határoztak: összefogással, közadakozásból, vállalkozói támogatásból próbálják előteremteni a szükséges pénzt. Terveik szerint a munkálatokról kiadvány is készül, s abban minden adakozó nevét feltüntetik. Szabó Ödön elmondta: számítanak a vállalkozók, üzletemberek segítségére. Mindenki hozzájárulhat valamivel a szoborfelújításhoz, bármilyen kis összeget elfogadnak.

A Varadinum Kulturális Alapítvány is részt vesz a gyűjtésben, és a négy magyar történelmi egyház (római katolikus, református, evangélikus, unitárius) is támogatja az adományozási akciót. Egy támogatói mappát is készítettek, amely a támogatási szerződés mellett tartalmazza a bronzszobor történetét, valamint Szacs vay Imre életútját; mindkettőt Péter I. Zoltán helytörténész állította össze.

Az ügyvezető elnök hozzáfűzte: egy év van a munka befejezésére, ám szeretnék, ha már jövő március 15-ig annyira haladna a felújítás, hogy ne állvány mögött legyen Szacs vay Imre szobra az ünnepségen.

Elsétáltunk a Szacs vay-szoborhoz is, amelynél javában szorgoskodott két fiatal restaurátor, Dobribán Melinda és Almásy Botond. „A szobor nem okozott nekünk kellemetlen meglepetéseket. Jó, hogy a visszaállításkor nem sérült nagyon. Jelenleg tisztogatjuk. Sok a lerakódás a por, a kipufogógáz stb. miatt. Végül is egy 108 éves szoborról van szó. Kisebb

öntési hibákat fedeztünk föl, ezeket kijavítjuk, vagyis az öntésnél keletkezett hibákat, lyukakat behegesztjük. Miután beavatkozunk, a javítás befejeztével patinázzuk, hogy ugyanolyan színű legyen a szobor a helyrehozott részein is. Az utolsó folyamat során védőréteggel látjuk el a szobrot. Aztán becsomagoljuk a bronzrészt, s ez letakarva marad, amíg tart a kőmunka, a talapzat javítása.”

Hamarosan csatlakozik munkatársaihoz Kolozsi Tibor is, a fémmunkákat irányítója. A restaurátorok jól érzik magukat Váradon, szeretnek itt lenni. Ha itt befejezik a felújítást, további beütemezett munkák várnak rájuk Kolozsvárott.

*A szoboralak becsomagolva várja,
hogy végezzenek a talapzat felújításával
(A szerző felvételei)*

A Szacs vay-szobor bronz része augusztus végére nagyjából el is készült. A patinázás, az utolsó viasz-réteggel való bevonás, konzerválás után a szakemberek védőburkolatba csomagolták az alkotás bronzból készült részét. A „védőruha” addig lesz a szobron, amíg tartanak a kőmunkálatok, a talapzat restaurálása. Ha a szeptember 7-én kezdődő kőmunka során valahol megsérülne a letakart bronzrész, azt természetesen kiigazítják, restaurálják majd.

Új stúdió, két új művészeti vezető

Augusztus végén meghírdették az új évadot a nagyvárad Szigligeti Színház művészeti műhelyei. Czvikker Katalin főigazgató mellett a három művészeti vezető: Novák Eszter (Szigligeti Társulat), Botházi-Daróczi Réka (Lilliput Társulat) és Dimény Levente (Nagyvárad Táncegyüttes) állt az újságírók rendelkezésére.

Hiába az embert próbáló meleg, a Szigligeti Színház művészei már hetek óta készülnek az őszi bemutatókra, így a három társulat művészeti vezetői, illetve az intézmény főigazgatója úgymond repülőrajttal hirdethettek évadot a sajtómunkások jelenlétében.

Az augusztus 26-i sajtótájékoztatón Czvikker Katalin főigazgató jelentős infrastrukturális fejlesztésekről adott számot.

Ahhoz az Európában jellemző trendhez illeszkedve, hogy elhagyott ipari épületekben a kultúra ver magának új tanyát, az idei évadtól a Sonnenfeld nyomdában kialakított stúdió-tér is teljes kapacitáson üzemelve szolgálja a nagyvárad közönséget. Az ide tervezett bemutatók mellett folytatódik a Daraboló névre keresztelt felolvasó-színházi sorozat, illetve a létesítmény közönségtalálkozók, kiállítások és egyéb kulturális rendezvények jó hangulatú helyszíne is lehet. Az épületben helyet kap a színház új műhelye is, hogy a jövőben jó minőségben és költséghatékonyan készülhessen a produkciók díszlete. A fentiekkel egyetemben a jegyértékesítési rendszert is korszerűsítették, így pontosabb, a közönség színházfogyasztási szokásainak részletes vizsgálatára alkalmas statisztikák készítését is lehetővé teszi.

Novák Eszter Jászai Mari-díjas színházi rendező, a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem osztályvezető tanára a Szigligeti Társulat új művészeti vezetőjeként mutatkozott be, s kifejezte amiatti örömét, hogy a társulat az Anca Bradu

TASNÁDI-SÁHY PÉTER (1981, Budapest) író, újságíró. 2010-ben jelent meg indiai élményei alapján írott naplója *Hidd el, ez Delhi!* címmel. 2011 óta az *Erdélyi Riport* munkatársa, rövidprózát, színpadi szövegeket publikál. 2012-ben elnyerte az *Élet és Irodalom* tárcanovella-pályázatának fődíját. Nagyváradon él.

rendezte *Mi osztályunk* című előadás-sal a nyár elején elnyerte a kisvárdai fesztivál fődíját. Véleménye szerint ez a siker kellő önbizalmat ad a – Balogh Attila színész-rendezővel kiegészült – társulatnak és pályakezdő vendégszínészeinek, hogy lendületesen kezdjék meg az új évadot, illetve számára is biztató tapasztalat volt, hogy a váradi közönség micsoda lelkesedéssel köszöntötte ezt a komoly témát minőségi eszközökkel feldolgozó előadást.

Az előbbi gondolatból kiindulva kifejtette, színházi felfogásában nincsenek műfaji korlátok, kizárólag jó, illetve rossz színházat ismer, jöllehet szívéhez nagyon közel állnak a zenés darabok.

Mint elmondta, nagy öröme szolgálna, ha az általa összeállított évad három nagyszínpadi (Csiky Gergely: *Buborékok*, *Boldogságtól ordítani – zenés időutazás*, Csehov: *Három nővér*) és öt stúdió-előadása széles rétegek számára nyújtana alkalmat elgondolkodtató, minőségi szórakozásra, hiszen a színház azon kevés közösségi tereink egyike, ahol nagy számban összegyűlve szerezhetünk azonos élményeket, élhetünk át mély érzelmeket, születhetnek fontos gondolataink.

Ennek érdekében három új szabadbérlet-konstrukciót dolgozott ki a társulat vezetése, azokat is szeretettel várva a bérletesek sorába, akik feszített napirendjük miatt nem tudnak igazodni a hagyományos bérletek kötött rendjéhez.

Ezenfelül nagy hiányként éli meg – bár mint mondta, ez nem váradi sajátosság –, hogy a fiatalok nem járnak színházba, ezért aktív együttműködést tervez a Partiumi Keresztény Egyetemmel és a Nagyváradi Egyetemmel.

Végezetül Novák Eszter felhívta a figyelmet arra, hogy a színház előadásai román felirattal futnak, így tökéletesen alkalmasak egyes házasságban élők, illetve egyes nemzetiségű baráti körök közös programjának.

Botházi-Daróczi Réka, a Lilliput Társulat szintén idén kinevezett művészeti vezetője négy új bemutatót, illetve a Fux Fesztivál újabb kiadását hirdette meg a 2015/16-os évadra. Két előadás népmese-adaptáció, emellett színpadra állítják Lázár Ervin *A négyszögletű kerek erdő* című klasszikusát és Oláh Anikó bábművész *Világgá mentem, majd jövők* című produkcióját. Ez utóbbi a testvérfeltékenységgel foglalkozik, s ebben a témában szakember vezette havonkénti beszélgetéssorozatot is terveznek szülőknak és gyerekeknek egyaránt.

A bábszínház legfőbb feladatának azt látja Botházi-Daróczi Réka, hogy segítsen a gyerekeknek szembesülni, megbirkózni bizonyos problémákkal, s színházszerető és -értő felnőtteket formáljon belőlük.

Dimény Levente, a Nagyváradi Táncegyüttes vezetője arról beszélt, hogy bár évek óta új utakat és formákat keresnek a társulattal, az idei évadban is kötődni kívánnak a tradíciókhoz. Widder Kristóf *Yerma*-átdolgozása a hagyományos asszonyi szerepeket vizsgálja Federico García Lorca klasszikusából építkezve, Kun Attila a *Stabat Materrel* egy hagyományos táncoratóriumot visz színre, László Csaba pedig a *Kata történetek*kel Shakespeare *Makrancos Katájához* keres magyar népmesei párhuzamokat.

VARGA GÁBOR

LOMBHULLÁSBAN III.

1. Negyvenkilenc

Társadalom

Miközben a Nagyváradi Szigligeti Színház ambíciós fiatal társulata babért babérra arat Tadeusz Slobodzianek kortárs lengyel drámaíró *A mi osztályunk* című darabjának színrevitelével, az alatt „a mi osztályunk”, a néhai nagyváradi 5. Sz. Ipari Líceum 1966-ban végzett XI. B osztálya immár szép lassan eljutott a maga 49. érettségi találkozójának a megszervezéséhez. Ahhoz az amúgy minden csinnadrattát mellőző „névsorolvasáshoz”, a bármiféle fesztivizmust nélkülöző csendes, meghitt együttléthez, amelynek alkalmával két-három órás kötetlen beszélgetésen számba vétetett, hogy a hajdani 27 fős osztályból mi lett, kit hova, merre vetett a Sors, ki mire vitte az életben, s bizony immár nyolc esetben arról is be kellett számolni, hogy kinek hol és mikor ért végett a földi pályafutása... *Arany, Balogh, Balogh, Bede, Bódi, Cseke, Darvas, Dombi, Fráter...* mondtátok fel az osztálynévsort jó néhányan kívülről, még 49 esztendő távlatából is, s a sorra jövőnek – ha nem is az egykori osztályteremben, Tárnoky Gyuri bácsi derűs tekintetű fényképe előtt (arra majd jövőre, a fél évszázados évforduló megünneplése során kerítetek sort, ha a Fennvaló is úgy akarja!) – illet, tisztességesen a többiek kíváncsi tekintetébe nézve, keresetlen szavakkal, őszintén beszámolnia a maga sorsának alakulásáról. Arról a 49 esztendőről, amelynek során a hajdani világmegváltó terveket dédelgető, csillogó szemű fiúk és lányok mára már derűsen nosztalgizáló nagymamákká és nagypapákká szelídültek...

„A Történelem dohogó mozdonya / csak arra száguld, amerre mi engedjük. / Mert a jövőt az erő dönti el, / s az erő bennünk van, mibennünk!” – hangzott az annak idején az iskola könyvtárban önmagatok által kiválasztott osztály-mottó (Majtényi Erik *Szebb emberöltők küszöbén* című verséből), s ha a hurrá-optimista hangulatból a nagybetűs ÉLET egyhamar kijózaní-

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyészmérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: *Confessionis* (memoár, 2014).

tott is mindannyiótokat, a számvetést elvégezve azért csendes elégedettséggel állapíthattátok meg, „a mi osztályunk” is becsülettel helytállt az évtizedes „szürke szerdák”, a gyomor- és gerincpróbáló mindennapok kíméletet nem ismerő próbatételeiben, s *megfogyva bár, de törve nem* „a mi osztályunk” is megadta a maga szerény, de letagadhatatlan obulusát mindahoz, amit egyrészt *rendszerként*, másrészt *ezredfordulóként*, s ismét másként *európai integrációként* emleget majd a történelem...

Persze a kép meglehetősen tarka. Volt, aki el sem mozdult ez alatt az idő alatt Váradról, volt, aki most is

Élesdről jött be a találkozóra, akárcsak az 53 évvel ezelőtti 8. osztályos felvételi idején, volt, aki Nagyszalontáról, Zilahról, Temesvárról vagy éppenséggel Budapest valamelyik peremvárosából kerekedett fel, hogy szombaton 11 órakor ott legyen „az ISKOLA” bejárata előtt...

Mint ahogy az egyéni életsorsok alakulása terén sem igen különbözött ez „a mi osztályunk” Kelet-Közép-Európa hasonló kisközösségeinek a metamorfózisától. A fájdalmas úrt hagyó eltávozott kollégák életútját sem feledve, a legváltozatosabb karriereket vettük számba ezen a július végi meghitt találkozón: mindmáig bedolgozó kolozsvári egyetemi tanártól a nap-hosszat az interneten bókászó hajdani raktárosnőig, unokagondozó nagymamától sikeres üzletember-feleséig, otthon kertészkedő valamikori középiskolai tanártól (s egyben épp újraválasztott egyházmegyei főgondnoktól) mindmáig magát agyonhajszoló aktív könyvelőnőig, igazságtalanul meghurcolt, majd váratlanul elment sikeres nőgyógyásztól az otthonában mindmáig helyét nem találó, a látása lassú elvesztésébe belenyugodni nem tudó, hajdan közéleti délibábokat űző egykori kutató-vegyésszmérnökig (azaz jelen sorok írójáig) a szakmák és a mesterségek legváltozatosabb keveréke elevenedett meg e néhány perces személyes beszámolók keresztmetszeteként. A végeredmény pedig egy se nem rosszabb, se nem jobb konglomerátum, mint ami e sokat próbált korosztály régióbeli általános számbavételének a végkövetkeztetéseként szokott elhangzani: igen, a hajdani „titkos kintartások” s ugyanakkor „a nagy megalkuvások” nemzedéke a közeljövőben kötelező módon el kell készítse a maga zárszámadását... Köztük az a kisközösség is, amelyik „*annyi balszerencse közt, / s oly sok viszály után*” – három kivételt leszámítva – mindmáig hű maradt a szülőföldjéhez, mindmáig itt él vagy itt nyugszik valahol a bihari temetőben. Mert ugye, „*megéri a világ*”...

Ha azonban nemcsak a „helytálló múltidézés” nosztalgiáját összegezzük, de számba vesszük a beszámolók alapján körvonalazódó jövődöntőképet is, az elénk táruló ábrázolás már korántsem szívmengető. A gyermekek és az unokák sorsalakulása ugyanis meglehetősen szomorú holnapot-holnapután sejtet: egy-két dicséretes itthon maradó vagy éppenséggel visszatelepedő kivételt leszámítva e kis osztályközösség gyerekeinek a döntő többsége már nem tartja magára nézve kötelező érvényűnek az „*itt élned, halnod kell*”

avítt imperatívuszát, azaz már nem él ebben az országban. A legtöbben Magyarországon keresik a boldogulást, de bizony akad olyan, nem is egy, aki Szingapúrból üzenget haza a szüleinek...

Mindezek hallatán az embernek bizony összeszorul a szíve, ha arra gondol: mi lesz itt 15-20 év múlva? Ki viszi tovább a *holnaposok* „hajnal-kurjantását”? A *Pece-parti Párizs* mítoszát? *Szent László* városalapító legendáját? A *Várad* *Regestrum*, a *váradi béke*, a *váradi disputa* és a *Várad* *Biblia* történelmi hagyatékát? Nem is említve a valaha világhírt jelentő *Tabulae Varadiensis* csillag-tájékoztatóját!

Bizony nem valami optimista ez a jövőkép! Sőt, a legkevésbé sem az. Szembenézve azonban e fenti keserű kérdésözönnel, „*ha teljességgel nem aludt ki lelkiismeretünk, s kedves bírái magunknak lenni nem akarunk*” – dübörögnék fel benned a XVII. század krónikásának, Medgyesi Pálnak *Erdély romlásának okairól* írt csaknem háromszázötven éves gondolatai –, bizony tudomásul kell vennetek, ha már képtelenek voltatok ebben a globalizálódó és uniformizálódó, mindent az anyagi érvényesülésnek alávető világban az itthon maradás „*felette szükséges voltáról*” meggyőzni az utátnatok jövő nemzedéket, „*hogyan igazságosan és méltán esett rajtunk, valamiben vagyunk*”. Mert bizony ezen az „életvizsgán” jószerével csaknem mindannyian megbuktatok...

Nagyvárad, 2015. július 28.

2. Hulló falevelek sírása

Betegek a váradi vadgesztenyefák. Nagyon betegek! Leveleik már augusztus elején rézvörösbe ráncosodtak, egybecsavarodó száraz tetemeik pedig mind gyakrabban és gyakrabban hagyják maguk mögött imbolygó ágvégi lakóhelyüket és ereszkednek alá magatehetetlenül a szomorúan sóhajtozó, foltos kérgű öreg fatörzsek lábához, „*terítve hatalmas szőnyeg*” idő előtt mindegyikük köré. Az oly sok évtizeden át szinte a város szimbólumaként számon tartott, Várad csaknem valamennyi bel- és külvárosi utcáját és közterét uraló impozáns lombozatú fák most egyre inkább temetői hangulatot sugallnak maguk körül, szomorú látványuk mind gyakrabban az elmúlás és a pusztulás gondolatait idézi fel a netán arra sétáló, a fonnyadás jelei láttán egyre jobban megdöbbenő járókelőkben...

Az illetékes intézmények „jól képzett szakemberei” pedig magatehetetlenül vonogatják a vállukat. Van, aki a több hónapos kíméletlen kánikulával és az ebből adódó krónikus vízhiánnyal magyarázza a sajnálatos jelenséget, van, aki a fák gyökérzetét a legkevésbé sem kímélő csatorna-ásásokra panaszkodik, van, aki egy alig két évtizede megjelent, addig teljesen ismeretlen új parazitaféleség, a „vadgesztenyelevél-aknázómoly” (*Cameraria ohridella*) elszaporodásáról értekezik hosszadalmasan, s akad olyan is, aki az esetlegesen bekövetkező biológiai bumeráנגeffektus kiszámíthatatlan veszélyeivel magyarázza a hajdan oly rendszeresen művelt védő permetezés évek óta való elmaradását.

Tény, hogy Nagyvárad szinte valamennyi emblematiszta zöldövezetében – a Bunyitay ligettől a Körös-parti sétányokon át egészen a parkosított vársáncig, vagy éppenséggel az állatkertnek is otthont adó Rhédey-kertig – mindenfelé „*hull az elsárgult levél*”... Hull, mert mindenki csak a „globális felmelegedést” hibáztatja, a Föld-méretű klímaváltozást, a világ édesvíz-tartalékainak a drasztikus fogyását, a talajvíz szintjének fenyegető csökkenését. Amiről, ugye, senki nem tehet! Mert hát mindezek sorra bekövetkeztek maguktól is. A helyi emberi felelőtlenség esetleges felleltározásáról azonban már nem szól a krónika, az illetékes döntéshozók bűnös totojázá-

sát, cinikus egymásra mutogatását már senki sem veszi számba. Mintha ebben a városban nem vágatták volna ki nem is olyan rég tucat-számra a belvárosi fákat (tessék csak a mára már tökéletesen „zöldtelenített” Szent László térre gondolni!), mintha a környező dombokra vezető sétányokon nem harsogott volna napestig a láncfűrész visítása egyik-másik „nagy ívű” városrendezési elképzelés megvalósítása miatt...

De ha már a világméretű éghajlatmódosulásra nem is tudnak közvetlenül hatni e jobb sorsot érdemlő város lakói (nem mintha a közeli Kárpátok hegyoldalainak az esztelen lecsupaszítása nem járult volna hozzá a maga módján hatékonyan e jelenség elmérgesedéséhez!), a gyermekkorodban minden nyári este és minden reggel az egész települést (tehát az útszéli fákat és a parkok sétányait is!) végiglocsoló öntözőkocsik újbóli munkába állítása minden bizonnyal nem jelentett volna olyan elviselhetetlenül nagy megterhelést a helyi költségvetés számára... A kora tavaszi fametszésről, a parkok rendszeres és szakszerű karbantartásáról vagy éppenséggel a beteg lombok, gallyak, ágak összegyűjtéséről és idejében való biztonságos megsemmisítéséről (azaz elkülönített helyen történő elégetésükről) nem is beszélve. Ez bizony a mindenkori városgazdálkodás egyik legelemibb feladata volt – és maradt mind a mai napig...

Igen, ha most végiggondolod azt, hogy úgy negyven-ötven esztendővel ezelőtt naponta hány alkalommal seprte végig az egyenruhába bújtatott utcaseprők serege nemcsak a város utcáit, tereit, járdáit, de a parkok és sétányok többször is lekaszált pázsitját is, hányszor gereblyézték végig a fák alatti zöld területeket, gyűjtötték össze és szállították el azonnal nagy kerekű kukáikkal az idő előtt lehullt (tehát valószínűleg beteg) faleveleket, bizony nagyon furcsa (és a jelen számára korántsem hízogó) minősítések tódulnak elő a tudatalattidból...

Mint ahogy arra is egyre gyakrabban vissza-visszaemlékezel – hiába, ahogy halad előre az öregedő ember az időben, annál gyakrabban eleveníti fel magában a gyermekkor utólag megszépülő emlékeit! –, hogy néhai elemista-korodban, az átkos ötvenes évek második felében, hány alkalommal kellett teli szatyor frissen gyűjtött vadgesztenyével az iskolába menni, hogy nehogy lemaradjatok az esztendőnként kötelező módon megrendezett osztály- és iskolaversenyeken, s ezek eredményeként minden október végén, november elején roskadásig megrakott teherautók szállították el az iskola

udvaráról a legközelebbi keményítő-gyárig az az évi begyűjtött „vadgesztenye-termést”... Most mi történik ezekkel a kiváló szénhidrát-nyersanyagot kínáló sötétbarna golyóbisokkal? Mennek mind a szeméttelrepre?

Igen, ezek a meglehetősen kényelmetlen kérdések is megfogalmazódnak benned, valahányszor – egyre ritkább – utcai bandukolásaid alkalmával egy-egy beteg, kornyadozó vadgesztenyefával találkozol. Mert ezek a fák nemcsak a múltját mindmáig kereső Holnap-városának a legendás zöld-díszei voltak, de bizony lélegző tüdői is ezeknek a benzingőztől fulladozó utcáknak. Pusztulásuk tehát a mi halálra ítéltetésünkkel egyenértékű.

Nagyvárad, 2015. augusztus 12.

3. Már megint elfelejtettük?

*„A vendégek és jövevények akkora hasznót hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a római birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségesek a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolga volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként különb-különb tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényességét emeli s a külföldieket a pöffeszkedéstől elretenti. **Mert az egynemű és egyszokású ország gyöngye és esendő.** (Nam unius linguae uniusque moris regnum, imbecille et fragile est.) **Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem***

másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenved országod.” (Szent István intelmei Imre herceghez. A vendégek befogadásáról. A szerző kiemelései.)

A hónapok óta tartó, valóban óriási összeurópai kihívást jelentő „illegális-határátlépő”-áradatban (akiket olyan könnyen és leegyszerűsítő módon lehet most hol „politikai menekülteknek”, hol „megélhetési bevándorlónak” minősíteni – megfeledezvén

legfőbb, Istentől kapott adottságukról: arról, hogy elsősorban ők is emberek, akik minden bizonnyal nem úri jókedvükben hagyták ott több ezer kilométerre található otthonukat!) nem volna-e bölcsebb és egészségesebb, a sziszegő intolerancia helyett, egy kicsit újra végiggondolni az ezeregyszáz éves magyar történelmet? Feltenni magunknak a kérdést, hogy mikor volt ez a nemzet erősebb: amikor bezárkózott, vagy amikor kinyitotta a kapuit? Amikor befogadta a kunokat és a jászokat, a szászokat és a cipszereket, a szerbeket és az örményeket, a svábokat és a zsidókat? Vagy akkor, amikor etnikai tisztogatásba kezdett, fajtisztasági vizsgálatot követelt a hivatalnokaitól, és származásuk miatt százezres nagyságrendben deportálta tulajdon állampolgárait? Mikor volt „emelkedő” ez a nemzet: amikor más értékeket is magába fogadott, vagy amikor „nemzetidegen” alapon minden különbözőséget kirekesztett?

Bizony idestova százötven esztendeje, a nemzetállamok kialakulása óta ez lett a magyarság egyik legfontosabb sorskérdése. Megválaszolására nem egy próbálkozás történt már, a magyar szellemi elit legkiválóbb képviselői próbáltak idő-

ről időre megoldást találni a „bezárkózás/felhígulás” dilemmájára, a végső felelet megfogalmazása azonban mindmáig várat magára. Nem is csoda! Itt majdnem elfogult véleményyt nyilvánítani könnyen bűnös traumákat idézhet elő.

Épp ezért kellene talán többször is higgadtan visszamenni az időben! S épp ezért talán többször is újra kellene olvasnia mindenkinek – épp most, ezekben a valóban népvándorlás-hangulatú „köszörű idő”-ben – államalapító Szent István királyunk Imre fiához írt intelmeit is.

Kárára biztosan nem válna senkinek.

*Nagyváradon, 2015. augusztus 20-án,
Szent István napján*

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (2.)

Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból

Az előző részben a Schubert utcát és az Ady (ma Traian) parkot mutattam be, azt a környéket, ahol az 1950-es években gyermekeskedtem. Ezt követte az Ady park szomszédságában levő Lenin tér, melynek ismertetésével az ottani sportpályáig jutottam.

A Lenin téri sportpályát az 1950-es években egy ócska fakerítés választotta el a szomszédos udvartól, melynek a mélyén egy elhanyagolt, akkor már használaton kívül levő kis fatornyos templom szerénykedett. Mi gyerekek semmit sem tudunk róla, pedig a török fennhatóság után ez volt a római katolikus gyülekezet első temploma a városban. 1693-ban építették, és Szent Brigitta tiszteletére szentelték fel.

Viszontagságos története során több szerzetesrend is birtokolta, majd az 1760-as években az örmény katolikusok kapták meg. 1776-tól üresen állt, tíz évvel később a rutén ajkú görög katolikusoknak adta oda Kollonitz László római katolikus püspök. Megegyezett azonban Moise Dragoş görög katolikus püspöktársával abban, hogy ha a konzisztórium kérné, tartozna azt visszaadni a latin szertartásúaknak. E kérésre nem került sor, ellenben 1948 októberében országosan felszámolták a görög katolikus egyházat, és ez a templom is, akárcsak a többi görög katolikus társa, az ortodox egyház kezébe került. Amikor e környéken játszadoztunk, a kis fatornyos templom zárva volt. Vélhetően az ortodox egyháznak nem volt rá szüksége, hiszen a közelben ott volt nekik az úgyszintén görög katolikus egykori szemináriumi templom. Majd csak később, talán jó két évtized elteltével szentelték fel újra Sf. Treime ortodox templomként.

PÉTER I. ZOLTÁN
Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

A sportpálya ellentétes oldalán egy sarki emeletes ház volt. Ennek egy földszinti üzlethelyiségében dolgozott Kiss bácsi, köztisztviselőként álló borbélymester és felesége, aki a műhely mélyén női fodrászként az asszonyokat szépítgette. Ide jártam én is, itt vártam soromra a mindig nagy forgalmú fodrászműhelyben. Volt, aki várakozás közben újságot olvasott, de nem akárhogyan, hanem egy nádból – talán bambusznádból – készített fogantyúval ellátott újságtartóra fel-fogott példányt. Kézről kézre járt ez

az újság, de gyermekként valahogy nem mertem igényt tartani rá, pedig nagyon szerettem volna megragadni a fogantyúját és így lapozgatni az újságot.

A vendégeket egy fából készült kényelmes, forgatható széken nyírta és borotválta Kiss bácsi. Mielőtt az új kuncsaft leült volna, a mester úr a széken levő kerek bőrpárnát felkapta, gyorsan megfordította a levegőben, majd lendületesen visszacsapta a székre. Ez a jellegzetes, csattanó hanggal járó mozdulat sohasem maradhatott el. Volt Kiss bácsinak egy fogazott, úgynevezett ritkító ollója. Elsőként mindig ezzel esett neki a hajamnak. Ma már nem kell ritkítani a hajamat, egy ideje ritkul az már magától is... Bár a gyerekeket – így engem is – becsületesen megnyírta Kiss bácsi, néhány szokásos udvariassági mondaton kívül nemigen társalgott velünk. Annál inkább a felnőttekkel, akiket törzsvendégként jól ismert. Ment is a diskurzus, leginkább a fociról, a politikát óvatosan elkerülték, amit így utólag nagyon is meg lehet érteni. Volt, aki még vasárnap reggel is betért egy borotválás-

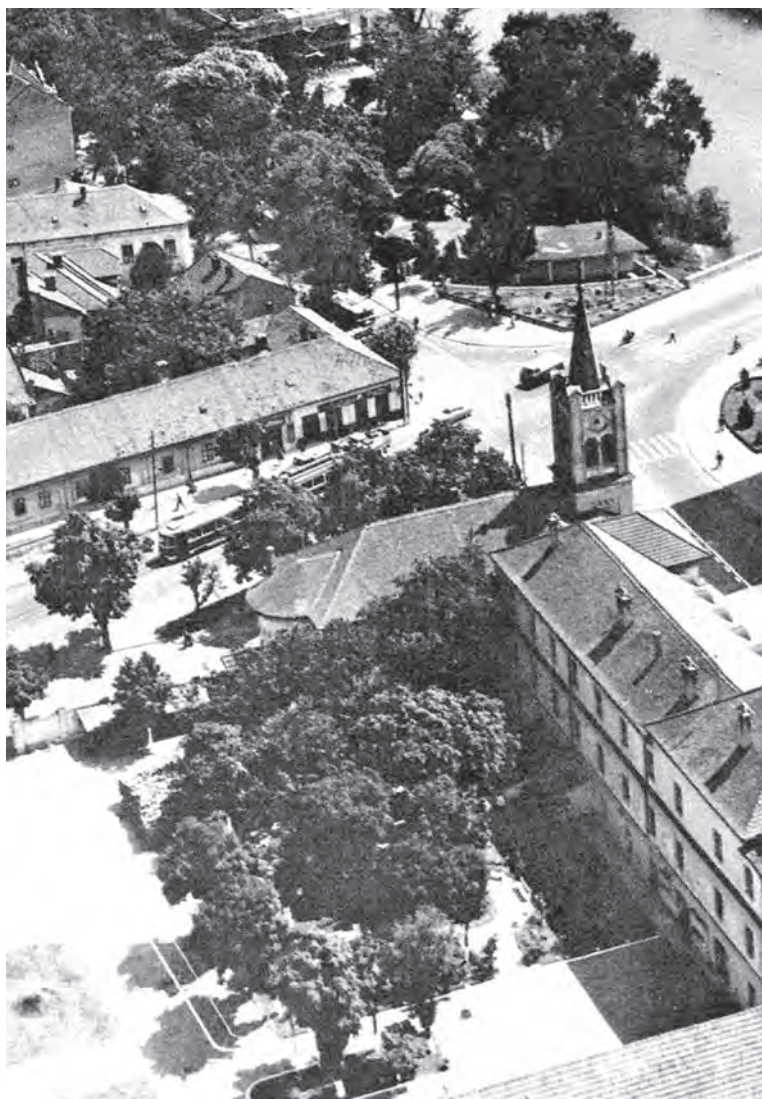
Az egykori Szent Brigitta-templom az 1950-es években még zárva volt

ra, nem mintha nem tudta volna ezt otthon maga is elvégezni, de a társalgás kedvéért megérte bejönni...

Az egykori Szent Brigitta-templommal szemközt volt a környék legjobb iskolája. Ide jártam az V–VII. osztályba. A mi évfolyamunk volt az utolsó, amely még hét elemi végzett. Ez volt a 4. számú vegyes tannyelvű általános iskola, hozzá tartozott a Hüb-schenberger (ma Enescu) utca végén levő ódon iskolaépület is, amelyben az első négy évet jártam. A Lenin téri iskola két épülete ezekben az években még viszonylag újnak számított, hiszen az utca felőli fő épületét, amelyben még amfiteátrum is volt, 1905-ben építették, míg az udvar mélyén mögötte levő másik épület a tornateremmel együtt 1911 nyarára készült el. A régebbi iskolaépület helyén előzőleg álló ódon épületben a régi városháza működött.

1861-ben költözött a város vezetősége ide a Szent László téri Fekete Sas épületéből. Már kezdettől fogva alkalmatlan volt erre a célra az épület, hiszen az 1714-ből származó földszinti része eredetileg püspökségi börtön volt. Emeletet 1854-ben húztak rá, egy időben a szomszédos ítélőtábla székházának építésével. Ez utóbbi gyermekéveim alatt a milícia székhelye lett – ma is a megyei rendőrség található benne.

A városháza épülete idővel egyre alkalmatlanabbá vált, a századforduló környékén már több ügyosztályt is a város más épületeibe kellett elhelyezni, egyebek mellett az úgyneve-

zett kis városházába is, a Fő utca 10. szám alá – ennek helyén 1905-től a Stern-palota található.

A városháza kertjének szomszédságában levő telek a nagyváradi latin szertartású püspökség uradalmáé volt, utcafrontján hatalmas magtár állt. Ezen a helyen ma az Oltea Doamna iskola új szárnya található.

Kezdetben az itteni két épületben a polgári leányiskola, illetve egy elemi iskola működött. A két világháború között a

román nyelvű Oltea Doamna iskola. Ezt a nevet vette fel 1990 után is az itteni elemi iskola, majd, talán egy évtized alatt, megszűnt a magyar tagozat. De nagyon előreszaladtam az időben. Még csak az ötvenes években járunk. A kaputól vezető út bal oldalán rendezett, szép park volt – ide építették később az Oltea Doamna iskola új szárnyát –, jobb oldalán sportpálya kézilabdakapukkal. Itt fociztunk órák után közösen magyar és román gyerekek. Ma már hihetetlennek tűnik, de mindannyian csak magyarul beszélünk! Emlékszem a velem egyidős Sărac Ioan nevére, aki később a Bihor FC jeles védőjátékosa lett. Ő is úgy beszélt magyarul, mint mi. Ott játszott a velem párhuzamos osztályba járó Erdei Zoli is, aki később Temesváron lett élvonalbeli focista, majd Slatinán elismert játékvezető. Sajnos nagyon fiatalon meghalt. Az igazsághoz tartozik, hogy én keveset játszottam ezekkel a fiúkkal, mert hozzájuk képest képtelen voltam. Nem volt ez másképpen a középiskolában sem, ahol már Kun Attila, a későbbi sokszoros válogatott labdarúgó volt az osztálytársam...

Természetesen nemcsak foci, hanem tanulás is volt az iskolában. Az osztályfőnökünk Both György matematikatanár volt, mindannyian szerettük és tiszteltük. Ugyanígy voltam Szabó Lajos igazgató „bácsiával” is, annak ellenére, hogy ő nem tanított bennünket. Enyedi diák volt, mielőtt a tanárit elvégezte volna, s talán ezzel mindent meg is magyaráztam. Fia is elismert pedagógus lett. Kár, hogy amikor már hatodikosok lettünk,

Előtérben az egykori görög katolikus szeminárium épülete és temploma. A Magheru út másik oldalán levő sarki földszintes épületben élelmiszerüzlet volt. Távolabb, a másik sarkon a közismert Pescăruș kerthelyiség

Szabó igazgató urat leváltották, egy román tagozaton tanító tanárnőt tettek a helyébe. Ekkor 1962-t írtunk...

Az iskolám szomszédságában levő emeletes épületben a milícia volt, itt kellett a személyiért – ahogy akkor mondtuk, a buletinért – sorban állni, később a hetvenes-nyolcvanas években jóval hosszabb sorban az útlevéért. Kétévenként a szerencséseknek...

A mellette levő, neobrâncovenesc homlokzatú emeletes épületben inasiskola, de talán inkább iskolai bentlakás volt. A régi váradiak egyszerűen „paszulyvárnak” nevezték... Eredetileg görög katolikus szeminárium működött benne, ezt megelőzően a jezsuiták birtokolták az itteni átalakítás előtti épületet.

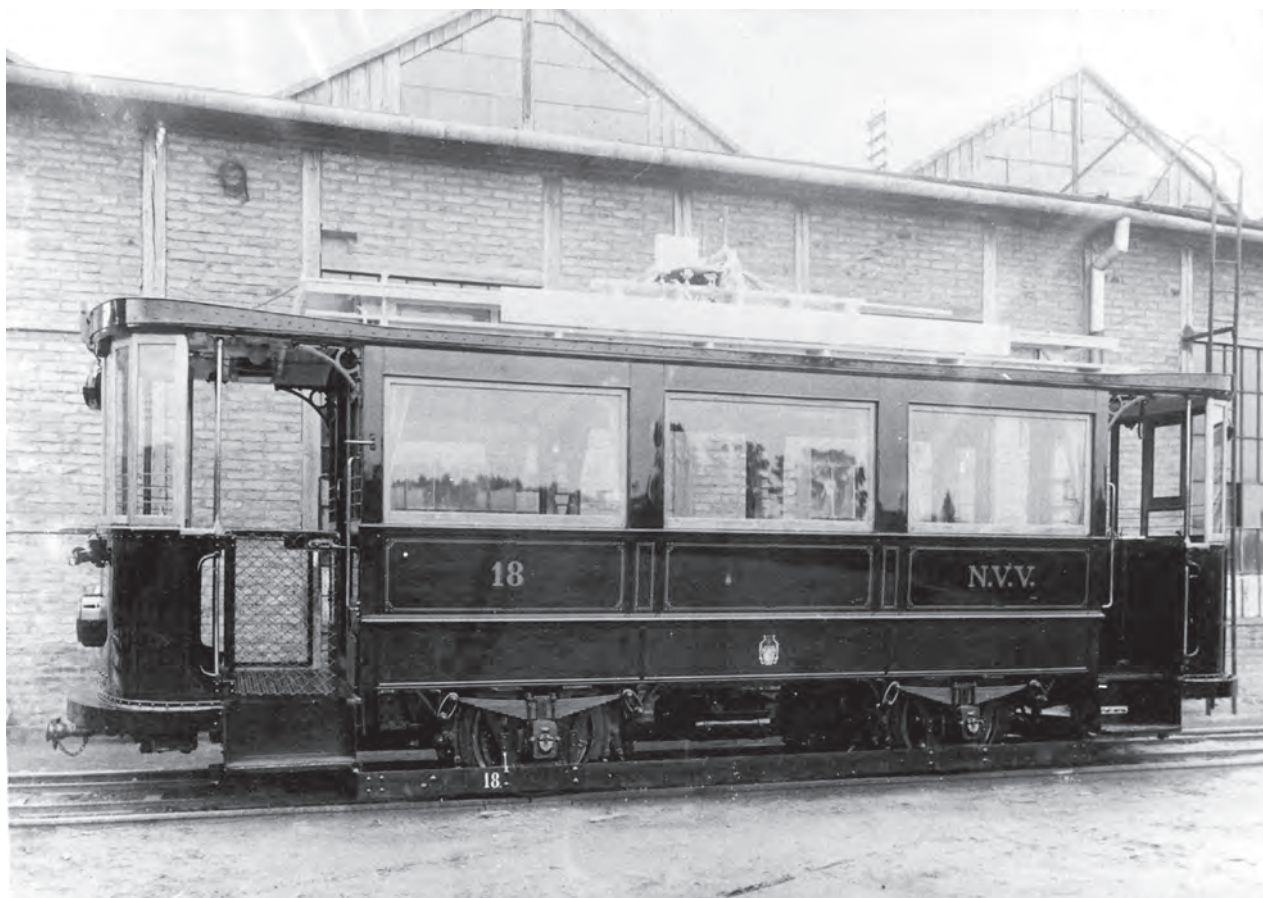
A mellette levő sarki templom helyén már az 1330-as években is állt egy katolikus templom, a Szent Egyed egyháza. Később, 1576-tól a jezsuiták használták, majd elpusztult az

1598-as – vagy talán az 1660-as – ostrom során. Majd 1772 körül építhették újra a jezsuiták. Egy évvel később feloszlatták a rendet, a jezsuitáknak el kellett hagyniuk Váradot. Ekkor költöztek a rendházba a görög katolikus kanonokok, majd 1792-ben II. Lipót császár a rendházat görög katolikus papnevelde céljára engedte át. A templomot Szaniszló Ferenc római katolikus püspök 1858-ban alapjából újjáépítette. Ettől kezdve nevezték szemináriumi templomnak 1948-ig, amikor az ortodox egyház kezére került.

Természetesen annak idején mi gyermekek semmit sem tudtunk minderről, talán még a szüleink sem.

*Előtérben a strand medencéje,
mögötte a fából készült
emeletes öltöző épülete*

Napjainkra a görög katolikusok visszakapták a szeminárium épületét, majd jóval később a szemináriumi templomot is.

Villamossal a strandra

Nyaranta a gyermekeknek szenzációt jelentett, hogy az Ady parknak a Fő utcai torkolata és a városi strand között ingajaratban egy villamos közlekedett. Úgy emlékszem, csak egyetlen villamos járt ezen a mindössze 1,2 kilométernyi vonalon. Egy jegy ára talán 30 bani lehetett, de ezen a pénzen már egy tölcéséres fagylaltot is lehetett venni, s emiatt csak ritkán engedték meg magunknak azt a luxust, hogy villamossal menjünk a strandig. Bliccelni nemigen lehetett, hiszen ebben az időben a kalauz egy kis táskával az oldalán és lyukasztó-

val a kezében állandóan le s fel járkált a kocsiban, hogy az utasoknak jegyet adjon.

Arra már nem emlékszem, hol voltak ezen a vonalon a végállomást megelőző megállók. A Sztaroveszky utcai kereszteződésnél bizonyosan lehetett egy. Talán már ekkor létezett itt a Körös-parton, a híd közelében a közkedvelt nyári kerthelyiség, a Pescăruș, ahol finom rostélyost lehetett enni, mellé jól behűtött váradi sört. Nagyon finom volt még ekkor a váradi sör. Majd a nyolcvanas években – vagy már előbb is – romlott el a minősége,

Ilyenek voltak az első váradi villamosok

amikor a szőlősi út kiszélesítése során felszámolták a jó minőségű vizet adó kutat, a sör egyik fontos alapanyagát. Hogy el ne felejtsem, a felnőttek táncolhattak is a kerthelyiségben, esténként mindig volt itt zenekar.

A nyáron közlekedő villamos a Strand sétányon haladt a végállomás felé. (1960-ban felszámolták ezt a vonalat.) Kevésbé ismert, hogy még a XIX. század utolsó évtizedében sem volt itt út. Hogyan is lehetett volna, hiszen a Sztaroveszky utcáról a jövőendő Városliget irányába lehetetlenné tették a bejutást az itteni házak.

Már javában folyt a Városliget kialakítása, de közvetlen út még nem vezetett hozzá. A városi közgyűlés csak 1899 júliusában mondta ki, hogy a Nagyhídtól széles, nyílt kocsis- és gyalogutat kell készíteni a Városliget elé.

Az új út létesítése lehetőséget adott egy egész házsor kiépítésére is a Körös partján. Itt emelték 1913-ban a baptista templomot is. Az aszimmetrikus homlokzatú templom jobb oldalát a csonka gúlában végződő torony uralja. A tölcserébélletes bejárati kapu oldalait román stílust idéző, pálcaszerű oszlopok és ékítményes díszek borítják. A zömök féloszlopokkal szegélyezett kaput háromszögű oromzat zárja le, s a templom oromzata úgyszintén háromszögben záródik.

A baptista templomon túl egy villaszerű épület, a 14. szám alatt, a szecesszió formavilágából ihletődött. Sztarill Ferenc építette, valószínűleg Komor Marcell és Jakab Dezső terve alapján. És ezzel el is érkeztünk a Városligethez; az 1950-es években már Munkásligetnek nevezték, bár nem sok köze volt hozzá a munkásságnak.

Az 1880-as években még szeméttelp volt a liget helyén, ide hordták a város szemetét s az építkezési törmeléket, hogy feltöltsék a gödröket. Említést érdemel Rátkay József főgimnáziumi tornatanár neve, aki a diáksággal kezdte el rendezni ezt a környéket, hogy a város sétaterévé alakítsák át. 1902-ben a város saját kezelésébe vette az akkor már Városligetnek nevezett Körös-parti területet, de majd csak 1906-ban kezdték parkosítani a szeméttelrakódó helyet. A térség parkosításában nagy érdeme volt Bunyitay Vince kanonoknak, aki 1908-ban 20 ezer koronát ajánlott fel a liget rendezésére.

Felajánlását utólag Schlauch Lőrinc r. k. püspök, Pavel Mihai g. k. püspök és Bémer Pál kanonok is kiegészítette. A város közgyűlése köszönete jeléül a nagylelkű adományozóról Bunyitay ligetnek nevezte el a területet.

Aki gyalogosan igyekezett a strandra, annak a platánfákkal szegélyezett úton kellett haladnia, ahol a villamos is járt. Ritkán történt meg az, hogy a fürdőzni vágyók „bekanyarodjanak” a ligetbe, és egy kis kitérővel érkezzek meg az 1936-ban létesített strandra.

A fagerenda vázas, deszkafalú emeletes strandépület kívülről impozánsnak tűnt a gyermekszemnek. Úgy emlékszem, bent állandóan dohos, nedves volt a levegő, a lépcsők, a deszkapadlózat pedig vizes. A ruhákat a szűk kabinokban kellett levenni, majd vállfán beadni a ruhatárba. Itt egy kerek, zsinórra kötött, megszámozott alumíniumlapocskát adott a jobbára marcona ruhatáros. Talán azért viselkedett így a gyerekekkel, mert tőlük nem várhatott borraválót... Ezt a lapocskát a fürdőnadrágra lehetett kötni, s ezzel kezdődhetett a strandolás.

Már nem emlékszem, mennyibe került egy belépőjegy, de gyakran megesett, hogy nem is az ajtón, hanem valahol a kerítésen levő lyukon keresztül mentünk be a strandra. A vetkőzés nem okozott gondot, a rövidnadrágot, inget, cipőt bárhol le lehetett dobni – a fürdőnadrág már rajtunk volt –, s irány a medence. A víz nagyon hideg volt, mire a nap

megmelegíthette volna, már koszos lett. A medence vízszintje a strandépület felől volt a legalacsonyabb. Az itteni peremen nagy, zöldre festett békák voltak, ezeken jól lehetett szárítkozni. A medence másik, mély vizű végén lévő trambulint csak messziről néztem, nem mertem volna felmenni rá s leugrani a mély vízbe, hiszen ekkor még úszni is alig tudtam.

Villamosközlekedés az '50-es években

Ha már szóba került a strandra járó nyári villamos, elevenítsük fel, hogy hány villamosjárat volt a városban az ötvenes években. Ám előtte idézzük fel a villamosközlekedés kezdetét is.

A villamosközlekedés 1906. április 25-én indult be a városban a pályának előző napi „műtanrendőri” bejáratását követően. Mindezt márciusban és április hónap elején az éjszakai, majd a nappali próbajáratok előzték meg, hogy fokozatosan szokják meg a váradiak a villamosok látványát.

A villamosközlekedés beindulásakor három vonal létezett a városban:

Az I. vonal a főpályaudvartól indult, végigment a Fő utcán, a Bémer téren, majd a Kishídon át a Szent László téren, a Kossuth utcán, a Nagyvásár téren, a Kolozsvári utcán keresztül egészen a velencei vasútállomásig tartott. A I. vonalat 1907-ben kettéosztották, mindkét új vonalnak a Szent László téren volt a végállomása.

A II. vonal a Szent László tértől a Teleki utca végéig tartott.

A III. vonal úgyszintén a Szent László térről indult, a Kert utcán át a Rhédey kertig.

A villamosok az első évben még ingajáratban közlekedtek, néhány megállónál kitérőket alakítottak ki, ahol egy megszabott rend szerint a szemből jövő villamosok várakoztak egymásra.

Az első vonalbővítésre a világháború előtt, 1911-ben került sor. Ez a vonal is a Szent László térről indult a Kert utcán át, majd letért a Szacsvey utcára, s onnan a Zárda, a Várady

Zsigmond utcán keresztül a Gillányi út végéig vezetett.

1906-ban 14 Siemens villamos motor-kocsival indult be a személyszállítás. A következő két év során a járműparkot kiegészítették további 8 motorkocsival és 6 pótkocsival. Kezdetben, az ingajárat miatt, a pótkocsik vontatását úgy oldották meg, hogy a végállomásra érkezett pótkocsi szerelvény bevárta az utána jövő motorkocsit, majd erre kötötték rá a pótkocsit, hogy ez húzza visszafelé. Indulás előtt mindkét villamos vezetője átment a motorkocsi másik végében levő vezetőállásba. Később nyaranta nyitott pótkocsikat is használtak, melyek nagy népszerűségnek örvendtek.

A villamoskocsik alapszíne sötétkék és piros volt, de felfestették a járművekre a város címerét, illetve a kocsiszámot is. A villamosok két végén nyitott peronok voltak, két-két ajtóval – jobban mondva lenyitható vasráccsal – mindkét oldalon. Felszállás a kocsi hátsó, leszállás pedig az első ajtaján történt. Az utasnak már a peronon meg kellett váltania a viteldíjat a kalauz udvarias felszólítására, és csak ez után léphetett be az utastérbe.

A zárt, három-három ablakos utastér két végén egy-egy tolóajtó volt. A kocsiban tilos volt dohányozni, de egy időben a peronon csak a dohányzóknak volt szabad tartózkodniuk, ami többször nézeteltérésre adott okot a cigaretta nélkül a szabadban tartózkodó utas és az ellenőr között.

Az 1950-es évek derekán a villamosszerelvények a következő vonalakon közlekedtek:

- 1-es:** Malinovszkij (Szent László) tér – Kishíd – Sztálin (Bémer) tér – Republicii (Fő) utca – Nagyállomás;
- 2-es:** Malinovszkij (Szent László) tér – Mihai Viteazul (Nagyvásár) tér – Clujului (Kolozsvári) utca – Velencei vasútállomás;
- 3-as:** Malinovszkij (Szent László) tér – Visinszki (Teleki) utca – Aradi úti végállomás;
- 4-es:** Malinovszkij (Szent László) tér – Avram Iancu (Kert) utca – Cuza Vodă (Szacs vay) utca – Fuchs Mór (Zárda) utca – Kogălniceanu (Várad y Zsigmond) utca – Dimitrie Cantemir (Gillányi) út – Sörgyári végállomás;
- 5-ös:** Malinovszkij (Szent László) tér – Avram Iancu (Kert) utca – Rulikowski temető;
- 6-os:** Nagyállomás – Proletarilor (Püspöki) út – Vasúti híd;
- 7-es:** Bălcescu park (Rhédey kert) – Decebal (Vitéz) utca – Barcăului utca – Ősi vasútállomás;
- 8-as:** Sztálin (Bémer) tér – Moscovei (Szilágyi Dezső) utca – Török Ignác utcai végállomás;
- 9-es:** Bălcescu park (Rhédey kert) – Decebal (Vitéz) utca – Vitéz utcai híd – Karl Marx (Széles) utca – Temető utca – Olaszi temető – Aug. Silaghi (Olimpiadei – Erzsébet liget) utca Gen. Holban (Berzei – Pray György) utca – Nagyállomás;

A 9-es vonalon járó egyik átalakított Siemens motorkocsi a Széles utcai hídon

- 10-es:** Republicii (Fő) utcai torkolat – Ady Endre (Traian – Széchenyi) tér – Aleea Ștrandului (Bunyitay liget) – Városi strand;
- 11-es:** A vasúti hídnál végződő 6-os járat utáni szakasz egészen a biharpüspöki malomnál levő végállomásig.

Az ismertetőben az utcák és terek korabeli elnevezését, zárójelben a klasszikus, illetve a későbbi nevét használtuk.

A legtöbb vonal egyvágányú volt, kitérőkkel ellátva. A villamosok ingajáratban közlekedtek. A végállomáson a vezető kiemelte a helyéből a sebességet szabályozó kart, majd átballagott a kocsi másik végében levő vezetőállásig. Telente a halinacsizmás vezetők melegen fel voltak öltözve, mert fűtés nem volt a kocsiban. Érdekes, hogy gyermekszemmel a villamosvezetőket mind öregnek láttam. Azok lettek volna mind? Ma már nem hinném, valószínűleg jóval fiatalabbak voltak, mint én most!

Ebben az időben még ugyanazok a favázás Siemens villamosok közlekedtek, mint kezdetben, kivételt csak néhány helyileg gyártott villamos képezett. De az ötvenes évekre már mindnek korszerűsített, legömbölyített karosszériája volt. Belül megszűntették a két peront, egy légterű lett a villamos, de a fapadokat nem cserélték ki kényelmesebbekre. A vezetőt – aki egy kis kerek széken ült – csak egy vízszintes, részben mozgatható vasrúd választotta el az utastértől. A négy ajtó zárható volt. A legtöbb jár-

művön egy nagy kar segítségével a vezető nyitotta és csukta az ajtókat. De volt már néhány villamos, amelynek az ajtóit kompresszor által termelt sűrített levegővel működtek.

Az ötvenes évek derekára a villamospark eléggé elavult. A Közlekedési Vállalat 1956–1957-ben a craiovai Electroputere által gyártott vasvázás pullmankocsikból vásárolt hét darabot. Ezekben a székek kárpitozottak voltak, műbőr bevonattal. Az ajtók távvezérléssel nyíltak, sűrített levegő segítségével. A villamosnak csak az egyik végén volt vezetőfülke, amely már el volt választva az utastértől. Később újabb egyfülkés ITB villamosok érkeztek, emiatt minden vonal végére hurokvágányt vagy delta fordítót kellett építeni.

Azért, hogy az Electroputere villamosokat forgalomba állíthassák, 1956-ban kialakítják a városban az első körforgalmat. Az amúgy is szűk Fő utcán felszedik az egyik sínpart és

a Magheru úton fektetnek le helyette egy másikat. Az 1-es vonala ezt követően így módosult: Malinovszkij (Szent László) tér – Republicii (Fő) utca – Nagyállomás – Republicii (Fő) utca – Magheru (Sztaroveszky) út – Nagyhid – Mihai Viteazul (Piața 1. Mai – Nagyvásár) tér – Malinovszkij (Szent László) tér. A Nagyállomásnál előbb delta fordítót alakítottak ki, később hurokvágányt, hogy az Electroputere motorkocsik meg tudjanak fordulni. Természetesen a fejlődés ezzel még nem állt meg, napjainkig folytatódott, de ez már meghaladja az általam időhatárként megszabott 1960-as esztendőt.

*Egy Electroputere villamos
a körforgalom Fő utcai
szakaszán*

Jár a baka, jár (1.)

Részlet a Fújnak a fák, Ides című önéletrásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratból. (Fújnak a fák, Ides 2012/8., 2013/4.; Gyöngyélet a katonaélet 2014/6., 7., 8., 10., 11., 12.) Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokból ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszével csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletrása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”? békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

(Sz. A.)

Fokozatosan kezdtek rendeződni a mozgáskészséggel kapcsolatos testi funkcióim. Eleinte úgy tűnt, béna marad mindkét kezem és mindkét lábam. Sőt, a testi szükségletek elvégzéséhez is különféle „ösztökélésre” lesz szükség: katéter, beöntések, hashajtók stb. Nehezen és az injekciók hatására fokozatosan, tervszerűen erőltetve, mind a külső, mind a belső mozgását szervezetemnek, tornáztatva megbénult izmaimat, kitartó erőfeszítésekkel, pár hét alatt sikerült az orvosoknak hozzásegítenem s magamnak is elérnem – tudatos közreműködéssel a gyógyításban –, hogy már kívánjam az ételt, rendszeren nyeljek, emésszek és ürítsek, ki- s behajlítgassam végtagjaimat, csökkenjenek fájdalmaim, testi kínjaim, beszédem és emlékezőtehetségem kitisztuljon. Kezdttem olyasmikre is visszaemlékezni, amik sebesülésem után és ide, a hadikór-

házba kerülésem között történtek velem. Mert volt két alkalom is, amikor félig-meddig magamhoz tértem az arcvonaltól a kórházba szállításig. Egyik alkalommal, első eszmélésemkor, mindent hallottam, ami körülöttem történik, de mozdulni, tudatosan életjelt adni magamról nem voltam képes. Jól hallottam például, hogy valaki azt mondja:

– Uite, măi, acolo e un om pușcat!
– Lasă-l – válaszolt egy másik hang –, a murit!
– N-a murit, măi, că se mișcă!

Értarcsai bajtársam, aki tudott valamit románul, fordította le a számomra érthetetlen szöveget, amelyet furcsa mód memóriám megőrzött, és most, írás közben is visszahallok. Az egyik azt mondta: „Nézzed már, ott egy sebesült ember”, mire a másik: „hagyd, meghalt már”, mire ismét az előbbi: „nem halt meg, hiszen mozog”. (Nyilván, vonaglott a testem.) Akkor odajöttek, és kérdezgettek: „Care regiment?” Nekem azonban minden belső akaratom, erőfeszitésem ellenére se sikerült kinyögnöm egyetlen szót sem. Erre ők – nyilván, román nemzetiségű, 43-as ezredbeliek – kezemnél-

lábamnál megfogtak, ezt alig-alig éreztem, és bevontak a dekungba, mert utána jóval halkabban hallottam a harci zajt, ami a szüntelen pergőtűzben állandó volt. Zsebeimben kutathattak, mert – bár nyelvüket nem értettem – bizonyos szavakból arra következtettem. Ők is keverték a románt a k.u.k. némettel. Lábamtól jéghidegség terjedt a testemben fölfelé. Aztán elmerültem megint a semmibe, másra nem is emlékszem.

Újra akkor tértem magamhoz – csak annyira, hogy halljam, ami történik, de se szólni, se mozogni ne tudjak –, amikor magyarul beszélő szanitécek sürgölődtek körülöttem. Őriási csattanást észleltem. Tudatosodott bennem, hogy most egy járművön rázkódom, valahová szállítanak, és az ellenség nyilván lövi az útvonalat, tüzéséggel. Egy gránát viszonylag közel csapódott be. Újra elvesztve eszméletemet, legközelebb már csak 21-én reggel, a kommeni kórházban tértem magamhoz. [A sebesülés öt nappal korábban, 1916. június 16-án történt – A szerk. megj.]

Mikor napok múltán erre a két epizódra kezdtem visszaemlékezni, megkértem ágyoszomszédomat, a tarcsai fiút, nézze már meg, mi van a zubbonyommal. Megvan-e egyáltalán, és mi maradt benne? Mint kiderült, koszos egyenruhám, összevérezve, ott volt az ágyam alatt, zsákba gyömöszölve, egyéb holmimmal együtt, kivéve a sebesülesemkor hordott fegyvert. „Dög-cédulám” is megvolt. (Ez egy alumínium tok, amulettszerűen nyakában viselte minden katona. Két cédula is volt benne: világoszöld *sebesülés*, fehér színű pedig *halál* esete. Rajtuk név, személyi adatokkal, kit hol értesítsenek stb.) Nem hiányzott belőle se a világoszöld, se a fehér cédula. Nem dőlt el, úgy látszik, hogy végül is sebesült maradok-e, vagy halottá nyilvánítanak. Vártak a hozzátartozók értesítésével. A pénzem viszont nem volt meg... Ekkor tört fel belőlem a zokogás, és arra kértem mindenben segítőkész értarcsai bajtársamat, ágyoszomszédomat, írjon egy levelezőlapra – helyettem – pár sort Idesék-nek, Albisra. Ebben csak annyi állt, hogy megsebesültem, a hadikórházban fekszem, s ahogy javultam, majd én írok. A kórház tábori postaszámát tudattam, de a címét nem. Nehogy iderémüljenek utánam Idesék vagy a testvéreim. Elhallgattam azt is, hogy béna, nyomorék lettem. Ha életben maradok, úgyis megtudják. Ha meg nem, jobb, ha nem is tudnak róla.

Mikor már – a bal lábam kivételével – eléggé tudtam mozgatni a többi végtagomat, egyik délután a főherceg ismét meglátogatott, hogy „Na, vitéz fiam, lássuk, mennyit gyógyult? Az orvosok nagyon el vannak ragadtatva a gyógyulás gyors ütemétől!” [Szerk. megj.: *Habsburg-Lotaringiai József Ágost főherceg, az olasz hadszíntéren a VII. hadosztály parancsnoka, igen népszerű volt – magyar nyelvismerete és személyes bátorsága miatt – az Isonzó-hadse-reg magyar katonái között. Derék és intelligens katonájára, Mozog Nagy Imre tizedesre, még sebesülése előtt felfigyelt, fölépüléséig és azon túl is nyomon követte a sorsát.*] Bajtársaim és az ápolók segítségével akkor leszállítottak az ágyról, és a főherceg fölszólított, mutassam be, hogyan tudok *eldeffélérozni* két ágy között. Szédültem rettentően – ezt a vérvesztés rovására írták –, és rogyadoztak a lábaim. A balt csak kézzel tudtam, a horgasinam alatt megtartva, előre mozdítani, a jobbot azonban sikerült csoszogatni. A főherceg – olvasóm bizonyára nem fogja elhinni! – elkomorodott! Csurogni kezdtek a könnyei, ahogy végignézte annyi segítséggel véghezvitt, szomorú próbálkozását. Saját maga is segített visszafektetni az ágyba.

Másnap kánikulai meleg lett. Aki csak járni tudott, igyekezett ki a kórteremből, szabad levegőre. Volt a kórházépületnek valami kis udvara, árnyékos szegletekkel, padokkal. Egyedül maradtam a teremben. Arra jött a főorvosunk, benézett, s látván, hogy magam vagyok, odajött hozzám.

Leült az ágyam szélére, megsimogatta a vállamat, fejemen a kötést.

– Még mindig nagyon fáj? – kérdezte.
– Már nem annyira, doktor úr. Javulgat.
– Örvendek. Magának, fiam, megmondom őszintén: reménytelen volt az állapota, amikor ide behozták! Gyógyíthatóságában, megvallom, magam is erősen kételkedtem. Sokféle sebesülést láttam már, de ilyet még sohase! Átlótték a fejét, és életben maradt, mégpedig ép elmével! A bénulásokon ne csodálkozzék, ez vele jár. Sokkal kisebb, egy mákszemnyi vérrög is halálos lehet az agyi erekben, magának a fejét viszont teljesen átütötte egy golyó! Isteni csoda, hogy – noha *központi agyrongcsolást* okozott – olyan helyen hatolt be a tarkón és úgy távozott el a homlokcsonton át, hogy életfunkciókat szabályozó központot alig érintett. Ha egy mesterlövész zsenit most arra kérnénk, tízmillió koronáért, hogy ismétелjen meg egy efféle mutatványt, ki van zárva, hogy sikerülne. Egyszerűen nem értjük, mi orvosok, hogyan történhetett ez a szerencsés sebesülés! Orvosilag érthetetlen! Amúgy, persze, tudom, mi történt. Elmondták a bajtársai. Kiugrott a fedezékből, és akkor érte a lövés. Nem értem, miként fúródhatott be és távozhatott el, koponyáján keresztül – hatolva az a lövedék úgy, hogy én most itt magával *értelmesen* elbeszélgethetek arról, ami történt... Túlzás nélkül mondjuk, ez olyan ritka csoda, amire tán nincs is példa eddig! Viszont nekünk, minden átmeneti kínjai és bajai ellenére, nagy boldogság, hogy így áll a dolog! *Különleges orvosi eset!* Valóságos tanulmány készült róla a munkatársaim közreműködésével, amit elküldünk majd, vizsgálati anyagával együtt, tudományos kutatóknak. Próbálják megfejteni, mi hogyan zajlott le, hogy ilyen jól végződött! Úgy bizony!

Csönd lett, néztük egymást. Láttam a szemében, hogy nemcsak a kivételes esetnek szól az érdeklődése, hanem ez az orvos *szeret is engem mint embert*.

– Nagyon mérges voltam az első pillanatban – folytatta –, amikor kiderült, hogy fájdalmait csillapítására szolgáló piruláit a párnája alatt gyűjti, nem veszi be. Aztán kibékültem magával. Rájöttem, hogy a szervezetét akarja rákényszeríteni az elviselhető szenvedésre. Akaraterő van magában, amelyet próbára tesz! Arra gondoltam, tegye, ha bírja. Még hasznára

lehet ez a képesség később, mert azt azért tudnia kell: valószínűleg nem fog *teljesen* meggyógyulni soha, úgy érte, hogy minden végtagja tökéletesen használható legyen, mint sebesülése előtt. De ekkora akaraterővel és a mi segítségünkkel talán minimálisra lehet majd csökkenteni a hátrányos következmények maradandó nyoma- it. Ha bírja a szenvedést, szenvedjen! De igyekezzék mennél többet mozogni, béna és félig béna testrészeit funkcióik betöltésére kényszeríteni. Ha nem megy, ne keseredjen el: kitartó erőfeszítéssel sokkal többre lehet jutni, mint önmegadással. Én most már remélek! – Megveregette a kezemet. – Na, hát ezt akartam elmondani!

– Köszönöm, doktor úr! A mi csalá-
dunk egyébként híres arról, hogy kicsinek oda se néz. Anyám nem csak egy fogát ásta már ki önmagának, késsel, ha fáj! Nem gyalogolt a járási székhelyre a fogorvoshoz, hogy kihú-
zassa fájdalomcsillapítóval. Csurgott a vér, végig a könyökén, de megoldotta egymaga!

– Rágondolni is szörnyű – mondta a főorvos –, de úgy látszik, lélekedző művelet! Orvosként nem helyeselhetem az anyja eljárását, de mint ember, aki sejti, mi vár ránk még ebben a világban, kalapot emelek előtte. Jó pihenést, fiam, holnap találkozunk!

Kínoztam magam, erőltettem a tornát, félig-meddig béna jobb lábam, két kezem és teljesen béna bal lábam mozgását. Napjában tízszer is. Fejfájdal-maim lassan megszűntek, csak időnként éreztem már őket,

főleg, ha hirtelen változott az időjárás. Olyankor nemcsak a fejem, a végtagjaim is veszettül fájtak. Főleg a bal lábam. Már-már nyúltam a párna alá a csillapítókért, de végül összeszorított foggal átvészelttem ezeket az órákat is, pirulák nélkül.

Olyan napokon, amikor jobb volt a közérzetem, már könyvet és újságot is kézbe vettem, ha akadt a környezetemben.

Várad újságokat a tanító úr is ígért Albison, hogy időnként összemadzagol egypár régi számot, és utánam küldi a tábori posta útján. Ezek vagy megjöttek, vagy sem, bizonyára attól függően, hogy mi volt bennük. Ebben az évben egyébként megszerveződött a *Hadi-segélyező Bizottság* és a *Vöröskereszt* közös akciója, „Könyvet a harctérre!” jelszóval. Otthon, kallódó, kiolvasott könyveket, képes újságokat, folyóiratokat gyűjtött a *Szeretetadomány Osztály*, amelyik Budapesten székel, az akkori Lipót körút 1. szám alatt. A felhívás aláírója maga Herczeg Ferenc volt, a korszak és az utána következő évtizedek „írófejedelme”, akit csak a második világháború után detronizáltak, mélyebbre is, mint a jobb művei indokolnák. (Mondjuk, például, a *Bizánc*, a *Pogányok* és még egy-két könyve.) No de hát az, hogy a könyveket és az újságokat gyűjtötték a fronton harcolók számára, még nem jelentette, hogy a magyar irodalom krémje és például kedvelt lapom, a *Népszava*, meg annak a kiadványai is elértek volna hozzánk. Megszűrték a küldeményeket, de az otthon feladottakat is. Azért eljutott hozzám annyi, amennyit el tudtam olvasgatni. Tanítóm a *Nagyvárad* című lap előfizetője volt, amelyet Sas Ede főszerkesztett akkoriban, felelős szerkesztője dr. Papp János volt, egész évre 24 koronát kóstált. A szerkesztősége akkor még az Uri utca 5. számú házban székel, később költözött át a színház mögötti Szilágyi Dezső utcába. Talán tanítómnak köszönhető, hogy Váradra kerülésem után, évtizedeken át én is a *Nagyvárad* előfizetője voltam, 1944 végéig, amikor is megszűnt létezni. Időközben, 1934 januárja és 1940 szeptembere között nem viselhette az alapításakor, 1870-ben fölvetett címét, mert nem volt szabad magyarul leírni a város nevét, még lapcímként se. Akkoriban – azelőtti versengő lap-társával fuzionálva – *Szabadság* néven jelent meg.

Ellentétben mindazzal, amit albisi beszélgetésünkkor a tanítóm jövendölt, a *Nagyvárad* egyik számában, amely eljutott hozzám, közölték, hogy a román kormány azt erősítette,

hogy „a háború végéig semleges kíván maradni”... Mindezt az a Ion Brătianu kormányfő nyilatkozta, aki pár hónap múlva az augusztusi erdélyi betörést elhatározta, irányította, az antanttól kapott területi ígéreteket fejében.

Ugyancsak az egyik várad lap-szám-ból tudtam meg, hogy 1916. április végén a bukaresti *Seara* című lap kíméletlen támadást indított az Erdélyből korábban Romániába menekült Octavian Goga és követői ellen, aki – így a román *Seara* cikke – „uszít az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, ezzel veszélyezteti a semlegességi politikát”. Azzal vádolta Gogát, hogy követeli Magyar-ország hátbatámadását, Erdély elfoglalását a román hadsereg részéről. Zava-rosban halászó, nagyképu senkinek titulálta a különben hírneves, kiváló költőt, a későbbi, 1938-as szélsőjobb-oldali miniszterelnököt. A lap fölteszi a kérdést: „mi jogon avatkozik ő, erdélyi román politikus léte, a neki menedéket nyújtó Brătianu-kormány politikájába?” Fene se hitte volna akkor, amikor ezt olvastam június végén, hogy az egész csak olcsó szemforgatás, kétszínűség, az osztrák–magyar katonai vezetés elaltatása a készülődő támadás előtt.

Ugyanakkor annak is hírért vehettem a hozzánk eljutó újságokból, hogy csapataink az olasz fronton előrelendültek. Nagy és lelkes hangú cikkek hirdették, hogy „szeptemberre vége a háborúnak, mert a Balkánon már legyőztük az ellenséget, az orosz ugyan támad, de a nyugati front meg-

merevedett, csapataink mindenütt az ellenség földjén állnak, az olasz hadszíntéren pedig most folyik az álnok és hitszegő olasz ellenség végső megsemmisítése”. (Csak „mellesleg” jegyzem meg: augusztus 5-én Doberdo elesett, ellentámadásba lendültek az olaszok.) Gondolom, nem kell ideírnom annak, aki valamennyire ismeri az elkövetkezendőket, mennyi volt ezekben a magabiztos handabandázásokban az igazság...

Egyik napon, mikor megint meglátogatott, ágyamhoz lépett a főherceg, azt kérdezte: van-e valami kívánságom? Ha tudja, szívesen teljesíti.

Már napok óta érlelődött bennem a gondolat, hát most megragadtam az alkalmat, és kimondtam:

- Szeretném, ha áthelyeznének az érmihályfalvi kórházba, az esik a legközelebb a szülőfalumhoz! – válaszoltam.
- Hová is való maga, vitéz fiam?
- Albisra, Bihar vármegyébe, Margittai járás.

Majdnem utánamondtam, mint kicsi gyermekkoromban, ahogy tanították, hogy „Mozog Nagy Sándor idesapám uramé, szép magyar hazám szolgálatjára, Gátsor 98.”

- Kis kórház, nem tudom, milyen orvosokkal – válaszolta. – Bár lehetséges, hogy ott is kiváló kezekbe kerül. Ha úgy akarja, nem bánom!
- Ezt kérném, ha lehetséges volna, fenséges uram, alázatosan!

Elővett egy névjegy alakú kártyát a levéltárcájából, meg egy töltőtollat, és ott, az ágyam mellett ráírta az egyik oldalára magyarul, a másikra németül, hogy „Kérem Nagy Imre 89. gy.ezr.-beli tizedest Érmihályfalvára áthelyezni, megígértem neki! József fhg.”

Most, hogy e sorokat írom, már nincs meg ez a névkártya. Mikor kezembe adta, arra intett, hogy ne legyek türelmetlen, mindenféle intézkedéshez kell valamicske idő, azonkívül ő ezt meg akarja beszélni még az itteni orvosaimmal is. Mert ha az ő véleményük szerint ez az áthelyezés a gyógyulásomat veszélyeztetné vagy késleltetné, akkor tekintsem itt hagyott sorait érvénytelennek. Meg kell tudnia még azt is – folytatta

–, hogy az odáig tartó hosszú utazást kibírom-e, nem szükséges-e itt-ott megszakítani pár napra, s akkor az ottani kórházakat is értesíteni kell. De azon lesz, hogy kérésemet teljesítsék. Ekkor a mellettem fekvő értarcsai fiú is fölbátorodott, és hasonló kérelemmel fordult a főherceghez. Előadta, hogy az ő faluja meg éppen Érmihályfalva szomszédságában található. József főherceg bólintott, és már írta neki is a hasonló kártyát. Az ő esete könnyebb volt orvosi szempontból, mint az enyém. Ő csak az egyik karján sebesült, szállítása nem okozott gondot, pár héttel hamarabb meg is érkezett Mihályfalvára.

Az orvosokkal folytatott konzultáció eredményes volt kérelmem teljesítése szempontjából. Nem elleneztek szállításomat, de előírták, hogy elsőbben Divacsára, majd pár nap múlva Ljubachba (ma: Ljubljana) vigyenek. Ott két-három napot pihenjek a hadikórházban. Így történt! Aztán továbbírtak Zágrábba, ahol ismét kórházban helyeztek el, így szakítva meg a hosszú utat, több ízben is. Mindenütt a névkártya „intézett el” mindent. Ahogy meglátták az illetékesek, valamint a hozzáírt orvosi javaslatot, máris vita nélkül hoztak-vittek egyik kórházi pihenőhelyről a másikra. Zágrábban még – ezt meg kell jegyeznem – nem bírtam mindig tartani a széket, és a vizeletet is rendszeresen katéterrel vették el tőlem. Ezért a zágrábi kórházban addig tartottak vissza és kezeltek, amíg ez a két működési zavarom teljesen meg nem szűnt, és egy kissé föl nem erősödtem. Annyi zöld salátát megettetek ott velem, amin egy

egész libanyáját föl lehetett volna nevelni. Nem emlékszem, sajnós, hogy meddig is hevertem a zágrábi kórházban, akkori följegyzéseim, ha voltak is, elvesztek. De nem röpké napokig, az bizonyos. Az ottani katonai főorvos igen lelkiismeretesen gondozott, gyógyított. Lehet-séges, hogy a főhercegi nyílt parancs hatására, ezt nem tudhatom. De annyi szent: munkája és a személyzet magatartása ellen nem lehetett semmi kifogásom. Innen már olyasféle állapotban indítottak tovább egy Budapest felé tartó kórházvonattal, ami minden eddiginél jobb volt, nekem is reményt adott a gyorsabb fölépülésre. Csak a bal lábam, azt nem tudták itt se „mobilizálni”. Értésemre adták, hogy az valószínűleg *maradandó károsodás* lesz, míg a kezeimen és a másik lábamon időnkint jelentkező erőtlenség, mozgászavar fokozatosan el fog múlni.

Mikor a főorvos végre engedélyezte a továbbszállításomat, kiadta az utasítást, hogy lehetőleg óvjanak minden fizikai rázkódástól. Erre mi történt? Kórházvonatunk az egyik állomáson – szerencsére, lassított tempóban – belefutott egy tehervonatba! A vagonok oldalára szíjazott hordágyak mind leszakadtak, mi sebesültek ágyastul egymásra hullottunk. Az ijedelmet nem számítva, nagyobb bajunk azonban nem esett.

Budapesten megint leszedtek a vonatról, lehet, hogy az előző ütközés miatt, de az is lehet, hogy terv szerint. Beszállítottak a Markó utcai hadikórházba. A kórház elibénk küldött személyzete *név szerint* keresett a sebesült bajtársak között, ez is a főhercegi nyíltparancs hatására lehetett így. Már kezdtem restelni ezt a nagy figyelmet, a bajtársaim pedig kezdtek utálni engemet. Külön autóval száguldottak velem a kórházba. Alapos vizsgálat után az ottani főorvos azt kérdezte: Nem gondolom-e, hogy jobb lenne mégis, ha náluk, az ő kezelésük és felügyeletük alatt maradnék? Jobban fölszerelt, nagyobb kórház, az én sebesülésem pedig nem szokványos. Miért erőltetem annyira azt az Érmihályfalvát? Neki is azt mondtam csak, amit a főhercegnek. Csóválta a fejét: Nézegette a papírjaimat, vitatkozni próbált:

– Nézze, fiam, ez itt már nem Komen, nem Zágráb, ez már Budapest, ide felutazhatnak a hozzátartozói...

– Ugyan, főorvos úr – vágtam közbe –, miből utaznának? Hiszen épp az lenne Érmihályfalva előnye, hogy oda a legszegegyebb hozzátartozóm gyalog is eljut, annyira közel esik a

szülőfalumhoz. De ha gyalog nem is, akad, aki odaszekerezeteti. Nincs nekik pénzük vonatra, főorvos úr! Köszönöm a jóindulatát, de kérem, járuljon hozzá, hogy a falum közelébe kerüljek! Ott is kiváló orvos működik...

– Ki ott a főorvos, tudja egyáltalán?

– Persze, hogy tudom. Dr. Andrassy Ernő, aki azelőtt Szalacson volt községi orvos, abban a bicskás faluban, ahol már a háború előtt módjában állott begyakorolni a sebészet tudományát. Minden hét végén, lagzi vagy kocsmai mulatság után.

A főorvos elkacagta magát:

– Jó, jó, bizonyára kiváló ember az ottani kolléga, de hát bicskaszúrást kezelni, vagy a maga baját, nagy különbség! Mivel itt ez a nyíltparancs is, én továbbíttatom magát oda, mihelyt kipihente kissé az eddig megtett út fáradalmait és izgalmait. De felhívom a figyelmét arra, hogy a maga diagnózisa: *központi agyroncsolás*. Valaki elkövet egy pici hibát, vagy közbejön valamilyen előre nem látott komplikáció, máris életveszély fenyegetheti. Ez nagyon súlyos eset, párosulva valami kimondhatatlan szerencsével. Nem is értem a tábori főorvos urat, hogyan járulhatott hozzá, még ha az Atyaúr isten kérte is, hogy magát útnak indítsák! De ha ennyire ragaszkodik hozzá, én nem állok az útjába.

(Folytatjuk)

**A szöveget gondozta és szerkesztette:
Szilágyi Aladár**

A hetedik keresztől a Saul fiáig

Állítólag 350 mozi- és tévéfilm született a holokauszt témakörében. A számadat egy tanulmányban olvasható, amelyet Hanno Loewy irodalom- és médiakutató, a Frankfurti Zsidó Múzeum igazgatója írt *A holokauszt ábrázolása játék- és tévéfilmekben* címmel, s szóban is előadta 2002-ben az amerikai Holokauszt Memorial Múzeumban. Az időpont magyarázza, hogy a 16 oldalas előadásban miért nem esik szó a *Sorstalanságról*.

A tanulmány érdekes megállapítása, hogy a legtöbb mozgóképes feldolgozásnak irodalmi előzménye volt. Mint például az *Anna Frank naplójának* is, de ez a film felveti azt a kérdést is, mit is tekintünk „lágerfilmnek”, hiszen az *Anna Frank* története alapvetően abban a lakásban játszódik, ahol a család bujkált. Márpedig én kifejezetten a lágerben mint alapvető helyszínen játszódó filmekkel szeretnék foglalkozni. (Loewy tanulmányában a 350-be az olyan televíziós sorozatokat is beleszámítja, mint a *Star Track* sorozat néhány epizódja, amelyekben olyan úrbeli településekkel találkozunk az Enterprise legénysége, ahol a helyi hatalom pontosan olyan körülmények között tartja a robotra kiszemelt áldozatokat, nem ritkán földi típusú embereket, ahogyan a náci koncentrációs táborok működtek. Ilyenkor a zömében földi úrhajósszemélyzet felszabadítja ezeket a rabszolgákat.

A *Sorstalanság* és a *Saul fia* tehát nem szerepelhetett ebben a dolgozatban, hiszen ezek a filmek a dolgozat megírása idején még meg sem születtek. (Egyébként a *Sorstalansággal* kapcsolatban olyan dokumentumok kerültek elő, amelyekben tekintélyes hazai kiadók szakértő lektorai elhárították a regény kiadását, mert gyengének, stílusában mesterkéltnek ítélték Kertész Imre munkáját.) Sokkal érdekesebb egy másik lágerfilm mellőzése a tanulmányban, ami azért is érthető, mert ennek a szerzője maga is német volt: Anna Seghers író. A náci viszonyok ismeretében, már francia emigráció-

BERNÁTH LÁSZLÓ (1930, Budapest) újságíró, filmkritikus. 1954–1959 között az ELTE BTK-n újságírást tanult. 1957-től az Esti Hírlap munkatársa, rovatvezető-helyettese, 1976–1989 között kulturális rovatvezetője, 1989–1991 között főszerkesztő-helyettese, 1996-tól a lap megszűnéséig főszerkesztője volt. 1994-től a Bálint György Újságíró Akadémia tanára. Jelenleg a Népszava publicistája. Budapesten él.

ban írta *A hetedik keresztet*; ezt mexikói emigrációja idején megfilmesítették Amerikában, méghozzá az ugyan-csak Európából menekült Fred Zinnemann rendezésében. S nem akárki volt a főszereplő sem: Spencer Tracy, a női főszereplő is igen tekintélyes karriert futott be: Jessica Tandy, aki idős korában a *Miss Daisy sofőrje* című filmben lett világhírű.

A *hetedik kereszt* azért jelentős munka, mert még Hitler uralkodott Németországban – e sorok írója 15 éves gyerekként, csíkos ruhás lagerrabként 50 kilós cementes zsákokat cipelt egy

óriási repülőgépgyár soha be nem fejezett építkezésén –, amikor 1944 szeptemberében már be is mutatták Amerikában Anna Seghers és Fred Zinnemann filmjét. Ami onnan kapta a címét, hogy egy koncentrációs lágerből megszökik hét fogoly, hatot elfognak és kivégeznek, a hetediknek sikerül a szökés (Őt alakítja Spencer Tracy). Hiába állítják fel a lágerben a hét kivégző-keresztet, a hetedik üresen marad. Ez volt tehát a világon az első lágerfilm. Az is érdekes, hogy a film bemutatása idején sikerült két szlovák fogolynak megszökni Auschwitzból és az általuk leírt jegyzőkönyvet sikerült eljuttatni több országba, egyebek mellett Magyarországra is, ahol magas rangú egyházi személyek és a Horthy-család birtokába is jutott. Állítólag – a menyé szerint – a kormányzó könyvezett, amikor végigolvasta a szöveget, de mégsem ennek hatására állította le a deportálásokat. Valószínűleg a pápa, Churchill fenyegetése és egy amerikai levél volt rá hatással, amelyekben figyelmeztették, hogy a háború után, és akkor annak már látható volt a vége, háborús bűnösként vonják felelősségre azért, amit Magyarországon elkövettek emberek százezrei ellen.

A valóban első lágerfilmnek Wanda Jakubowska lengyel rendező 1948-ban bemutatott *Az utolsó állomás* című munkáját tekinthetjük. Jakubowska maga is Auschwitz foglya volt, s felkért statisztái közül is többen ott raboskodtak, és abban az időben álltak még az eredeti barakkok Birkenauban (három kilométerre Auschwitztól) és állt még a gázkamra és az egyik krematórium épülete is.

A holokausztfilmek „ősanyjának” nevezi a tanulmány szerzője *Az utolsó állomást*. Ami annyiban igaz – ha eltekintünk az Amerikában készült *A hetedik keresztől* –, hogy számtalan utóbb készült munka mintáját ez a lengyel film adta. (Ámbár a minta nyilvánvalóan maga a valóságos lágerlét lehetett mindenki számára.) Hosszan idézi a tanulmány szerzője Balázs Bélát, akinek ez volt az első lágerfilm-élménye, de Hanno Loewy egyébként más helyeken is mint első számú filmszakíró mesterére hivatkozik a magyar író-esztétára. Aki szerint a hagyományos műfajok képtelenek a táborokban történt események bemutatására. Érezte, milyen problémák adódnának abból, ha a tragédia vagy a regény klasszikus műfajainak valamelyikével próbálkoznának. Szó szerint ezt írja Balázs: „Auschwitz női táborának még sistergően forró,

eleven emlékei nem illenek bele a szépen megformált, klasszikus filmes műfajokba.” Jakubowska munkáját egy hiányzó új műfaj, a „doku-dráma” létrehozójaként mutatja be. Olyan kifejezési formának, amelyben az események jelképvé válnak. Dante *Poklához* is hasonlítja, amelyben a korszak erkölcsi értékrendje szerint a bűnök mindegyike megtalálható.

Más, a holokauszt és a film kapcsolatával foglalkozó tanulmányok szerzői (Ilan Avisar, Judith Doneson, Annette Insdorf) azzal is foglalkoznak, hogy ezek a munkák olyan horizontot emelnek a filmes gondolkodás tenge-lyébe, amelynek kulcsfogalmai a hitelesség, a tényekhez való hűség és a szándékok komolysága. (Jómagam is ezekből a megközelítésekől kiindulva kívánok foglalkozni számomra fontos filmekkel.)

A továbbiakban a német szerző, elsőrendűen a téma és a feldolgozások műfaji lehetőségeit vizsgálva, arra a következtetésre jut, hogy sem a tragédia, sem a satíra nem képes jó megközelítést adni a holokauszt filmes feldolgozásához. Szerinte azonban nemcsak a dokudráma a leghatásosabb megközelítés, hanem a romantikus regény szabályait követő módszer is.

Jómagam – mint már jeleztem – nem a műfaji lehetőségek oldaláról szeretnék a témához közelíteni, hiszen magam is túlélője vagyok Auschwitznak, ahová 14 évesen érkeztem szüleimmel együtt 1944 júniusának végén. Emiatt, ami elsőrendűen fog-

lalkoztat, a látvány és a bemutatott események hitelessége a filmekben, majd azok a viszonyok, ahogy a rabtartók és a foglyok közötti emberi – vagy inkább ember alatti – viszonyok jellemezhetők, bemutatathatók. Úgy gondolom, ez a két dolog érdekli az azóta született, lassan immár 70 év alatti generációkat is.

Jakubowska filmjéhez még egyszer visszatérve, a német tanulmány szerzője szerint, annak képi ábrázolása mintául szolgált sok más, lágerben játszódó film számára. Ez azonban csak látszólag igaz. Auschwitz-Birkenau – mint erről már szó esett – valódi helyszíne volt a forgatásnak, ezért kétség sem férhetett a hitelességéhez. Ha sok más filmben is hasonló körülményeket látunk, ez nem azért van, mert mintául vették *Az utolsó állomást*, hanem azért, mert a lágerrek építői és parancsnokai – akik erre Dachauban kaptak kiképzést – ezt a lágert tekintették mintának. A München melletti láger volt az első, ahova szociáldemokrata, kommunista, egyéb ellenfeleiket, majd a zsidókat behurcolták a nácik. Ma is ott áll a láger mellett az az emeletes kőépület, ahol a „beiskolázott” jövődó parancsnokok és személyzet az alapkiképzést kapta, ahol megmutatták nekik az első gázkamrát és krematóriumot, az első termet, ahol az érkező foglyokat fogadták, számokat adtak, és elosztották őket. (Jóllehet magam nem ott voltam, a mi mülhdorfi lágerünk is Dachau egyik allágere volt, ezért nekem is dachaui számom volt – természetesen a nevem és egyéb adatom helyett. 108585 volt a számom, a sárga háromszög fölött.) Egyebek mellett Dachauban külön cellák is voltak a különlegesnek számító politikai foglyoknak, többek között magyar expolitikusok is ide kerültek, „megfelelő” kínzások közepette. Érdekes, hogy más lágerekben nem tudok ilyen külön cellasorról. Dachau volt tehát az „ipariskola”, ahol a nácik megtanították, hogyan kell az emberszámba nem vett rabokkal mint valami nyersanyaggal bánni. Mint a sajnálatos példák mutatják, a „tanulók” jól teljesítettek – szinte valamennyi nagyobb láger vezetőjét itt képezték ki –, de érdekes módon Dachauban, ismereteim szerint, egyetlen film sem játszódik.

A külső helyszín, az eredeti auschwitz-birkenauai tábor tehát minden értelemben hiteles háttér volt Jakubowska filmjének, de általában más lágerfilmnek nem lehetett gondja a külső helyszínek hitelességével. Nem volt gondjuk a díszlet-

tervezőknek a hitelességgel. (Talán csak most, Rajk Lászlónak, aki a *Saul fiához* a gázkamrák, krematóriumok és egyéb kiszolgálóhelyiségek tervét kellett elkészítse, mert az eredetieket hamar felrobbantották, részben még maguk a nácik, mielőtt elhagyták Auschwitzot, így nem maradt fenn olyan film, mint amit a németek, majd a bevonuló orosz, amerikai katonák készítettek a felszabadítás óráiban. Ráadásul a filmek karaktere különböző volt, akadt olyan is, amelyik egyetlen, zárt közegben készült. (Palotai Boris írásából, Zsurzs Éva rendezésében a *Nő a barakkban*, a címének megfelelően, egy barakkban játszódott.)

A hitelesség azonban ebben a témában nehezen definiálható. Például olyan esetben, amikor nagyobb számú foglyot – a lágerrek szóhasználatára szerint „heftlingeket” – mutattak be a történet adott részében. Márpedig akármennyi sminket kentek a statiszták arcára, de 10-20, vagy éppen 100 embert nem lehetett lefogasztani annyira, hogy úgy nézzenek ki, mint a több hónapja éhező rabok kinéztek egy-egy ilyen alkalmakkal. Nem is beszélve a „muzulmánokról” – ez is láger-szóhasználat volt a csontig lesóványodott, de még elő rabokra. Magam láttam a mülhdorfi lágerben 1945 januárjában vagy februárjában, hogy a már halott muzulmánokat kétkerekű kocsin tolták egy lezárt mosdó-barakkba, ahol aztán felstósolták őket, amíg teherautó nem jött, hogy elszállítsa a hullákat. Akkor nem tudhattam, hogy majd 70 év múltán magam is járha-

tok abban az erdőben, ahol ezeket a tetemeteket egy tömeg-sírba rakták.

Ilyesfajta muzulmánokat természetesen nem tudtak produkálni – különösen a számítógépes korszak előtt –, de még igazán soványakat sem. Időnként ez zavart filmnézés közben, hogy jó húsból lévő statisztákról kijelentik, a gázba vagy a kivégzőosztag elé velük, mert erőtlenség. Aztán rájöttem, hogy nem ezen múlik a lágerfilmek hitelessége. Egyébként is, hogy mi hiteles a mozivászonon vagy a képernyőn, nem elsősorban ilyesmin múlik. Ráadásul, ami az egyik nézőnek hitelesnek tetszik, a másiknak, az ilyesfajta túlélőknek, egyáltalában nem.

A legjellemzőbb – mert ellentmondásos – Benigni példája. Az ő története szerint *Az élet szép* című filmjében az apa és a tízévesforma kisfia, bekerülnek egy lágerbe. Valójában már a kiindulópontot is hiteltelenségnek tarthatjuk, hiszen ilyen korú gyereket nem hagytak életben, már a lágerbe érkezés első napján meggyilkolták őket. (S ez nemcsak Auschwitzra igaz, hanem valamennyi lágerre.) Benigni ráadásul azt a képtelenséget játssza el a felnőttek között elhelyezett gyerekével, hogy mindez csak játék, és ha győznek ebben a játékban, akkor tankot kap a fia. Ez természetesen már abszurd mese minden tekintetben. Ráadásul, ahogy ez a jó mesében illik, a végén jönnek a felszabadító katonák, természetesen egy tankkal, hogy meglegyen a beígért jutalom is.

Mégis, mint minden mese, tisztességes, emberszabású üzenetet hordoz. Az emberfiának – pláne, ha már apa is – mindent meg kell tenni, hogy a gyerekét, ha lehet, testi és szellemi értelemben is, minden veszélytől megóvja. Ha másképpen nem megy, a gyerek képzeletvilágát mozgósítva, meg kell próbálni, hogy minden értelemben megőrizze a gyermek épségét. Nagyon szép – és igaz – gondolat. Hiteles gondolat, még ha fizikai értelemben oly távol van is a valóságtól. Ezért is, hogy *Az élet szép*, a maga nemében ilyen igaznak mondható film, joggal kapott Oscar-díjat.

A hitelesség tehát sok mindenen múlik, és az adott film, adott történet és közeg döntheti csak el, melyik szerző mit tart annak. Gondoljunk csak a fiatalabb nézőkre, akik – jó esetben – láttak már a televízióban olyan dokumentumfil-

met, amit maguk a náciok készítettek, de egyébként nem sok fogalmuk van arról, milyen is lehetett egy koncentrációs láger, és most csak ezekből a játékfilmekből lehet némi képzetük arról: milyenek is voltak és ott mik történtek. Számukra a hitelesség szempontjából nincs más mérce, mint amit éppen látnak, és azt vagy elhiszik, vagy nem. Márpedig elsősorban a hitelesség érzetével lehet elérni, hogy ezek a nem szórakoztatónak szánt művek megerősítsenek-e a nézőkben valamilyen üzenetet, emberi tapasztalatokat szereznek-e arról, hogy mit jelent a tábor, a holokauszt.

Számomra a leghitelesebb motívum, nem is hagyományos lágerkörülmények között játszódó filmben, alig néhány rövid részlet is lehet. Például Polansky *A zongorista* című filmjében a varsói gettóban látható egy rövid epizód, pedig ez nem is hagyományos lágerkörülmények között játszódik, hanem egy körülkerített negyedben, hiszen ilyen viszonyok között tartották ott a lengyel zsidókat éveken át. Ez a jelenet ráadásul nem is tartozik szorosan a főhős, a címszereplő történetéhez. Egy idős ember megy az utcán, nagy óvatosan visz egy lábost. Egyszer csak mellette terem valaki, szándékosan kiüti az öreg kezéből a lábost, s abból a földre esve kiömlik valami étel. Mire az agresszív férfi elkezd fölnyalni a járdáról az ételt.

Igen, ez az a motívum, amelyik a legtöbb lágerfilmből hiányzik: a drasztikus, a mindent felülíró éhség. Ami nem azonos a böjtös napok esti éhségével, amit már mindenki türelmetle-

nül vár, hogy végre ehessen valamit. Pláne nem azonos a fogyókúra hölgyek kínzó éhezésével, hogy leadjanak magukról néhány felesleges kilót. Ez az éhség hetek, sőt hónapok alatt alakul ki, amikor a szervezet minden porcikája táplálékot kíván. Az agy – képletesen – összezsugorodik gombostű-fejnyire, és minden más kiszorul belőle. Nincs múlt, nincsenek barátok, ismerősök, társak, nincs erkölcsi mérce. Semmi sincs. Csak a türelmetlen remegés és a felfokozott figyelem, hol lehet találni valami ehetőt.

Személyes élményeimből ide tartozik, hogy amikor sima főtt krumplit kaptunk ebéd-vacsorára, természetesen minden más nélkül, voltak olyan fogolytársaim, akik lehámozták a burgonya héját. Amikor megettem a két-három szemet, akkor az általam is meghámozott burgonya héját is megettem, és rájöttem, ettől valahogy eltömődik a gyomrom, és egy ideig nem érzek éhségérzetet. Ezután felajánlottam a kockakenyerem 5 centis adagjából egy morzsányit az egyik hámozós bajtársamnak, hogy ezért adja ide a héját. Az szívesen eleget tett a cserének, és én egy időre nem éreztem éhséget.

Akinek nincs fogalma erről az állapotról, de mondjuk, van kutyája, az figyelje meg az állat viselkedését. Akármilyen tisztességesen ellátott a kutyus, ha azt látja, hogy mi eszünk, alig várja, hogy kapjon néhány falatot. Ez természetes viselkedésük az állatoknak, hiszen életük jelentős része – különösen, ha természetes élőhelyükön tartózkodnak – arról szól, hogyan szerezzék be a napi táplálékukat. Az emberiség – a többsége legalábbis – megteremtette, hogy más módon, előre biztosítsa a fennmaradásához szükséges ételmet. (Bár Brecht nem véletlenül fogalmazott így: „Előbb a has, aztán a morál.”)

A lágerbe került emberek túlnyomó többsége számára korábban a morál ilyen-amolyan szintű elfogadása, szabályainak betartása természetes volt. Mindaddig, amíg a lágerben el nem jutottak az éhezés már leírt fokára. És akkor úgy viselkedtek, mint az állatok. Márpedig ez meghatározta, és megmagyarázta az őrző német katonák magatartását. Igazolva látták Hitler, Göbbels és a többi náci vezető ideológiai alapvetését. Azt ugyanis, hogy felsőbbrendűek, ők a teljes értékű emberek, nem úgy, mint a zsidók, cigányok, melegek.

(Mindenfajta rasszizmusnak, mindig, mindenhol ez a téveszme az alapja: mi vagyunk az épek, ők nem teljesen azok, még ha emberformájuk van nekik is.) A lágerőrök, látva az éhező foglyok magatartását, megnyugodhattak, hiszen a szemük előtt igazolódni látszott a feltevés, hogy ezek ugyan emberkinézetűek, de valójában olyanok, mint az állatok. Ezért fogadhatták el a katonaruhába öltöztetett őrök, hogy úgy kell viselkedniük, ahogy az állatokkal szokták. Aki ezt nem érti meg, az nem érti meg a légerviszonyok lélektanát.

Természetesen vannak kivételek, amelyet a *Schindler listája* mutat. (Ennek is volt írásos előzménye, csakúgy mint a legtöbb lágerfilmnek, a *Schindler bárkája* című könyv.) Már az is eredetivé tette ezt a filmet, hogy az akkor (1993-ban) már világhírű Spielberg fekete-fehérben forgatta. Egyetlen jelenet kivételével: amikor a deportáló teherautókra felzavarják a foglyaikat, egyszer csak feltűnik egy piros sapkás kislány, ami szinte az embertelenség szimbólumává válik Schindler emlékezetében.

Furcsa vitám volt a film magyarországi bemutatása idején, méghozzá szokatlan helyszínen. Akkoriban, a még egyetlen televízióban, délelőttönként volt egy vegyes tartalmú magazin, ebben időnként filmekről is szó esett. Ide hívtak meg, mint kritikust, de nem be a stúdióba, hanem a Józsefvárosi pályaudvarra. Pontosan azért, amiért oda készül a Holokauszt Emlékház, mert onnan is indultak deportáló vonatok. (Egy újságíró kol-

léganőt – 16 évesen – még 1944 decemberében is, onnan hurcolták ki édesanyjával és nagymamájával. Ők azonban nem éltek túl a deportálást.) Amikor kiértem a pályaudvarra, a tévéstáb egy nyitott ajtajú vagon elé állított, de ott nemcsak az operatőr és a riporter várt, hanem egy – számomra ismeretlen – fiatalember is, ugyancsak kritikus minőségben. Őt kérdezte a riporter először, és őszinte meglepetésemre azzal kezdte, hogy a *Schindler listája* egy tipikus hollywoodi termék. Pontosan olyan a dramaturgiája, mint a nagy sikerű kereskedelmi jellegű produkcióknak.

Én először kapkodtam a szavakat a meglepetéstől, ahogy hirtelen megpróbáltam vitatkozni – remélem elég hatásosan a nézők számára –, és arról próbáltam meggyőzni az ifjú kollégát, hogy amit ő tipikusan hollywoodi dramaturgiának tart, az lényegében azonos a klasszikus görög drámák, vagy Shakespeare műveinek drámaszerkezetével. Mindegyikben van egy központi hős, aki szembekerül a körülmények kényszerével, de azt nem fogadja el, hanem harcol ellene. Shakespeare-nél többnyire elbukik a hős ebben a küzdelemben, miközben a néző katarzist él meg, de a görög drámákban néha győznek is a körülményekkel szembeszegülő hősök. Schindler is kétségtelenül egy ilyen hős, és éppen ettől tud a néző azonosulni vele, és abban is van katarzis, hogy mégis győz a végén. Inkább erénye a filmnek ez a dramaturgia, mert Amerikában népszerűvé tette ezt a művet, igen sokan nézték meg és szereztek tudomást egyáltalán a lágerek világáról. Tegyük hozzá, majd ötven évvel *A hetedik kereszt* után, amelyiknek a nézőszámáról nincs fogalmunk.

Bevallom, mint már említettem, engem nem annyira ezeknek a filmeknek a dramaturgiája érdekel, hanem – ha szabad így fogalmaznom –, az üzenete. Mert ahogy már szó esett róla, a „személyzet”, tehát a náci őrök és azok parancsnokai, úgy tekintettek a rabokra, mint nem teljes értékű emberekre, mint rájuk bízott, felhasználható, de el is dobható kellékekre. Ez alól voltak talán máshol is kivételek, de a legtisztéletreméltebb a valóságos Schindler volt. Ez a hétköznapiak mondható üzletember szinte semmiben nem különbözött más üzletemberektől, csak éppen nem iparszerű feldolgozásra használható daraboknak tekintette, hanem Embereknek, így nagybetűvel, bár hétköznapi értelemben, a foglyokat. Míg a náci táborokban még a munkára

képes rabok élelmezése sem volt fontos, hiszen ha nem bírták már a munkát, legfeljebb meghaltak, volt elég utánpótlás. Schindler viszont úgy gondolta, jöllehet Németországban is egyre nagyobb gondokat okozott a hétköznapi élelmiszer-ellátás, neki gondoskodni kell a munkásairól, elfogadható körülményeket kell teremteni számukra, hogy neki dolgozhassanak. Mindezt talán elsődrendűen üzleti érdekei szerrint tette, hiszen a háborús körülmények között is jól működött a kis üzem, ahol a rabokat dolgoztatta. Van azonban a filmben egy pillanat, ami ennél több emberségre is utal. Amikor veszélyeztetve érzi ugyan magát, mégis visszafordíttatja a szerelvényt Auschwitzból, amihez még csak hasonló sem fordult elő sehol. Schindler tehát maga is emberből van, ha szabad így fogalmazni. (Őszintén szólva nem tudom, hogy a valóságos Schindlernek sikerült-e ilyesmi.) Teljes joggal idézték fel a temetésén azt a szép igazságot, hogy aki egy ember életét megmenti, az az emberiséget menti meg. Nem túl sokan voltak Schindlerhez hasonló típusú emberek a náci hadseregben. (Bár mostanában derült ki, hogy – egyebek között – Himmler azért is döntött az iparszerűen működő gázkamra és krematórium mellett, mert akadtak katonák, akik nem bírták a feszültséget, amikor ártatlan embereket kellett tömegével lelővöldözni.)

Akadtak más típusú SS-ek, akik megmentettek egyes személyeket, főleg nőket. Természetesen szexuális okokból. Erről is készült film, méghozzá

elég korán, 1960-ban, méghozzá már akkor világszerte ismert olasz rendező vezetésével, *Capo* címmel. (Mint ahogy már sokak által ismert, a Capo a német Cameradische Polizei rövidítése és a foglyok közül kiemelt belső rendőrség neve volt. Közülük sokan hozzáajlasultak az őket foglalkoztató náci katonákhoz. Halvány mentségükre szolgált, hogy a megfelelőnek gondolt kegyetlenségek nélkül nem nagyon maradhattak ebben a beosztásban, amelynek utolérhetetlen előnye volt a sokkal jobb kosztolási lehetőség, és általában kedvezőbb elhelyezési körülmények.)

Hasonló témakör jellemző a drámaira sikerült *Az éjszakai portásra*, amit egy nő, Liliana Cavani rendezett 1974-ben. Valamelyest érezni is a filmen, hogy nő rendezte, hiszen alapvetően egy női heftling szemszögéből ábrázolja a történetet. Amely, kerete szerint, a jelenben játszódik. Egy házaspár érkezik Bécsbe, egy szállodába, ahol kiderül, hogy az éjszakai portás nem más, mint az egykori tábori katona, aki nek ott a szeretője volt a most érkezett asszony. Azonnal egymásra ismernek, ami feszültséget teremt közöttük, miközben felidéződik a múlt. Az a múlt, amelyben szerelmes partnernek mutatkozik a nő is. Mindez oda vezet, hogy bizonytalan-ná válik a jelenben, feladja-e a portást, leleplezze-e a múltját. A film érdekessége, hogy az ilyen munkákban szokatlan, szexuális – ha nem is pornográf –, tartalom is megjelenik benne. Mindennek megfelelően viták kísérték a mű bemutatását, és éppen a viták miatt is jelentős figyelmet kapott a munka, bár igazi elismerést nem szerzett.

Elnéző az az őr is, aki nem buktatja le az egyik legkedvesebb lágerfilm hősét, a *Hazudós Jákobot*. A magyar származású Peter Kassovitz – a nagyszerű karikaturista Kassowitz Félix unokája – volt a rendezője 1999-ben, de érdekes, hogy ezt a regényt, mert természetesen ez is könyv, Jurek Becker regénye nyomán készült, már 1975-ben NDK-cseh koprodukcióban megfilmesítették, méghozzá magyar színésszel, Garas Dezsővel a címszerepben. A Kassovitz-féle változatban nem akármilyen színész, hanem az akkor már világhírű Robin Williams volt Jákob. Aki tüneményes kedvességgel játszotta el az általa kitalált rádiós hírekkel bűvészkedve, hogy van remény a szabadulásra. Hallgatósága szívesen hisz neki, hiszen ahogy mondani szokták: a remény hal meg utoljára. Valójában alig jutottak el hírek a drótkeríté-

sek mögé. Néha a lágeren kívül dolgozó rabok szedtek fel egy eldobott, rendszerint régi újságot, és abból próbálták kisilabizálni az aktuális háborús helyzetet. Máskor a munkahelyeken dolgoztak együtt németekkel, és azok egymás közötti szövegeiből próbálták megérteni a helyzetet, de ezek rendszerint csak a valóság morzsái voltak, hiszen a német munkások sem tudhattak túl sokat a valóságról.

Jellemző az én lágeréletemnek egy kis epizódja. Olyan gyenge volt már a láger élelmiszer-ellátása 1945 március-áprilisában, hogy három igen nagy kosárral, hatunkat kivittek egy katona felügyelete mellett a környékbeli tanyákhoz, hogy ott a kerítések mellett csalánt szedjünk, mert abból azután, persze rántás és minden nélkül, valami levesfélét főztek számunkra. (A csalán ugyan állítólag jó az egészségnek, de ebben a formájában aligha volt a szervezet számára hasznosítható.) Egyszer, amikor a kísérő katona bement a gazdához, míg mi tépkedtük, pusztá kézzel, már megtanulva, hogy lehet a tövé-nél fogva, csípés nélkül kiszedni a csalánt, kijött egy idős gazdaember, és kihozott egy vájlingban frissen főtt, csontokra még rátapadt cubákokat, amit mi boldogan lerágtunk. A gazda viszont azt kérdezte tőlünk, a csíkos ruhásoktól, hogy milyen bűnt követtünk el, amiért lecsuktak bennünket. Kérdezte ezt másfél-két kilométerre a lágertől, 1945 áprilisában. Magyarán elhitte a náci propaganda nyomán, hogy a lágerekben csak bűnözők vannak.

Szóval Jákob a hazugságaival nagy szolgálatot tesz, amikor elhitei velük a reményt adó álhíreket.

Külön fejezetet érdemel, s nemcsak azért, mert magyar az írója és a rendezője a műnek, hanem mert az egyetlen olyan irodalmi nyersanyag nyomán készült, amelyik Nobel-díjat kapott, a *Sorstalanság*. Azért is kell külön szólni róla – s ez nem minősítés –, mert hagyományos értelemben nincs egységes üzenete és nem is fedez fel újdonságokat a lágeréletről kapcsolatban. Nehezen is lehetett volna már olyan részletet találni, ami még nem fordult elő a korábbi előzményekben. (Erre most egy másik magyar film: a *Saul fia* vállalkozott.) Ezt már azért sem tehetné, mert a lágeretek többször emlegetett iparszerű működtetése nyomán, nagyjából mindenütt egyformák voltak a körülmények. Egyforma volt ott az élet – a halál. Egyforma volt a bánásmód, s egyforma az éhezés. És mindezt korábban tucatnyi filmben láthattuk már.

Akkor mégis mitől volt valamennyire más a *Sorstalanság*, mint a korábbi filmek? Talán azért, mert Kertész Imre írása nyomán, itt bizonyos értelemben filozófiai megközelítések fordultak elő. Természetesen, amikor Kertész megírta a regényét, 25-30 évvel az események után, volt már gondolati rálátása is a történetekre. A regény igazi értékeit – a szöveg kiválóságán túl – ezek a gondolatok adták. Koltai Lajos, a rendező megpróbálta a filmben is visszaadni ezeket a gondolatokat. Ami nem mindig sikerült, de nem is sikerülhetett mindig. Talán ez volt az egyik oka, hogy a magyar fogadtatáson túl – hiszen azért büszkék voltunk rá, nem utolsósorban Koltai nemzetközi tekintélye nyomán is – nem keltett igazán jelentős nemzetközi figyelmet. Sem a mozikban, sem a fesztiválokon. Amihez hozzájárult az is, hogy a lágerfilmek közül (amelyek számát 350-nek tartották), mire a *Sorstalanságot* bemutatták, a nézők a világban legalább 330 filmet láthattak már.

Volt ugyan némi eredetiség az utolsó részekben, bár személy szerint ez tetszett nekem a legkevésbé. A hazatérése utáni viszonyok között a főhős érzékelhetően depressziós lesz, de ettől függetlenül számomra egy jelenetsor hamisnak tetszett. Az, amikor a lakásba sem engedik be a fiút, aki hírt akar vinni az őt megmentő, de később meghalt barátja családjá-

nak. Abban az időben, de még jóval később is, mindenki, minden család, mindent szeretett volna tudni az eltűnt hozzátartozójáról. Akkor is, ha már bizonyos volt a haláláról. (Tudok olyan anyáról – rokonom volt –, aki 30 év után kiment Hamburgba, hogy megnézze, hol volt az a hajó, ahol a foglyokat tartották, ahol a fia is meghalt.) Valójában ez az általam oly hiteltelennek érzett részlet a regényből, illetve a filmből, inspirált arra, hogy megírjam az én lágeréletem történetét *Időmozaik* címmel. Meg kell jegyeznem: soha nem éreztem magamat sorstalannak, azokat tartom annak, akik odavesztek, meghaltak, mert ők váltak, lettek sorstalanná.

Akikre aztán igazán illik a sorstalanság meghatározás, egy bajor kisváros temetőjében fekvő csecsemők és az anyukáik. Éppen az egykori lágerembe mentünk magyarok egy busszal, valahol az osztrák határ és München között haladtunk át ezen a városon, amikor német útikalauzunk elmondta, hogy a legkülönbözőbb női lágerekben vagy 200 nő esett teherbe a lágeretek őreitől, és a parancsnokságok sehogy sem szeretnék volna, hogy ezek a gyerekek ott szülessenek meg. Ezért a csecsemőkkel együtt az anyukákat ebbe a kisvárosba hurcolták, valamennyit megölték és itt el is temették.

Furcsa módon ezt a szörnyű történetet még egyetlen regényíró vagy filmrendező sem fedezte fel. Pedig szükség lenne egy ilyen drámai emlékeztetőre, már nem is annyira a történelmi bűneikkel szembenéző németeknek,

hanem a világnak. Mint a példa mutatja – sajnos –, még mindig van „témalehetőség” a lágerfilmek számára.

Amikor ezeket az utolsó sorokat leírtam, a világ (Cannes-ban), majd a hazai közönség elé került egy olyan magyar film, amely ugyancsak drámai módon, megváltoztatta elképzeléseinket arról, hogy ennyi év és megannyi lágerfilm után is lehet még újat felmutatni. Ez természetesen a *Saul fia*, Nemes László munkája.

Érdekesnek tartom már a névválasztást is, hiszen Saul históriája nem nagyon kerül elő a Biblia-kori történetekben sem. Pedig ő volt az, aki egyesítette Izrael törzseit, és apósa lett a későbbi Dávid királynak. Saul a filiszteusok elleni harcokban eleinte sikereket ért el, de a végső csatában elvesztette három gyermekét, ezek után öngyilkos lett. Talán e gyerekmotívumok miatt választotta a rendező és forgatókönyvíró – ebben társa volt a francia Clara Royer – a ritkán emlegetett Saul nevet.

Itt is elvész egy fiú, méghozzá különleges körülmények között, mert valószínűleg nagyon-nagyon ritka kivételként túléli a gázkamrát, bár fulladozik. Az SS orvos azután egy injekcióval befejezi a haláltusát. Ezt látja meg Saul, aki a Sonderkommandó tagja. Az ő dolguk, hogy először a gázkamrába terelt, mit sem sejtő emberek fogasra tett ruháit összeszedjék, kupacokba rakják, átkutassák és elszállítsák. (Most folyik az auschwitzi könyvelőnek nevezett egykori náci tiszt pere, akinek számba kellett vennie a halottaktól „kimentett” minden értéket.) Ez után kihúzzák a gázkamra hulláit, majd felsikálják annak padozatát, hogy a következő csoport ne fogjon gyanút. Aztán odahúzzák a hullákat a kemencékhez, ahol a társaik egy csúszdán betolják a tetemet az égetőtérbe.

Saul véletlenül meglátja a még élő fiút a magyar boncolóorvosnál (volt ilyen, Nyiszli Milósnak hívták és *Mengele boncolóorvos voltam* címmel, közvetlenül a háború után, megírta emlékeit) és ráveszi, hogy ne boncolja fel, mert ő rendesen, rabbi ceremóniájával akarja eltemetni. Azt mondja, hogy ez az ő fia, de az nem derül ki a végén sem, hogy ez igaz vagy sem, így szinte mindannyiunk fiává válik. Már csak az a kérdés, hogy megoldható-e egy ilyen temetés, egy eltüntetett fiú-

val, a gázkamra és a krematóriumok szomszédságában. Mondhatni: ez adja a film alaptörténetét.

Ez a temetkezési tisztelet kétségtelenül az emberiség – ha szabad ilyen durván fogalmazni – ősi mániája. Van ahol agyagkatonák százait készítette a kínai császár, hogy a temetése után is vigyázzanak rá valamilyen túlvilágban. Egyiptomban mumifikálták a fáraók testét, hogy egy piramis mélyén várjon feltámadásra. S ez talán minden halotti szertartás alap oka, s egyben minden vallás alapeszméje. Néhol ugyan ezt furcsán értelmezik. Jártam Mongóliában, ahol egy kis jurtafaluban – ahol volt azért néhány kőépület is – olyan kutyák szaladgáltak szabadon, amelyeknek a nyakába piros szalag volt kötve. Kísérőim elmondták, jöllehet tilos így temetkezni, de sok család éppen csak elkaparja egy kis földdel a gödröt, ahová a halottjukat temették, s a kutyák arra vannak szoktatva – csak a piros szalagosak –, hogy ki tudják kaparni a holttestet és azt elfogyaszthassák. A Himalája tövében lakó falusiak nagy ceremóniát tartanak ugyan, mint ezt egy dokumentumfilmben bemutatták, de a halotti tor után kiviszik a tetemet egy magaslati pontra, ahol a már odaszokott döggeszélyűk várják az ételüket.

A mai ember csak temetőbe viszi a hozzátartozóját, részben, hogy látoztatni tudja, részben a hívő emberek úgy szeretnék, ha itt érné őket a feltámadás napja.

Saul rögeszméje tehát nagyon is emberi, és ennek a végtelenül ember-

telen környezet ad különös jelentőséget. Mondhatni: ez a film eszmei tiltakozása mindazzal szemben, ami ott az embe-
rekkel történik a gázkamrák és a krematóriumok világában.

Az már majdnem másodrendű kérdés, hogy ez a 38 éves rendező – mint tudjuk, Jeles András rendező fia – hogyan terem-
tett minden korábbinál hitelesebb atmoszférát a filmvász-
non. Hagyományos 35 milliméteres filmszalaggal és hagy-
ományos képméretben dolgoztak Erdély Mátyás operatőr
segítségével. Aki egyébként operatőre volt már a rendező egy
2006-ban készült rövid játékfilmjének. Amely valamelyest
előrevetítette a rendező érdeklődését a holokauszttal. Egy
irodából, hűvösen szemlélődő titkárnőféle kinéz az ablakon,
ahonnan egy erdőrészlet látható, ahová német egyenruhás
katonák foglyokat terelnek. A tisztviselőnk közömbösen
elfordul és leül az asztalához.

A *Saul fia* hitelességéhez hozzájárult, hogy ebben a pokoli
közegben, nemcsak a német katonák – nyilvánvaló megfélé-
lemlítési szándékkal is – kiabálnak szünet nélkül, de ezt
teszik a fogoly kápók is, vélhetően azért is, hogy igazolják
rátermettségüket a németek előtt. A hangokat halljuk, de
nem látunk borzalmakat, talán két, illetve három eset kivéte-
lével, de akkor sem közeliekben. Az egyik, amikor a padlón
huzigálják a tetemeiket, a másik, amikor betolnak egy tete-
met a csúszdába, amely a kemencébe visz, a harmadik, ami-
kor a krematóriumok kapacitása már nem bírja a tömegeket,
ezért egy tó partján SS katonák valósággal levadásszák őket.
A legijesztőbb jelenet nem ezek közül való, hanem amikor a
meztelen foglyokat beterelik egy hatalmas vasajtón át a gáz-
kamrába, az ajtót becsukják mögöttük, és utána már csak
dörömbölés, kiabálás érzékelteti, mi történhet odabenn.

Általában is a zajok, ordibálások adják a háttérét szinte min-
den jelenetnek, s talán a képeknél jobban megadják a félel-

metes hangulatot. És ez száz százalé-
kig hiteles közeg. Hiszen például a
schnell-schnell ordibálásoknak még
olyan valódi funkciójuk is volt, hogy
tényleg nagyon gyorsan kell dolgozni
a kommandósoknak – különösen
éppen a magyar négyszázezernél több
deportált érkezése idején –, hogy
valóban alig tudják utolérni magukat.
Pedig a kommandó tagjai is pontosan
tudják, ugyanerre a végső útra szá-
míthatnak ők is, hiszen előttük már
sok ilyen Sonderkommandóval végez-
tek, hogy ne maradjanak tanúk. Ezért
igaz az az epizód is, hogy megpróbál-
nak fegyvereket szerezni, és kitörni.
Volt a valóságban is egy ilyen kitörési
kísérlet, ami nem sikerült. Jó ízléssel
a filmben csak annyit látunk, hogy a
zsákban kimentett fiúholttestet elra-
gadja egy folyó, Saul és kitörni próbá-
ló társai halálát csak a puskalövések
érezékeltetik.

Döbbenetes az eredmény, a hatás,
amit a viszonylag fiatal rendező elért.
Ezek után már alig lehet úgy filmet
készíteni ebben a témában, mint
korábban. És beszélni sem lehet a
holokausztról úgy, mint korábban. A
Saul fiának hozzá kell járulnia ahhoz,
hogy a világ sok-sok országában rea-
listábban gondolkodjanak arról, mi
történt, immár több mint 70 évvel
ezelőtt Európában.

Egy sokszínű életmű a humor árnyékában

A tudományok kertje

Karinthy Frigyes 1912-ben megjelent *Így írtok ti* című művének (majd egyre bővülő újabb kiadásainak) felbecsülhetetlen kultúrtörténeti értéke, hogy rendkívüli módon népszerűsítette a modern, a kortárs, a nyugatos irodalmat, „sokan csak belőle ismerték meg a legújabb magyar irodalmat, aztán a torzképek nyomán kezdtek el érdeklődni az eredetiek iránt is”.¹ Első kiadásának írásai 1908 és 1911 között keletkeztek, vagyis voltaképpen a *Nyugat* indulásával és első éveivel párhuzamosan. A kötet legtöbb darabja a *Fidibusz* című, 1904-ben induló s hetente megjelenő vicclap számaiban látott napvilágot 1908-tól kezdődően. Az *Így írtok ti* és későbbi bővített kiadásai a magyar irodalomban úgy emelkedtek hamar kanonikus rangra, és maradtak is meg abban, hogy szerzőjének legismertebb munkájaként forrtak össze Karinthy nevével. Az *Így írtok ti* kivételes pozícióját az biztosítja a Karinthy-életműben, hogy az irodalmi karikatúrának a szerző által létrehívott műfaja a nyelvi megformáltságot állítja a középpontba, azaz az irodalmi műalkotásnak éppen azt a rétegét teszi a reflexió tárgyává, melyet műveinek többsége másodrendű jelentőségű elemként határoz meg.²

Karinthy Frigyes már egészen fiatalon, 12-13 évesen kiemelkedett kreativitásával és humorának egyediségével, *Naplójában*³ sok eredeti rajz, karikatúra, skicc és illusztráció található. A gyerek Karinthy mindennel játszik, leginkább a szavakkal: vicceket ír, szójátékokat, gúnyverseket, humoros jeleneteket. Két fontos esemény dátuma kiemelendő a *Naplóból*: az első az anya halálának évfordulójára való utalás 1898. január 26-án, illetve 1900. január 26-án egy friss színházi élményét részletezi,⁴ *Az ember tragédiáját*.⁵

Karinthy korán megfogalmazott egy gondolatot Madáchcsal kapcsolatban, amit a későbbiekben is érvényesnek és fontos-

KOVÁCS BRIGITTA (1992, Szatmárnémeti) a PKE magyar nyelv és irodalom szakán végzett, 2013-tól a többnyelvűség és multikulturalitás mesterszak hallgatója. Magyartanárként dolgozik az érmihályfalvi Zelt Zoltán Gimnáziumban. Szemináriumvezető tanára dr. Balogh Andrea.

1900. szeptember 21-ig tart. Maga a megmaradt anyag is töredékesnek tekinthető, egyes részek elvesztek, illetve más füzetek is léteztek.

4. „Hát igen én voltam az Ember tragédiájába. Hej! Bizony szép volt, de még milyen. A három főszerep: Lucifer (Gyenes), Ádám (Pálfi), Éva (Márkus E.) pompásan játszottak! Pláne Lucifer, a tagadás szelleme – igazán egyszerű volt, cinikus, hideg tudományival, mikor gúnyosan kacagott. Gyenes hatalmasan játszott, hogy ordított szenvedélytől remegő öklökkel: »Küzdést kívánok, diszharmoniót.« Valóban ördögi megjelenés volt, különösen midőn lesüllyedt a mennyből Isten átka alatt. (Az Istennek csak a hangját lehetett hallani, meglehetősen kellemetlen borízú hang volt.)”

5. TIRINGER Aranka, *Gyász, humor, kreativitás Karinthy*

1. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Így írtok ti...* = *Nyugat*, 3 (1921).

2. *Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2010, 698–703.

3. Mindössze kétfüzetnyi anyag maradt meg gyermekkori naplójából: az első 1898. november 26. – 1899. március 22-ig tart, a második 1899. szeptember 13. –

nak tartott: „Húszéves koromban azt írtam fel jegyzőkönyvembe: »Ha az *Ember Tragédiájából* nem maradt volna fent más, mint az a papírlap, amire Madách feljegyezte a dráma ötleteit – ha soha meg nem írja, csak a tervet, a dráma meséjét, röviden, néhány szóban –, ez a terv, ez a vázlat elég lett volna hozzá, hogy nevét fenntartsa, s úgy emlegessék őt, mint a legnagyobb költők egyikét».”⁶ Fiatalkori gondolatát többször írt később: „Ezt a groteszken túlzottnak látszó meghatározását Madách jelentőségének ma is vallom.”⁷

Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye esetében elsősorban nem az író, annak sajátos egyéni stílusa, modorossága kerül az író fókuszpontjába, hanem sokkal inkább eszközként szolgál arra, hogy általa a legplasztikusabb módon írta a különböző drámai – avagy egyéb – műfajok manírjait. Az *emberke tragédiája* című írása 1946-ban jelent meg, és érdekessége, hogy nem egészének Karinthy Frigyes a szerzője; „a csonkán fennmaradt kézirat kiegészítő részeit írta KARINTHY FERENC”, írja a szerkesztő a jegyzetben.⁸ Karinthy Ferenc betoldásait dőlt betűvel szedték, elkülönítendő az apa versszakaitól (ezt a megjegyzést és tipográfiai megoldást a későbbi kiadások nem mindig teszik meg).

A második világháború és a politikai rendszerváltás után a Karinthy-életmű csonkításában a politikai cenzúra dominált.⁹

Az emberke tragédiája a gügyögő gyermekversek, verses mesék; a Pósa Lajosok enyhítő, „gyermekvédő”, becézgető lírai nyelvezete ellen szól – ahol a hősök „meghalukálnak”. Ugyanígy a *Tizenhatodik szín* a kávéházi irodalom, a holnaposok és a nyugatosok, és ennek jellegzetes alakjai, a hírlapírók, a költők („Duhaj”-ban egyértelműen felismerhető Ady Endre személye), a szerkesztők és kiadók elé tart görbe tükröt, miközben Karinthy a nyelvhasználat jellegzetességeit kíméletlenül megidézve, Ádám és Lucifer alakjával maradéktalanul „hozza” az eredeti *Tragédia* (megformálásában olykor esetlen) szövegi közegét. Karinthy volt az első, aki elképzelte: ha most csöppenne Ádám és Lucifer a jelenbe, vajon hová mennének, és ott mi történne. Így készült el a *Tizenhatodik szín*, alcíme szerint, mint „*Az ember tragédiájának újonnan felfedezett része, mely az eredeti kiadásból véletlenül kimaradt, s*

amely a Kepler- és a Tower-jelenet közé volt ékelve”. Azaz Karinthy jelenében játszódik, természetesen Budapesten, az író egyik kedvenc kávéházában, a New Yorkban. Ádám mint vidéki szerkesztő, Lucifer mint könyvügynök jelenik meg, és hirtelen megelevenedik előttünk a fővárosi irodalmi élet egy szelete, jellegzetes, akkor még könnyen felismerhető alakjaival. Ádám itt is kiábrándul: „...ó, borzalom fog el! / Lélektelen vásárt találtam ott, / Hol eszméket s igazságot kerestem.” Megjelenik a falanszter képe is, amikor a szerkesztő (Osvát karikatúrája) a kisgyermekeket válogatja ki aszerint, hogy mi lesz majd belőlük; de „áthallatszik” a bizánci szín homousion-homoiusion „átkos végzete” is, csak persze paro-disztikusan: Ádámnak a neo-impresszionizmus és a nio-neo-impresszionizmus között kellene választania, azonban majd itt is menekülnie kell, mert megrohanják kézírataikkal az álhírlapírók. A hátsó helyiségben a harisnyát kötő

Frigyes gyerekkori naplójában = Új Forrás, 5. (2011), 81.

6. KARINTHY Frigyes, *Madách: I. = Nyugat*, 3. (1923).

7. KARINTHY Frigyes, *Madách: I. = Nyugat*, 3.(1923).

8. BALOGH Tamás, *Egy életmű és töredékei, A Karinthy-filológia múltja és lehetséges jövője*, <http://www.forrasfolyoirat.hu/0501/balogh.html> (2014.02.05).

9. L. Szörényi László a Móra kiadó *Tanár úr kérem* című kötetének kiadásával kapcsolatos megfigyeléseit.

agg ruhatáros nőben, Fleur Noire-ban Évára ismer, aki, hasonlóan a *Tragédia* tizenötödik színében lévő jelenethez, egy mondatot súg neki, itt ezt: „Ádám, én költőnőnek érzem magam.” Ádám ordítva menekül, Luciferrel együtt „Elsüllyednek.”¹⁰ Karinthy bravúrosan keveri az emelkedett, madáchi hangnemet a jellegzetes, pesti kávéházi stílussal, illetve a *Nyugat* tipikus alakjainak szólamaival. Azonban a *Tragédia* utánérzete nem csak ezekben az átiratokban érhető tetten, hanem ott kísért a hatalmas életmű legkülönbözőbb pontjain. Egy *Hacsek és Sajó*ban is felvillan az ötlet, s a *Harmadik B) színben* Ádám mint Hacsek ül a Paradicsom-kávéházban, Lucifer mint pincér van jelen, Éva pedig, mint Sajó, az almaevésre akarja rábeszélni Ádámot. Az *embrió tragédiájában* a közönségkímélő dráma-rövidítések, az „egyfelvoná-sosítás” a korban hullámokban előtörő átirások fanyar kritikáját teremti meg. Az íróra a *Tragédia* tett nagy hatása tehát vitathatatlan, hiszen e nélkül nem szolgálhatott volna ennyiféle karikatúra¹¹ vázául. Ahhoz azonban, hogy az *Így írtok ti* és a *Tragédia* átiratok irodalmi jelentősége, kánonképző szerepe érzékelhető és érthető legyen, kisebb kitekintést kell tennünk (a teljesség igénye nélkül) Karinthy nyelvszemléletére s az általa létrehozott műfaj jelentőségére.

A paródia Karinthy megfogalmazásában „valamely meghatározott komoly mű külső formáit alkalmazza komolytalan tárgyra”, s a travesztia és a persziflázs megnevezések is csak részben fedik le az *Így írtok ti* műfaji meghatározását. A kötet ilyenemű besorolása problematikusnak tekinthető, hiszen nem egységes a benne szereplő művek műfaja. Bónus Tibor a *Paródia, technika és az irodalom médiuma* című tanulmányában elkülöníti a paródia, a pastiche, az irónia, valamint a karikatúra vagy torzkép közti különbségeket, ugyanakkor egyben láttatja az elkülönítés problematikusságát is, amely a köztük lévő formai és tartalmi hasonlóságokból fakad.

A paródiának az irodalmi kánonhoz kettős a viszonya: egyrészt hatása érdekében sikeres, ismert műveket és alkotókat kell célba vennie, másrészt alkalmas arra, hogy érdeklődést keltsen a parodizált szerző vagy alkotás iránt.¹² Egyszerre képes tárgyának kanonikus rangot kölcsönözni, s azt még ugyanebben a lépésben meg is fosztani ettől a rangjától, amennyiben esztétikai hatásához föltételezi az egyéni, össze nem téveszthető hangot vagy legalábbis ennek illúzióját,

egyúttal viszont mechanikus, utánalkotható, pusztán technikai produktumként leplezi le az egyedi hang eredetiségét. Az irodalmi hangok paródiái mögött általában a nyelvvel, valamint az irodalom intézményével szembeni radikális kritika húzódik meg, egyfajta irónia, amely az irodalom mesterkéeltségére s így történetiségére és a kommunikáció, az olvasás gépies mechanizmusára egyaránt irányul. A paródia úgy foszt meg a kanonikus rangtól, hogy egyúttal előfeltételeznie kell ezt a rangot, bálványdöntő aktusa strukturálisan tartalmazza a bálványozás mozzanatát is, hisz miközben reprodukálhatónak tünteti fel az összetéveszthetetlen egyedit, aközben azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy mégsem képes annak helyébe lépni, nem tudja az idiomatikust maradéktalanul helyettesíteni.¹³

10. SOMI Éva, *Plusz egy szín = XVI. Madách Szimpózium*, szerk. BENE Kálmán, MÁTÉ ZSUZSA, Szeged–Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2009 (Madách Könyvtár – Új folyam 64.).

11. L. *Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban*, szerk. NAGY Édit, Szeged – Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2011 (Madách Könyvtár – Új folyam 70.).

12. BÓNUS Tibor, *Paródia, technika és az irodalom médiuma*, <http://www.villanyspanot.hu/?p=szoveg&n=12326> (2014.02.05).

A széles irodalmi közvélemény a paródia megnevezéssel illeti az *Így írtok ti* darabjait, „csak hogy az ő irodalmi torzképei egyáltalán nem mókák. Bírálatok ezek egytől egyig, álarcos vagy álruhás bírálatok, a bírálatok legnemesebb fajtájából valók: az alkotást nem fogalmakkal és elméletekkel jellemzik, hanem érzékileg és érzékletesen... Ő a szó hétköznapi értelmében sohasem »utánoz«: nem egy regényt vagy egy verset figuráz ki, hanem az egész mű, az egész művészet velejét. Akkor sem ez a végcélja. Bohókás szövegében, akár jó a jó versekben, mindig kiszökken egy részlet, mely mintegy vezérdallama mondanivalójának, s valahova messzebbre mutat. Ez a részlet jelképpé válik. Elgondolkoztat bennünket, és megdöbben. Leleplez valamit, amit addig nem láttunk ennyire világosan. Torzképeit oly alaposan átgondolja, oly keményen építi föl és szerkeszti meg, hogy végül – elolvasásuk után is – távlat nyílik elénk, mintha magasban jártunk volna, és kilátótoronyból néztünk volna le a lapályra”.¹⁴

Azonban, ahogy a fentiekben is említettem, korántsem egyértelmű az írások műfaji hovatartozása, s elsősorban nem abból az okból, mert a második kiadáshoz írott előszavában maga Karinthy is elveti a paródiának való minősítést, s javasolja a torzkép megjelölést, hanem mert az egyes szövegek imitációs technikái is igen sokfélék, ami megnehezíti az írások egységét s a műfaji besorolásukat. A szerző arra hivatkozva határozza meg új műfajként írásait, hogy azok „több, külsőben hasonló műfaj határmezsgyéjén állnak”, vagyis műfajok keveredéséről, a szövegeknek egyszerre több műfajban való részesedéséről beszél. Karinthy szerint a paródiától s a travesztitól az különbözteti meg irodalmi torzképeit, hogy bennük „nem egy bizonyos művel foglalkozik, hanem egy bizonyos íróval, azzal, ami az íróban egyéni és döntő: a modorával, illetve modorosságával. *Torzkép*, humoros műfaj, mert nem azt nézi az íróban, ami benne szabályos és általában művészi, tehát szép, hanem ami benne különös és különösen egyéni, tehát torz: de egyben jellemrajz, kritikai műfaj, meghatározza az író, az általában normálisan széptől való eltérésének fokát és minőségét.”¹⁵ Ily módon Karinthy kitágította a hagyományos irodalmi paródia műfajának kereteit is, s ezzel megújította a paródia műfaját azzal a lényeges változtatással, hogy az egyes konkrét művek paródiái helyett írói-művészi karaktereket kívánt bemutatni.¹⁶ Karinthy maga nevezte el saját darabjait *irodalmi karikatúráknak*, torzképei akár értelmezésnek is beillenek, hiszen az irodalmi kritika

egy sajátos változata született meg velük.¹⁷

Noha a széles olvasóközönség humoristaként ismeri, életműve szerteágazóbb annál, mintsem hogy „beskatulyázható” lehetne csupán ebbe a megnevezésbe, több terület iránt is érdeklődött, s más műfajokban is alkotott. Intellektuális prózája, publicisztikai szövegei, kiterjedt kritikusi munkássága, s intellektuális karakterű költészete számos jelentős alkotást eredményezett, ugyanakkor nem elhanya-

13. BÓNUS Tibor, *Paródia, technika és az irodalom médiuma*, <http://www.villanyspenot.hu/?p=szoveg&n=12326> (2014.02.05).

14. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Karinthy torzító művészete, Gúny és alkotás, Nyugat*, 3 (1933).

15. KARINTHY Frigyes, *Így írtok ti*, I. Bp., Szépirodalmi, 1963.

16. LŐRINCZ Julianna, *Karinthy-paródiák és Ady-versek jellemző stílusjegyeinek funkcionális stilisztikai egybevetése*, Miskolc, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 1 (2011), 147–157 http://www.matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/BTK_MFI_1_2011/ISSN_1788-9979_BTK_MFI_1_2011_147-154.pdf (2014.02.05).

17. *Az irodalom rövid története, II., A realizmustól máig*, szerk. GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, Pécs, Jelenkor, 2007, 305–308.

golandó Karinthy tudományos elkötelezettsége, s különös vonzódása a megismerés tudományos formái, intézményei iránt, melyek arra engednek következtetni, hogy maradéktalanul osztotta a pozitívista tudomány hitét a világ módszeres megismerhetőségében. Élete tele volt ellentmondásokkal, utolsó éveiben költőként határozta meg saját magát „mert – gyakran anélkül, hogy ő maga is tudta volna – minden mondatában vérbeli költő volt Karinthy Frigyes”¹⁸.

„A humor a teljes igazság” – jegyezte fel Karinthy. Később, az Ascher Oszkár által megtalált, utolsó noteszába a következő keserű sorokat írta: „Úgy használnak engem, mint a krumpelit Európában – virágomat és gyümölcsömet (humor és vicc) tépik, a gyökérgumót (filozófiámat) eldobják.” Karinthy Frigyes egész életében a nagy mű, az enciklopédia megalkotására készült. Az utókor úgy látja, hogy maradandót mégis az apró, a látszólag mellékes, a kényszerből született művekkel alkotott, kitágítva a magyar nyelv ábrázolási, megjelenítési lehetőségeit, azonban a Karinthy életmű sokkal gazdagabb és sokszínűbb annál, mintsem leírható lehetne pusztán humoreszkjeinek megközelítése felől.

Bibliográfia

A humor a teljes igazság, In memoriam Karinthy Frigyes, szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp., Nap Kiadó, 2003 (In memoriam).

Az irodalom rövid története, II., A realizmustól máig, szerk. GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, Pécs, Jelenkor, 2007.

BALOGH Tamás, *Egy életmű és töredékei, A Karinthy-filológia múltja és lehetséges jövője*, <http://www.forrasfolyoirat.hu/0501/balogh.html> (2014.02.05).

BÓNUS Tibor, *Paródia, technika és az irodalom médiuma*, <http://www.villanyspenot.hu/?p=szoveg&n=12326> (2014.02.05).

KARINTHY Frigyes, *Így írtok ti*, I, Bp., Szépirodalmi, 1963.

KARINTHY Frigyes, *Madách: I. = Nyugat*, 3(1923).

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Így írtok ti... = Nyugat*, 3(1921).

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Karinthy torzító művésze-te, Gúny és alkotás = Nyugat*, 3 (1933).

LŐRINCZ Julianna, *Karinthy-paródiák és Ady-versek jellemző stílusjegyeinek funkcionális stilisztikai egybevetése = Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 1(2011), Miskolc, 147 – 157 http://www.matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/BTK_MFI_1_2011/ISSN_1788-9979_BTK_MFI_1_2011_147-154.pdf (2014.02.05).

Magyar irodalom, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2010.

TIRINGER Aranka, *Gyász, humor, kreativitás Karinthy Frigyes gyerekkori naplóiban = Új Forrás*, 5 (2011).

Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásai-ban, szerk. NAGY Edit, Szeged–Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2011 (Madách Könyvtár – Új folyam 70.).

XVI. *Madách Szimpózium*, szerk. BENE Kálmán, MÁTÉ Zsuzsa, Szeged–Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2009 (Madách Könyvtár – Új folyam 64.).

18. DEVECSERI Gábor, *Ember a cirkuszban, Karinthy Frigyesről (Részletek) = A humor a teljes igazság, In memoriam Karinthy Frigyes*, szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp., Nap Kiadó, 2003 (In memoriam).

Az értelmezés pillanatai*

Kritika

Eljátszhatunk azzal a gondolattal, hogy a szerző a *Pillanatrágasztó* cím helyett akár a *Pillanatképek* címet is adhatta volna kötetének. Ugyan a jelen címadás érthető, hiszen a kötet cím maga is egy kötetbeli novella címe, azonban ha a kötet egységét keressük, azt látjuk, mindegyik novella valamilyen emberi, leggyakrabban párkapcsolati drámát sűrít magába, a klasszikus novellaformának megfelelően. A kötet jubileumi válogatás: a 25 novellát tartalmazó kötet 25 évvel a szerző első verseskötetének megjelenése után látott napvilágot.

A kötetben vegyesen találunk egyes szám első személyben és egyes szám harmadik személyben elmondott novellákat. Ugyanakkor az egyes szám első személyű narráció sem jelent bensőségebb hangot vagy megértést, mivel a beszélő alanyok ugyanúgy kiszolgáltatottak saját életük drámai változásainak. Vagy épp a megmerevedett, mindig ugyanúgy visszatérő helyzeteknek. *Ez most már mindig így lesz?* – teszi fel a kérdést a képzeletbeli szempárral (és saját irracionális szerelmével) viaskodó elbeszélő a nyitó *Doors* című novellában. Feleletként a kérdés állító formában az ismétlés révén formailag is hitelessé teszi a változatlanságot. „*Ez most már mindig így lesz.*” A saját történetüket elbeszélő alakok valahogy mindig egy helyzet közepén találják magukat, de a dolgokhoz vezető körülményekről, azok magyarázatairól nem sokat tudunk meg. Nem tudjuk, hogy *Az égő menyasszony* című novellában az elbeszélő miért száll meg abban a szállodában, miért fekszik bele egy avarkupacba, hogy aztán egy Xanax segítségével úrsétára induljon. Ezzel szemben az épp csak felvillanó, látszólag mellékes körülményeknek gazdag értelmezési játéka bontakozik ki. Ugyanebben a novellában egy futólag felfedezett hírnek gazdag valóságteremtő játéka például, amely az olvasóval is játszik. Az elbeszélő egy idegen nyelvű újságban felfedez egy égő menyasszonyról szóló cikket, amely az elbeszélő képzeletében gazdag fantáziavilággá

FLEISZ KATALIN (1978, Nagyvárad) irodalomtörténész. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, könyvkritikát és rövidprózát publikál.

nő annak ellenére, hogy a novella végén kiderül, a cikket figyelmetlenül olvasta, nem égő menyasszonyról, hanem felrobbantott hídról van szó.

A novellák az épp csak felvillantott dráma és a kidolgozott motivikus háló révén párhuzamos világokat teremtenek, amelyek közül nehezen lehet eldönteni, melyik a fontosabb. Életünk drámáinak mozgatórugóihoz nem tudunk hozzáférni, viszont az előttünk álló helyzet kapcsán kerülő úton mégiscsak eljuthatunk valamilyen értelemhez. Még ha ez az értelem nem is a kiinduló nagy kérdések végső megoldása lesz. A *Valaki* című novellában miközben az elbeszélő

* Tóth Krisztina: *Pillanatrágasztó*. Magvető, Budapest, 2014.

biciklivel hazafelé tart, egy fáról elrugaszkodott öngyilkos nő zuhan rá, s más úton-módon segíteni nem tudván rajta, kezével felfogja. Az öngyilkos kiléte nem derül ki, ahogy tettének indítéka sem, viszont a dolgok itt és most ható érzékisége mégiscsak elindít egy értelmezési folyamatot. A legköznapiabb benyomásoktól (ha van ilyen) az elbeszélő már elfeledett családtörténetének felidézéséig. *„Közben az ázott föld és a növények illatán át kezdett beszivárogni az orromba a nő saját szaga. A hajából samponillat jött, nemrég moshatta meg, az esőkabátja pedig erős gumiszagot árasztott. Belém villant, hogy Ági mennyire utálja a koton szagát, és hogy vajon becsomagoltam-e a használt gumit, amikor kidobtam náluk a szemétkébe, mert a szülei miatt mindig be kellett göngyölni a papírba. (...) Aztán ugyanerről a szagról eszembe jutott az apai nagyanyám, meg a Hernád utcai lakás. Sose gondoltam egyébként arra a házra, de akkor valahogy minden emlék feltolult bennem.”*

Vajon a „nagy”, átfogó értelmek helyett a „kis”, részleges értelmek fölötti lemondás éltetné a novellákat? Aligha, legalábbis a novellák szándékát értenénk félre, ha csakis ennyit vennénk észre. Ugyanebben a novellában a „valaki” címként megjelenő segélykiáltása átfogó metaforává is nő: ebbe a nagy átfogó valakiságba tartozik az ismeretlen öngyilkos nő, a névtelen elbeszélő, és az arra járó névtelen akárki, aki végül leveszi az elbeszélő válláról a „terhet”, és az alaphelyzet megoldódik. És a nézőpontokkal való finom játék is metaforikus többletértelmeket alakít ki, mint például az elbeszélő eltávolodása saját helyzetétől, amikor elképzei, hogy egy távolban elsuhanó autó sofőrje biztosan ölelkező szerelmespárnak nézné a furcsán egymásba gabalyodott testet. Más helyütt maga az elbeszélő furcsa táncnak nevezi az egyre inkább ölelőhelyzetbe átcsúszott test fenntartását.

Ha a történeteket az emberi kapcsolatok tematikája felől nézzük, akár egyes szám első, akár egyes szám harmadik személyű a novellák elbeszélésmódja, mindegyikben meghatározó téma az emberi, családi kapcsolatok üressége, az egymástól való elidegenedés. Számos esetben a változás: válás, halál, hűtlenség az alaphelyzet, de a változás mégsem a felszabadító megmenekülés felé vezet, hanem a mégis minden ugyanolyan helyzetébe zár be ismét. Amellett, hogy frappánsan pontos helyzetképet kapunk egy-egy történetben, mint például *A végül is még nyár van* címűben, amelyben a főhős

hirtelen rátörő hasmenéskor utcai kukák között könnyít magán, majd a nadrágot kimosni volt felesége lakására megy. Hogy rádöbbenjünk, a hazugságok hálójába bonyolódott egykori férj most, és csak most anyagi megalázottságában, a legcsupaszabb testi létezésben nem tud hazudni, most őszinte – mert ebben a helyzetben az őszinteség-hazugság közötti választás már érvényét veszti. Ez esetben a történetyszál tömör, pontos végigvezetése az, ami az olvasót elgondolkodásra készíti. Azonban a sűrítés mesteri formája, a változásban rejlő változatlanúság előrevetítése akár egy-egy mondatban is megtörténhet, mint például a *Kacér* című történetben – amely generációk cserélődésén végigvezetve a visszatérés, ugyanoda jutás példáját nyújtja: *„Úgy tűnt, a dolgok lassan rendeződnek. Az anya pár év alatt elrohadt a földben, a gyerek száznyolcvannégy centiméteresre nőtt és végül leérettségizett, a tűzölgép tönkrement és kidobták, az igazgató igazgató marad, és közben az ő lánya is leérettségizett, méghozzá kitűnőre, mert a tanulással szerencsére soha nem volt gondja.”*

A névtelen, kívülálló megfigyelő elbeszélő egyik szélsőséges példáját látjuk a *Galamb* című történetben. A mesélő egy ismeretlen kisvárosban sétál, amikor tanúja lesz egy nő brutális bántalmazásának. Ez a kamerászzerűen idegen, ugyanakkor mechanikusan pontos tekintet mintha minden metaforikus többletértelműséget kizárna. A jelenet először látott, a benne részt vevők idegenek a beszélő számára, és maguk sem kommentálják a

tettet és a szenvedést. Csakis maga a tett van, és a testi kín vonagló elszenvéde, továbbá a beszélő részéről a látvány precíz felfogása. A novella mesteri megoldása viszont a mellérendelés. Ez az elidegenített tekintet minden értelmezésnél többet mond a dolgok természetéről, többet, mint bármely racionális kommentár. A kín egyformán *létező* a templom hűvösével, ahova betér az elbeszélő, a szétnyitott mellkasú Krisztus-képpel és a fölötte repkedő „bugyis” galambbal. Nincs értelmezés, még csak indulat sincs, csak maga a dolgok létezése van.

Tóth Krisztina novelláiban maguk a mondatok kapnak dologszerű létezést azzal, hogy a beléjük bonyolódott valóságfoszlányokat mintegy megpróbálják kiszálazni. Vagy legalább a kiszálazhatatlanság kudarcát megmutatni. Egyszerre közlelöl és röppenően távolról: mint a hajcsomóba gabalyodott galamb mutatkozik az ismeretlen város főterén.

Vetélkedő szülőhelyek

Petőfi Sándor a magyar nemzet legismertebb költője. Minden korban alapszintű tananyag az iskolákban. Költészete ugyanakkor elválaszthatatlan életútjától. Legendák, anekdoták övezik alakját, kolerikus természetét, bohém és konfliktuskereső jellemét, nemzeti elkötelezettségét, spontán igazságérzetét. Életútját számos író és irodalomtörténész is feldolgozta, de mind a mai napig bőven akadnak fehér foltok e téren. Ezek közé tartozik – hasonlóan végső nyugvóhelyének kérdéséhez – szülőhelyének pontos megállapítása is, e körül a mai napig vita van a szakemberek között. Ennek a kérdésnek a tisztázásához járul hozzá Molnár Péterné „...a Róna, hol születtem”. A *Petőfi szülőhely-vita* című kis terjedelmű kötete is (Helikon Kiadó, 2013, 129 o.). Önmagában véve, hasonlóan az előtte megjelentekhez, nem oldja meg véglegesen a kérdést, csak valószínűsíteni tud, ezt viszont megalapozottan, források, dokumentumok tükrében teszi. A magyartanár és helytörténet-kutató szerző könyvét Dr. Sipos Lajos professzor lektorálta, megjelenését Szabadszállás városi önkormányzata támogatta. Ez utóbbinak tükrében gyaníthatjuk már első ránézésre is, hogy valószínűleg egy bizonyos irányba fognak irányulni az érvek, de ez nincs teljes mértékben így: a szerző felvonultatja a „rivális” Kiskőröst és Kiskunfélegyházát támogató érveket is anélkül, hogy ezek megcáfolására látványos kísérletet tenne.

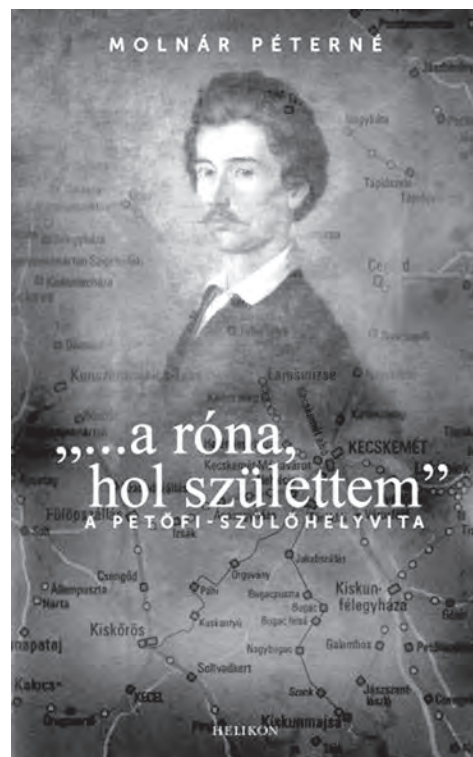
Amint már említettem, a kötet maga egyáltalán nem mondható terjedelmesnek, 129 oldalas, B5-ös formátumú, és nagy részét dokumentumok és illusztrációk teszik ki. Ezzel együtt a kis terjedelem nem megy a szöveg minőségének rovására, sőt: megteremti annak lehetőségét, hogy a tisztán érthető szövegű, magával ragadó stílusú munkát az olvasó rövid időn belül átolvashassa, és így az egyik vagy másik szülőhely mellett szóló érvek szintézis jellegű bemutatása friss maradjon az olvasással eltöltött idő végéig, s ennek eredményeképpen a fejében is könnyebben összeálljon a kép. Megfelelő

LAKATOS ARTUR DR. (1980, Kolozsvár) történész, közgazdász. Tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végezte. Több nemzetközi kutatói ösztöndíj nyertese. Szakterületei a jelenkori történelem, gazdaságtörténet, nemzetközi kapcsolatok.

minőségű a szintén rövid, de annál tartalmasabb könyvészeti lista is: a költő versei és egyéb írásai mellett – melyek jelen kutatás esetében oly mértékben bizonyulnak fontosnak, amennyiben a szülőhely-vitában érvet jelentenek valamelyik helység híveinek – felvonultatja az egész releváns szakbibliográfiát Zilahy Károlytól (1864) Kerényi Ferencig (2008). A szerző emellett elvégezte az alapvető levéltári kutatásokat is Kecskeméten. A kutatómunka szempontjából e legutóbbi részt kell leginkább értékelnünk, hiszen nem lehetett kis munka átnézni azt a nagy mennyiségű közigazgatási és iskolai iratanyagot, amit a kötet szövege tartalmaz, akár illusztrációként, akár hivatkozásként, legtöbb esetben pedig mindkettőként. A szöveg mellett illusztrációként

közölt legtöbb dokumentum Petőfi iskolai iratai – naplók, anyakönyvek releváns oldalai – és vállalkozó szellemű apjának különböző számadásai sorába tartozik. A szülőhely-vitának máskülönben meglehetősen egyszerű oka van: a Szabadszálláson 1818 óta letelepedett Petrovits István bérletet tartott fenn még Kiskőrösön, Kiskunfélegyházán, Kunszentmiklóson, Fülöpszálláson és Ercsiben is, mindaddig, amíg a Petőfi-versekben visszatérő motívumot jelentő csőd be nem következett. (A csőd folyamata jóval árnyaltabb, mint ami a verssorokból átjön: árvíz, kedvezőtlen konjunktúra és hitek is szerepet játszottak benne).

A könyv szerkezete egyszerű: három fejezet taglalja sorra az érveket a kiskunfélegyházi, a kiskőrösi és a szabadszállási születés mellett, majd ezeket a zárófejezet mintegy összegző-képpen követi. Kiskunfélegyháza mellett a legfőbb érvek magának a költőnek szubjektív sorai, valamint korabeli tanúk, akik emlékeznek Petrovitsék gyermekének születésére. Kiskőrös mellett elsősorban dokumentumok szólnak, mint iskolai iratok, és Petőfi saját – máskülönben születési dátumát tekintve hamis – vallomása 1839-ből, Sopronban, katonai törzslapjáról; továbbá kiskőrösi volt a költő szeretett dajkája is. Szabadszállást különböző logikai érvek támasztják alá, melyek elsősorban az apa számadásaiból, adó-befizetéseiből, kereskedelmi szerződéseiből vezethetők le; ezekből arra lehet következtetni, hogy a kis Sándor születésekor Szabadszálláson tartózkodhatott a család. Tény az, hogy Petőfi Szabadszálláson indult el képviselőjelöltként a forradalom évében, de politikai pályafutása a választási vereség miatt véget ért, még mielőtt elkezdődhetett volna. Ennek következtében – ahogy ezt Szabadszállás jelenlegi polgármestere, Dr. Báldy Zoltán is írja előszavában – Petőfi meglehetősen megsértődött a szabadszállásiakra. A szerző háromoldalas összegzése is a szabadszállási változatot tartja a legvalószínűbbnek, és pedig a Petőfi választási hadjáratának során elhangzottak függvényében – ezeknek írásos bizonyítéka a költő *A kis-kunokhoz* szóló proklamációja, mely a következőt is tartalmazza: „én még gyermekkoromban elszakadtam közületek, s azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogathassam.” Molnár Péterné végkövet-

keztetése a következő: „Vagyis: Petőfi Sándor a Kis-Kunságban született, nagy valószínűséggel Szabadszálláson. Saját vallomása szerint feltétlenül.” Ezt a képet árnyalja a szaklektor, Sipos Lajos fülszövege, aki szerint „Nem tudható” és „Vannak máris, akiket meggyőztek arról, hogy az »évszázad pere« még nem dőlt el”. Ugyancsak ő mondja: „Az azonban biztos, hogy Molnár Péterné itt és most összefoglalt új dokumentumai mindenképpen elgondolkoztatók.” Mi pedig, a szaklektor szavaival egyetértve, úgy érezzük, hogy ezek nyugodtan képviselhetik a jelen recenzió végkövetkeztetését is.

Fizessen elő lapjainkra!

A *Várad* folyóirat előfizetési díja:
1 hónapra 5 lej, 3 hónapra 15 lej,
6 hónapra 25 lej, 1 évre 50 lej.

A *Biharország* folyóirat előfizetési díja: 1 hónapra 4,5 lej, 3 hónapra 12 lej,
6 hónapra 20 lej, 1 évre 35 lej.

Mindkét kiadvány előfizetési díja:
1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 20 lej,
6 hónapra 35 lej, 1 évre 65 lej.

A *Várad* (és/vagy a *Biharország*) előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* (és/vagy a *Biharország*) megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea, Piața 1 Decembrie nr. 12., jud. Bihor; CUI 18415639; Cod IBAN RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX, Trezoreria Oradea.

